

ISTORIA
DOCTRINEI SOCIALE A BISERICII
(1891-2009)

EMIL DUMEA

**ISTORIA
DOCTRINEI SOCIALE
A BISERICII
(1891-2009)**

Sapiientia
Iași 2015

Cu binecuvântarea noastră

† Petru Gherghel
episcop de Iași
01 octombrie 2015

Redactor: pr. dr. Ștefan Lupu
Tehnoredactare: Iulian Gherghel
Copertă: Petru Ciobanu

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DUMEA, EMIL**

Istoria doctrinei sociale a Bisericii (1891-2009) /
Emil Dumea. – Iași : Sapiientia, 2015
Bibliogr.
ISBN 978-606-578-223-5

282(520)

© 2015 Editura SAPIENTIA
Institutul Teologic Romano-Catolic
Str. Th. Văscăuțeanu, 6
RO – 700462 Iași
Tel. 0232/225228
Fax 0232/211476
www.editurasapientia.ro
www.librariasapientia.ro
e-mail: slupu@itrc.ro

CUPRINS

Prezentare..... 7

CAPITOLUL I. Pionieratul:

Papa Leon al XIII-lea (1878-1903) 9

1. Este posibilă o civilizație a iubirii? 9
2. Învățătura socială catolică de-a lungul secolelor. 13
3. Legea naturală 14
4. Importanța profetică a învățaturii revelate 18
5. Egalitatea tuturor oamenilor 19
6. Relațiile dintre Biserică și stat. 21
7. Teoria contractuală pură 23
8. Libertatea și liberalismul 26
9. Dualismul puterilor 28
10. O lume nouă 30
11. 1891 – Enciclica *Rerum novarum* 33
12. O societate cu limitele ei: răul și suferința 37
13. O soluție: fraternitatea creștină. 38
14. Democrație și teologie politică 40

CAPITOLUL II. Prima jumătate a secolului al XX-lea. 45

1. Papa Pius al X-lea (1903-1914). 45
2. Papa Benedict al XV-lea (1914-1922). 55
3. Papa Pius al XI-lea (1922-1939). 56
 - 3.1. Despre împărăția lui Cristos 57
 - 3.2. Educație și familie creștină 62
 - 3.3. Societatea și economia 66
4. Papa Pius al XII-lea (1939-1958) 70
 - 4.1. Democrația 72
 - 4.2. Europa, încotro? 74
 - 4.3. Dimensiunea universală
a învățaturii Bisericii 77
 - 4.4. Spre o lume pluralistă 80
 - 4.5. Tehnica și influența ei asupra omului 81

CAPITOLUL III. Perioada contemporană	85
1. Anii '60	85
1.1. Civilizația iubirii	93
1.2. Anul 1968	101
1.3. Un nou umanism	105
2. Probleme ale unei noi omeniri în timpul lui Ioan Paul al II-lea (1978-2005)	107
3. <i>Centesimus annus</i>	114
Introducere	114
3.1. Aspectele fundamentale ale enciclicei <i>Rerum novarum</i>	119
3.2. Spre „lucrurile noi” de astăzi	124
3.3. Anul 1989	129
3.4. Proprietatea privată și destinația universală a bunurilor	131
3.5. Statul și cultura	137
3.6. Omul este calea Bisericii	139
4. <i>Caritas in veritate</i>	141
Bibliografie	148

PREZENTARE

Departa de a considera paginile care urmează o lucrare care să cuprindă întreaga gândire și doctrină socială a Bisericii Catolice, textul acestei mici cărți intenționează să prezinte sintetic conținutul învățaturii oficiale în câmpul social de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în prezent, așa cum ne este prezentată de documentele pontifilor romani. Principala sursă de informare o reprezintă înseși textele enciclicelor publicate pe site-ul Vaticanului. Din ele am încercat să extragem temele cele mai importante ale învățaturii catolice în domeniul social, precum legea și dreptatea, Biserica și statul, societatea, persoana umană, familia, educația, munca și capitalul, proprietatea, fraternitatea și spiritul creștin de caritate.

La baza acestor mari teme stau probleme majore ale societății și culturii puternice, precum filosofia și, mai ales, metafizica, sociologia și antropologia, teologia și dreptul. Pe baza unei culturi multimilenare proprii, a unei experiențe a omului și a istoriei lui, Biserica și-a elaborat conținutul unei științe care vine de sus, de la Dumnezeu, dar și de jos, din această lume, știință care teoretizează și dă indicații practice în angajamentul ei social atât în interior, cât și în afara spațiilor instituționale catolice, deschizându-se larg spre universalitate.

Paginile care urmează vor să ofere cititorului o viziune sintetică, de ansamblu, asupra a ceea ce papii și Biserica au gândit, s-au exprimat și au dorit pentru binele social al credincioșilor și al umanității în ansamblul ei.

CAPITOLUL I

PIONIERATUL: PAPA LEON AL XIII-LEA (1878-1903)

1. Este posibilă o civilizație a iubirii?

Când se vorbește despre doctrină socială, gândul se îndreaptă instinctiv spre munca omului, spre obligațiile și drepturile care derivă din aceasta. În legile fundamentale ale statelor, munca și demnitatea ei sunt printre principiile de bază pe care acestea se fondează. Aceasta, deoarece munca este considerată ca fiind forma eminentă de dezvoltare a persoanei umane, atât la nivelul său personal, propriu, cât și la nivel comunitar, social, statal. De exemplu, primul articol al Constituției Italiei proclamă că „Italia este o Republică democratică, fondată pe muncă”¹. Dacă ființa umană este concepută ca una rațională, care gândește, această raționalitate se manifestă concret, în formele ei de manifestare vizibilă, prin activitățile pe care le desfășoară personal și comunitar. Omul se împlinește prin muncă, așa cum i-a fost stabilit de Creator încă de la crearea lui: „În sudoarea frunții tale vei mânca pâine” (Gen 3,19).

Acest om concret, în toate timpurile și locurile, a avut și are această menire de a-și câștiga existența muncind. Indiferent de forma de organizare și de tipul de societate, la baza vieții omului stă munca, deși nu întotdeauna în istorie a fost considerată ca fiind cea mai demnă formă de trăire onestă a omului. Dimpotrivă, pentru

¹ <http://www.governo.it/Governo/Costituzione/principi.html>.

lungi perioade, condus de dorința de putere și de instinctul de dominare, omul și-a exploatat semenul, s-a folosit de munca lui în propriul beneficiu. Epoca sclavagistă, mai ales, este concludentă din acest punct de vedere.

În perioada sclavagistă, în Orientul Mijlociu și în bazi-
nul mediteraneean s-a născut Biserica; și, deși naște-
rea ei este în primul rând un rod al iubirii lui Dumne-
zeu încarnat în Isus din Nazaret, ea are de la început
și o dimensiune socială, întrucât este formată de oameni
care trăiesc într-un context istoric determinat. Mesa-
jul fundamental al lui Cristos este unul al iubirii față
de Dumnezeu și față de toți semenii, întrucât toți sunt
iubiți de același Dumnezeu, Tată al tuturor, și în toți
oamenii este prezent chipul lui Dumnezeu prin calită-
țile sale sădite în om, numite inteligență, voință, dar mai
ales, duh nemuritor. Și, iubindu-l pe Dumnezeu, impli-
cit trebuie să-i iubim și pe oameni, în care el este pre-
zent, încarnat prin persoana Fiului său, care s-a făcut
Om. Iubirea semenilor duce la realizarea, împlinirea
celui care iubește și se pregătește astfel venirea în
această lume a împărăției lui Dumnezeu.

Mesajul acesta inițial al lui Cristos despre iubirea
lui Dumnezeu și a oamenilor a fost revoluționar de la
începuturile creștinismului, întrucât a început să ero-
deze întregul sistem politic, social, economic al Anti-
chității. Împărăția pe care Cristos o predică, deși nu
este din această lume, începe să existe deja în lumea
pământească, încarnându-se în trupul mistic care este
Biserica, mireasa lui Cristos, a cărei misiune este aceea
de a asculta de voința lui Dumnezeu pentru instaurarea
pe pământ a unei noi ordini spirituale, bazată pe supre-
mația lui Dumnezeu, fără a nega însă legitimitatea auto-
rităților pământești și a ordinii pe care acestea o stabi-
lesc între oameni.

Doctrina socială a Bisericii ne oferă principiile pentru actualizarea concretă a mesajului creștin în viața socială. De mai bine de un secol, enciclicele papilor ne îndeamnă să construim în lume civilizația iubirii, care nu reprezintă renașterea visului teocratic catolic medieval. Universalitatea acesteia îi cuprinde pe toți oamenii de bunăvoință, fără a se impune omenirii, căreia îi respectă libertatea. Cristos intră în istoria oamenilor umil și blând, așa cum s-a născut în peștera din Betleem și așa cum a intrat în Ierusalim, călare pe un măgar. Ea este de natură teologală, dar nu este doar spirituală, deoarece se întrupează în variatele forme ale carității, acea caritate a lui Cristos care i-a iubit pe oameni până la sacrificiul suprem.

În civilizația iubirii putem distinge două aspecte principale: dimensiunea evanghelică sau profetică și dimensiunea rațională, fondată pe legea naturală și pe drepturile și datoriile omului care actualizează această lege. Legea naturală se încadrează între legea eternă, divină, și legea pozitivă; este o lege nescrisă pe care rațiunea o cunoaște datorită luminii ce vine din lumina divină. Această lege naturală reprezintă fundamentul drepturilor și obligațiilor persoanei umane, care, cunoscând-o, știe ce structuri trebuie să fie în societate. Legea naturală se exprimă prin respectul absolut față de viață, în solidaritate și în religia naturală.

În urma păcatului strămoșesc, natura umană a fost rănită și slăbită, iar dintre componentele legii naturale, omului i-a mai rămas clar doar un principiu, și anume, acela de a face binele și de a fugi de rău. Însă, în mod concret, cum trebuie aplicat acest principiu (ce este bine și ce este rău?) rămâne mereu o problemă de clarificat, clarificare la care poate contribui numai cine are o corectitudine morală exemplară și multă experiență de viață.

Forța mesajului creștin și harul divin pot ajuta mult în clarificarea și aplicarea concretă a legii naturale. Aceasta ne-o demonstrează, mai ales, viețile sfinților. În rest, toți avem nevoie de harul lui Dumnezeu pentru a înțelege și trăi corect legea naturală. Iar acest har îl dobândim mai ales prin rugăciune și prin practicarea sacramentelor. În acest fel, harul divin se întâlnește cu libertatea umană și din această întâlnire clarificatoare se nasc marile realizări creștine în construirea civilizației iubirii.

Asistăm însă astăzi la o continuă și progresivă laicizare a vieții în toate planurile ei: personal, familial, social, politic, cultural, ceea ce ne demonstrează că reprezintă o pură utopie, o mare iluzie, dorința de a construi o filantropie puternică fără o referire la Dumnezeu. Pentru construirea unei civilizații a iubirii, care poate satisface măcar parțial setea de fericire a omului, urmarea cu fidelitate a învățaturii evanghelice, iubirea dezinteresată și sacrificiul, apelul continuu la harul lui Dumnezeu, toate sunt condiții indispensabile în acest proiect atât de mare și frumos.

Piedicile în calea realizării lui provin din boala lumii îmbătătită de propriul progres tehnic, care i-a creat omului mari posibilități de dezvoltare; din păcate, omul le folosește adesea pentru satisfacerea propriului orgoliu și a setei de putere, independent de voința divină și de spiritul de caritate fraternă. Pentru o revenire la adevăratele valori sunt necesare o reformă radicală și o inversare a priorităților și ierarhiei valorilor, așa cum sunt propuse astăzi de societatea civilă. Ordinea pe care o considerăm normală și benefică omului este aceasta: viața spirituală și religioasă, viața culturală, politica, viața socială, economia și tehnica. Cetatea pământească pe care o construiește astăzi lumea dezvoltată economic,

fără a ține cont de voința lui Dumnezeu, este în fond cea de care omul are mai puțină nevoie pentru împlinirea lui. Metaforic vorbind, omul tehnic de astăzi construiește un Turn Babel, care este exact opusul a ceea ce Cristos a venit să aducă în această lume, adică Ierusalimul ceresc, împărăția Tatălui veșnic. El a venit să instaureze o împărăție a păcii universale, care este, întâi de toate, un rod al carității, înainte de a fi un fruct al dreptății.

2. Învățătura socială catolică de-a lungul secolelor

Nu intenționăm prezentarea unei istorii propriu-zise a învățaturii sociale creștine de la originile ei și până la sfârșitul secolului al XIX-lea, ci doar o prezentare succintă a liniilor ei directoare. Avem trei etape de referință: învățătura marilor sfinți părinți de la sfârșitul Antichității, perioada marilor scolastici (sec. XIII-XVI) și perioada contemporană, de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în prezent. În toate aceste faze istorice sunt prezente cele două mari componente ale învățaturii sociale, și anume cea spiritual-profetică și cea rațională, care poartă, bineînțeles, amprenta timpurilor mereu altele, dar esența rămâne aceeași. Marii părinți ai Antichității predică împărțirea bunurilor pământesti, dar fără a se aventura în realitățile economice și politice de atunci, cu excepția sfântului Augustin, care a conceput o genială Cetate a lui Dumnezeu², care să înlocuiască cetatea unui imperiu deja în agonie. În Evul Mediu de vârf, marea scolastică, reprezentată mai ales de sfântul Toma de Aquino, a introdus știința grecească și dreptul roman în gândirea creștină. Succesorii lui

² AUGUSTIN DE HIPONA, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, Editura Științifică, București 1998.

vor lărgi sfera juridică, mai ales în cadrul creștinătății apusene, consolidând-o, dar aducând-o în același timp în dese tensiuni și conflicte cu autoritățile statale, care devin din ce în ce mai puternice și mai antipapale, adică reticente sau chiar dușmane ale catolicității Bisericii.

O dată cu afirmarea naționalismelor statale europene, s-a încercat o subordonare a Bisericii autorităților laice sau chiar o combatere a acesteia, uneori foarte violentă, așa cum a fost Revoluția Franceză. A fost necesară apoi o perioadă destul de lungă, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, pentru ca Biserica să reintre în arena publică, mai ales a lumii muncitorești, contribuind la o dezvoltare socială de care beneficiază astăzi o bună parte a omenirii, în special cea în care este prezentă religia catolică. În prezent, Biserica contribuie la construirea acestei așa-zise civilizații a iubirii, care, privită în ansamblul lumii contemporane, constituie o infrastructură care aduce mari beneficii, spirituale și materiale, unei mari mulțimi de persoane.

3. Legea naturală

Din natura lui, omul este înclinat spre cunoașterea acestei legi, iar o cunoaștere aprofundată are loc atunci când omul ține cont de experiența istorică a celor dinaintea lui. Antropologia reprezintă un izvor bogat de cunoaștere a ei, iar în evoluția lor, societățile au lăsat posterității legi pozitive care sunt expresii ale legii naturale. În același timp însă, istoria este și martora unor legi, obiceiuri și mentalități care contrazic legea naturală și exprimă acea rănire a inteligenței și voinței omului cauzată de păcatul strămoșesc. Tocmai din cauza acestor erori, poporul ales al lui Dumnezeu a primit Decalogul, care confirmă legea nescrisă printr-o lege scrisă. A vorbi despre legea naturală înseamnă recunoașterea

imutabilității primelor principii ale rațiunii practice, pornind de la cel de a face binele și a evita răul, ceea ce îi permite omului, în evoluția lui istorică, să înțeleagă și să aplice mai bine legea naturală. În afara lumii biblice și a celei din bazinul mesopotamian, grecii și, apoi, latinii au vorbit despre legea naturală care este deasupra legilor umane. Aceleași convingeri le-au avut oamenii și pe alte continente, de exemplu, în lumea aztecilor sau în China³. Toate acestea afirmă existența unui patrimoniu comun al umanității, pe care creștinismul l-a preluat și ridicat la o treaptă superioară prin legea cea nouă a iubirii universale, expresie încarnată a lui Dumnezeu Iubire.

În perioada de vârf a scolasticii, Toma de Aquino, în opera lui fundamentală *Summa Theologiae*, introduce un „Tratat al legilor”⁴ care sintetizează ierarhia valorilor: pe primul loc este legea eternă, din care face parte legea naturală, care, la rândul ei, este exprimată în legea pozitivă. Dreptul elaborat de oameni corespunde recunoașterii exigențelor legii naturale într-un context istoric determinat. Pentru perioada contemporană, o exprimare foarte bună a legii naturale o reprezintă „Declarația universală a drepturilor omului”, semnată la New York în anul 1948⁵. Pentru cunoașterea legii naturale și a exprimărilor ei concrete este suficientă rațiunea. Aceasta din urmă nu este însă suficientă pentru cunoașterea legii revelate, care, chiar dacă nu contrazice rațiunea, o

³ Pe această temă, vezi, de exemplu, volumul colectiv: *Aspecte ale istoriei și filosofiei religiei în limitele cunoașterii*, Rovimed, Bacău 2013.

⁴ <http://www.sacred-texts.com/chr/aquinas/summa/>; <http://www.basilica.org/pages/ebooks/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf>.

⁵ http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Declarația_Universala_a_Drepturilor_Omului.pdf.

depășește, făcând afirmații și declarând exigențe care trec dincolo de puterea de înțelegere a rațiunii.

Pentru o înțelegere corectă și benefică oamenilor a realităților în ansamblul lor sunt necesare atât legea naturală, cât și cea revelată. De exemplu, în privința familiei și a proprietății private: familia o găsim în orice fază istorică, este formată din părinți și copii și nu a existat nicio etapă istorică în care celula de bază a formelor de organizare umană să nu fie constituită din familie. Familia este anterioară societății și statului, iar acestea două trebuie să fie în serviciul familiei, și nu invers. De aici rezultă exigențe din punctul de vedere al proprietății în toate formele ei, în sensul că familia trebuie să fie protejată contra oricărei decizii arbitrare a statului, întrucât ea se bucură de o anumită autonomie în raport cu statul, autonomie care îi este proprie în totalitate și care nu poate fi atacată niciodată, pentru niciun motiv. Familia are dreptul măcar la acel minim de proprietate care să-i permită existența onestă în calitate de celulă a societății formată din părinți (bărbat și femeie) și copii. În pluralismul contemporan cultural, social și politic, dreptul la o proprietate suficientă și exercitarea libertăților ei sunt puse în pericol de contestările teoretice, dar și practice, ale drepturilor inalienabile ale acestei celule de bază a societății umane.

Noile cuceriri ale științelor, ca și recunoașterea legală a unor comportamente care pun în pericol familia compusă din tată, mamă și copii, celulă recunoscută de un statut juridic stabil, ridică noi probleme apropo de legea naturală. Se verifică acest lucru în cadrul multor comisii etice constituite în diferite state, care sunt incapabile să ajungă la un acord asupra unui set de norme comune. Cauza acestei confuzii și a acestui dezacord de fond constă în nerecunoașterea faptului că legea

naturală este inteligibilă doar raportată la legea eternă, lege negată de mulți. Astăzi, mulți nu mai vor să recunoască faptul că omul, în condiția lui existențială, este rănit de urmările păcatului strămoșesc, ceea ce face dificilă cunoașterea, dar mai ales aplicarea legii naturale; din acest motiv, Biserica își rezervă dreptul de a interpreta exigențele legii naturale în lumina Revelației biblice. De aici deducem faptul că între legea naturală și legea revelată nu există separare sau contradicție. Mai mult, putem afirma că legea naturală, care depinde de rațiune, și nu de credință, poate fi cunoscută și aplicată în toate exigențele ei doar cu ajutorul Revelației și al harului divin. Rațiunea umană, care este o expresie a luminii din legea naturală, trebuie să se deschidă spre legea eternă, aceasta din urmă fiind izvorul ei. Umanitatea are nevoie de o mântuire care este cunoscută prin Revelație, mântuire care înseamnă iluminarea și întărirea ei prin forțele supranaturale, revelate, prin har, pentru ca astfel să poată pune în practică exigențele descoperite de rațiune și întărite de credință. Din acest discurs nu este exclus cel ce nu crede, deoarece rațiunea lui este respectată; pasul următor pe care el trebuie să-l facă îl reprezintă recunoașterea incapacității rațiunii lui doar de a raționa pentru a fi rațional. Un raționalist poate să afirme acest lucru, adică supremația absolută a rațiunii, dar dacă este corect și obiectiv, va trebui să constate și iraționalitatea frecventă a comportamentului lui, iar istoria este martoră a nenumărate exemple care atestă, din păcate, existența malefică a acestei iraționalități⁶.

⁶ Cronologic, secolul luminilor și, mai ales, Revoluția Franceză, care întronizează Zeița Rațiunii, reprezintă un exemplu concludent, urmate de alte revoluții, mai antiumane decât cea franceză.

4. Importanța profetică a învățaturii revelate

Învățătura biblică a Noului Testament se centrează pe iubire, atât de bine redată de Fericiri (*Mt* 5,1-12), care par paradoxale, dar sunt atât de realiste și conforme cu realizarea, cu împlinirea omului. De exemplu, mila și bunătatea pot realiza mult mai mult decât dreptatea rece a legii talionului, care alimentează violența și răz-bunarea. Pentru a aduce pacea în lume este nevoie mai mult de caritate decât de dreptate, deși aceasta din urmă nu poate reprezenta nicicând un opțional în modul de organizare și funcționare a societății. Ceea ce este important este faptul că pacea reprezintă mai mult un rod al celui care se conformează exigențelor evanghelice, decât celor ale legii. În această optică și perspectivă intră și doctrina socială a Bisericii.

Din Evangheliile știm apoi că această lume și societatea pe care o construim nu sunt veșnice și că, într-o zi, pe care nimeni nu o cunoaște, ele vor lua sfârșit. Din experiența istorică apoi, știm că Biserica a fost și continuă să fie persecutată și din cauza antagonismului care există între bine și rău, între păcat și har, între Dumnezeu și adversarul său și al omului, diavolul. „Civilizația iubirii”⁷ se referă la viitor, dar se construiește în prezent de către creștinii animați de speranța împlinirii împărăției lui Dumnezeu, domn al istoriei, începutul și sfârșitul a toate.

Doctrina Bisericii Catolice exprimată de Papa Leon al XIII-lea conține bazele filosofice și teologice ale unei concepții creștine despre viața politică și socială a timpului său. Însă ceea ce s-a expus în acel sfârșit de secol XIX a fost preluat apoi de papii următori și de Biserica Catholică în ansamblul ei. Leon al XIII-lea este expresia

⁷ Expresie lansată de Papa Paul al VI-lea la încheierea Anului Sfânt 1975. Vezi: AAS 68 (1976) 145.

unei doctrine sociale creștine, așa cum contemporanul său Karl Marx este expresia unei doctrine socialiste despre muncă și viață. Vincenzo Giacchino Pecci (1810; 1878-1903), alias Leon al XIII-lea, era o persoană cu o pregătire teologică și filosofică de excepție și cu o deschidere intelectuală foarte mare. Ideologiile în vogă erau cea liberală și cea socialistă. Acestea două, papa le oferă o a treia cale, inspirată din dreptul natural și din cel divin, propunând, într-o formă care ulterior va fi perfecționată, soluții originale și dinamice de rezolvare a gravelor probleme sociale din timpul său.

Încercăm o prezentare sumară a principalelor idei și principii care animă gândirea și opera Papei Leon al XIII-lea.

5. Egalitatea tuturor oamenilor

Acesta este principiul fundamental de la care pleacă toate celelalte. Papa, spre deosebire de socialiști, afirmă că egalitatea tuturor oamenilor își are rădăcinile în dreptul natural și în revelația divină, întrucât toți au aceeași natură și sunt chemați la aceeași demnitate de fii ai lui Dumnezeu. Există o singură credință pe care toți trebuie să o cunoască și toți trebuie să fie judecați după aceeași lege, primindu-și răsplata sau pedeapsa în funcție de meritele sau de greșelile săvârșite. În același timp însă, pontiful afirmă că există o diferență: inegalitatea de drept și de putere, care emană din Autorul naturii umane, inegalitate care trebuie temperată de spiritul evanghelic și care se exprimă atât în voința de putere, cât și în drepturile și datoriile prezente în toate relațiile umane.

Această inegalitate ce se reflectă în structurile ierarhice ale societății umane are ca scop promovarea bineului comun. Diferențele și asperitățile dintre diferitele

straturi ale societății sunt îndulcite de egalitatea spirituală a tuturor, menită să promoveze între toți oamenii o fraternitate capabilă să formeze o unitate a tuturor, fără a aboli diferențele. Istoric privind societățile umane, nu se poate găsi un model unic de propus tuturor. În timpurile actuale, democratice, se cere o mai mare egalitate materială decât în epoca anterioară, medievală. Sunt necesare o mai mare egalitate a tuturor în posedarea bunurilor materiale și culturale, o împărțire mai echitabilă a resurselor, pentru a crea o mai mare comuniune umană, și nu un comunism. Acolo unde a lipsit sau lipsește această comuniune, tensiunile între săraci și bogați sunt puternice, cei dintâi fiind reduși la nivelul de sclavi, la dispoziția celor bogați și puternici, ceea ce a degenerat adesea în rebeliuni, conflicte sângeroase, mari dezordini sociale etc.

Bazat pe o filosofie materialistă, socialismul revendică în fața statelor egalitatea tuturor prin mijloace și metode ale luptei de clasă, afirmând că, urmând această cale, oamenii vor deveni fericiți. Nemaiputând suporta inegalitățile sociale și sărăcia în care trăiesc, cetățenii dominați de această ideologie vor să construiască o societate imposibilă, o utopie. În fața luptei de clasă, papa propune tuturor, simpli cetățeni și guvernanți, modelul Bisericii, care a avut un rol pozitiv îndelungat în istoria popoarelor. Iar dacă în prezent ideologii și instituții se ridică împotriva Bisericii și persecută religia acesteia, acest fapt este nu numai în defavoarea creștinilor, dar și în defavoarea cetățenilor, care nu vor asculta de cei care îi conduc, iar puterea acestora din urmă va fi mereu contestată de supuși. Biserica are o putere proprie, care nu-i vine de la legile umane, nici de la cei puternici. Respectându-i-se libertatea, Biserica va fi capabilă să-și exercite misiunea care va fi în favoarea

și spre binele întregii societăți. Pontiful roman vedea Biserica drept o instituție ce a adus mult progres oamenilor. De partea cealaltă a baricadei însă, socialismul vedea într-însa aliatul principal al puterilor politice și economice care au produs atâta suferință maselor largi ale populației. Exista o incompatibilitate de fond între felul cum înțelegea papa Biserica și cum o înțelegeau socialiștii.

6. Relațiile dintre Biserică și stat⁸

În gândirea papei, aceste două instituții trebuie să colaboreze foarte strâns, iar aceasta el o vedea într-o perioadă istorică în care majoritatea guvernelor erau ostile față de Biserică. Suntem în perioada în care ostilitatea față de puteri multisekulare și Biserică era în continuă creștere. Un exemplu îl constituie asasinarea țarului Alexandru al II-lea al Rusiei, ucis în anul 1881 în palatul de iarnă de la Sankt Petersburg. Întrucât cele două instituții, Biserica și statul, reprezintă cele două mari autorități ale lumii de atunci, trebuie precizată concepția papei referitoare la autoritate. El afirmă că orice formă de asociere a oamenilor impune o autoritate care nu-și găsește legitimitatea ultimă decât în Dumnezeu. Cine deține autoritatea este ales și desemnat în conformitate cu legi proprii fiecărei țări; însă autoritatea ca atare nu vine de la un popor și nu este proprietatea vreunei persoane sau a vreunui partid.

În gândirea papei lucrurile sunt clare, el afirmând fără niciun echivoc că orice putere vine de la Dumnezeu.

⁸ Pentru gândirea papei referitoare la stat și Biserică și relațiile dintre ele, vezi enciclicile *Diuturnum illud* (1881) și *Immortale Dei* (1885): http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/it/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_29061881_diuturnum.html; http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/fr/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_01111885_immortale-dei.html.

Nu există nicio autoritate care îi poate constrânge pe oameni, conștiința și libertatea lor, întrucât creatorul și legiuitorul universal este Dumnezeu și numai el are această putere. Iar toți deținătorii puterii o primesc de la el și trebuie să o exercite în numele lui. Guvernele participă din puterea divină și, din acest motiv, puterea lor este mai mult decât umană, iar cetățenii, supunându-se puterii, de fapt, se supun lui Dumnezeu. Legile nu au alt rol decât de a reglementa modul de desemnare a acestei puteri titularilor lor, iar când aceștia din urmă au avut raporturi bune cu Biserica, societatea a prosperat. Când, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, au apărut doctrine politice care afirmau suveranitatea poporului, acestea au degenerat în teoriile și revoluțiile secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, ceea ce a provocat mari daune atât Bisericii, cât și statului.

Citirea și interpretarea istoriei în această cheie ne arată cum dezordinile și revoltele supușilor contra conducătorilor despotici sunt cauzate tocmai din nerecunoașterea legitimității puterii conducătorilor de către supuși, deoarece aceasta, puterea, nu poate veni decât de la Dumnezeu. Când o societate nu mai recunoaște originea sacră a puterii care o conduce, atunci acea societate intră în declin și se va distruge, pornind din interiorul ei. În societate, Biserica poate bloca sau chiar însănătoși procesul de descompunere a ei, dând autorității semnificația ei profundă și promovând o dreptate socială care nu va distruge structurile sociale existente, ci doar le va da un plus de vitalitate și sănătate morală. Nu există viață politică și socială sănătoasă fără puterea religiei, deoarece aceasta conține energiile și idealurile cele mai înalte spre care aspiră rațiunea umană. O societate inspirată și animată de religie, deși va rămâne structurată ierarhic, formată din persoane care conduc

și persoane conduse, grație religiei va promova caritatea pentru toți și nedreptatea pentru nimeni. Lăsată să lucreze ca un ferment pozitiv al societății, religia va reuși cel puțin să aplaneze, dacă nu să înlăture complet o altă cauză a conflictului dintre supuși și conducători, și anume teama supusului de conducătorul său. Când acesta din urmă își exercită puterea asupra supușilor cu metode și mijloace despotice, teama supușilor va fi fermentul unei dorințe de răzbunare a acestora pentru toată opresiunea și violențele ce le-au suportat din partea conducătorilor lor.

Papa susține, așadar, teza unui raport strâns între puterea Bisericii și cea a statului pentru un bine comun. Însă ideea și convingerea lui nu erau împărtășite de opinia largă a politicienilor și ideologilor timpului. Aceștia nu doreau nicidecum o alianță între tron și altar, ci separarea completă a acestor două puteri și libertatea completă de gândire a oamenilor, ca și toleranța față de cine gândește altfel de cum se exprima oficial Biserica. Însă libertatea omului de a adera și profesia acea religie pe care, în baza rațiunii lui, o va considera cea mai bună pentru el este condamnată fără echivoc de Papa Pius al IX-lea în *Syllabus*⁹. Liberalismul timpului se opunea nu numai legăturii dintre tron și altar, dar și oricărei forme de constrângere a gândirii omului. Și întrucât mai ales în țările latine, majoritar catolice, alianța dintre puterea laică și cea religioasă era mai mare, în aceste state anticlericalismul a fost mai puternic.

7. Teoria contractuală pură

Timpurile liberalismului de atunci erau marcate de gândirea exprimată de J.J. Rousseau în opera lui

⁹ Vezi textul: <http://www.totustuustools.net/magistero/p9quantity.htm>.

*Contractul social*¹⁰. În scrierea sa, autorul consideră creștinismul ca o religie care-i îndepărtează pe creștini de problemele concrete ale vieții. Ei sunt legați de dorința unei patrii cerești, iar ce se întâmplă concret în această lume îi preocupă mai puțin. Contra acestei teorii a indiferenței creștinului față de binele comun al oamenilor, papa ia o atitudine fermă, clară, afirmând că, deși misiunea primară a Bisericii o reprezintă grija ei pentru mântuirea sufletelor oamenilor și fericirea lor veșnică, ea se interesează în același timp de condițiile concrete de viață ale oamenilor, deoarece în această viață se decide fericirea prezentă și viitoare a acestora. Fericirea actuală a omului nu o reprezintă hedonismul, ci înseamnă o stăpânire a omului asupra lui însuși și asupra lumii. Omul s-a născut pentru a trăi în societate, deoarece izolat nu poate să-și procure ceea ce îi este necesar pentru a trăi. Providența divină l-a creat pentru a trăi în societate, în cea domestică, familială, ca și în cea civilă, publică.

A vorbi despre societate implică și punerea problemei autorității, pe care papa o definește în termeni identici cu cei din enciclica *Diuturnum illud*. În ordinea importanței, pe primul loc este pus destinul spiritual al omului care se realizează în activitățile lui cotidiene, iar pe locul secund vine organizarea vieții politice, sociale și economice, dar toate acestea se referă la aceeași persoană, care este în același timp creștin și cetățean. Biserica este asemănată cu sufletul, izvor de sfințenie

¹⁰ J.J. ROUSSEAU, *Contractul social*, Antet, București 2013. Autorul pune și rezolvă marea problemă a societății politice în raport cu dezvoltarea naturală a omului, prin realizarea unui contract între comunitatea indivizilor și suveranul căruia ei îi încredințează guvernarea. Contractul social indică perspectiva unei societăți perfecte, unde individul se realizează pe deplin în cadrul colectivității, chiar dacă a renunțat la unele dintre drepturile lui.

prezent într-un corp vizibil, care este societatea, statul. În felul acesta, statul, chiar dacă își păstrează autonomia, trebuie să recunoască într-însul un fel de sfințenie garantată de prezența Bisericii în mijlocul cetățenilor săi. Această sfințenie prezentă în cetățeni și în stat nu trebuie confundată cu divinizarea autorității din timpul Imperiului Roman, nici cu cezaropapismul oriental sau rusesc, nici cu neocezaropapismul regimurilor vechiului Occident și nici chiar cu regimul „sacral” al papalității medievale. Este vorba, pur și simplu, despre originea divină a oricărei puteri, în opoziție cu teoria democrației suverane a lui Rousseau. Așa cum rațiunea nu este rivala credinței și nici absorbită de aceasta, la fel autoritatea politică își menține integritatea în fața Bisericii, a cărei influență în societate este de ordin spiritual.

Democrația nu este contestată ca regim politic specific; ceea ce Biserica refuză este concepția propusă de Rousseau, care susține în mod absolut că puterea este de origine umană, reprezentând o formă de consens, de contract uman. Negând originea divină a puterii, el apără autonomia individului printr-o ficțiune (voința generală) care poate da naștere la interpretări, dar mai ales la aplicări totalitare, la anarhie sau la dictatură. Papa propune și apără o perspectivă diferită; el recunoaște legitimitatea puterii civile care are ca menire promovarea binelui temporar al omului și afirmă, în același timp, necesitatea puterii spirituale pentru binele supranatural, etern, al aceluiași om. Cele două puteri trebuie să colaboreze în mod armonios, fiecare în propria zonă, pentru binele tuturor, pentru a construi o civilizație în care toți trebuie să contribuie după propriile puteri, competențe și responsabilități.

8. Libertatea și liberalismul

În această perioadă a liberalismului, prezentarea libertății se impune ca o necesitate stringentă. Aceasta este înțeleasă de mulți ca fiind absența oricărei constrângeri, ca o posibilitate de a alege orice. Papa afirmă că libertatea reprezintă facultatea omului rațional de a alege între mai multe lucruri. Iar voința omului nu se va mulțumi decât atunci când va alege absolutul, binele suprem. De aici rezultă că toate bunurile de pe acest pământ, fiind limitate, lasă mereu o zonă goală în om, care are posibilitatea de alegere, în baza liberului-arbitru care îl caracterizează. Luminat de rațiune, omul va fi capabil să decidă în baza unei libertăți proprii care nu va fi niciodată în totalitate completă, întrucât, mai mult sau mai puțin, ignoranța sau patimile, slăbiciunile, își vor spune cuvântul în decizia pe care o va lua. Pentru a limita cât mai mult aceste influențe negative în cunoașterea și deciziile sale, omul trebuie să se educe mereu și să invoce constant ajutorul harului dumnezeiesc. Așa, încet-încet, el va deveni liber și, chiar dacă urmările păcatului strămoșesc se vor simți în ființa lui, el va putea totuși să-și folosească capacitățile, talentele și cunoștințele să colaboreze cu harul divin pentru răscumpărarea lui și pentru binele celorlalți.

În toată realitatea istoriei umane există o ierarhie a legilor care trebuie să conducă omul spre împlinirea lui. Întâi de toate, există legea eternă, urmată de legea naturală, care apoi inspiră legile pozitive. Acestea sunt pentru om, marcat însă de pata păcatului strămoșesc, care însă nu-l domină, întrucât Dumnezeu Tatăl a prevăzut pentru spălarea acestui păcat un Răscumpărător care a adus în această lume o lege nouă, care nu a abolit însă exigențele raționale ale legii naturale, ci îi conferă acesteia un plus de forță și vitalitate prin iubire;

prin iubire, creștinul devine liber. O iubire care nu mutilează libertatea umană. Puterea harului răscum-părător pătrunde în profunzimile ființei umane, armonizând tendințele naturii sale. Această armonizare este posibilă, reală, întrucât natura umană însăși își are originea în Dumnezeu, autorul și dătătorul suflului și voinței noastre și care mișcă toate ființele conform naturii lor.

În gândirea papei, filosofia și teologia colaborează strâns în baza principiului colaborării dintre natura umană și harul divin. De aici se ajunge la un fel de concluzie, și anume aceea că libertatea umană presupune necesitatea ascultării față de o regulă supremă eternă, iar aceasta nu este alta decât autoritatea lui Dumnezeu. Este o autoritate care nu micșorează libertatea omului, ci doar o protejează și o conduce spre perfecțiunea ei, iar perfecțiunea oricărei ființe constă în a ajunge la scopul ei; scopul suprem, final, spre care aspiră libertatea umană este Dumnezeu. Atingerea unui atare scop este percepută, înțeleasă, chiar și numai prin puterea rațiunii, așa cum o demonstrează filosofia precreștină, păgână. Și totuși, lumea secolului al XIX-lea începe să fie impregnată de un ateism care combate adevăruri pe care chiar și simpla rațiune le poate demonstra, iar acest ateism, această orbire a minții, paradoxal, susține că se bazează pe rațiune. Acesta este raționalismul care a generat liberalismul modern.

Liberalismul nu este uniform, monolitic, ci îl putem împărți în trei categorii. Cea mai radicală formă a lui refuză orice dependență a rațiunii umane de o lege eternă, divină. Omul, doar prin puterile sale, reprezintă criteriul ultim al adevărului și al ordinii sociale. Mulțimea oamenilor decide adevărul; rațiunea colectivă devine ordine pentru colectivitate în orice problemă publică;

puterea aparține numărului persoanelor, majoritățile creând singure dreptul și obligațiile. Ele aduc la conducere, în mod complet legal, persoane care vor interpreta apoi în manieră liberă exigențele rațiunii colective. În felul acesta, se deschide calea spre diferite denaturări. Istoria recentă ne arată cum consensuri electorale au condus spre dictaturi și ideologii totalitare antiu-mane, ca și spre avort și eutanasiu.

O a doua formă de liberalism este mai moderată, susținătorii ei recunoscând legea eternă și legea naturală, dar nu admit ca omul liber să se supună legilor care îi plac lui Dumnezeu. Acești oameni nu țin cont de Revelație. Ceea ce rațiunea nu poate înțelege este refuzat. Puterea divină este acceptată în om doar atât cât omul poate înțelege și cuprinde cu rațiunea lui.

În al treilea tip de liberalism, Revelația divină este acceptată, dar puterea ei se limitează doar la sfera privată a omului și nu poate fi impusă colectivității și spațiului public. Ca atare, Biserica trebuie să fie separată de stat, care în activitățile sale nu trebuie să țină cont de ce spune Biserica, de învățăturile ei religioase, acestea fiind rezervate doar convingerilor personale ale oamenilor, și nu cetățenilor.

9. Dualismul puterilor

Papa are convingerea că puterea spirituală este în societatea civilă ceea ce este sufletul în corpul uman. De la acest principiu de bază, deducerea consecințelor separării puterii spirituale de cea politică, socială, este simplă: corpul social fără puterea spirituală degenează și este supus dezintegrării. Ca și predecesorii săi, papa este total contra separării Bisericii de stat. Din această separare, creștinul, în calitate de cetățean, nu este cu nimic obligat să asculte de Biserică, nici să

accepte religia pe care aceasta o profesază. El este liber în totalitate să accepte sau nu adevărurile religioase, ceea ce reprezintă pasul spre indiferentismul religios, indiferentism în care adevărul religios este pur subiectiv, aparține individului; iar de la nivelul individual, indiferentismul se răspândește în societate, căpătând un caracter general, public. Datoria principală a omului este aceea de a aduce cult lui Dumnezeu și de a crede în adevărurile religioase, iar libertatea de a crede sau nu, ca și indiferența religioasă, nu reprezintă altceva decât o degenerare a libertății omului și o încătușare a sufletului lui în păcat. Iar în planul societății civile, aceasta trebuie să recunoască în Dumnezeu principiul și autorul ei. În numele dreptății și al rațiunii, statul nu poate să se profeseze ateu și nici nu poate trata toate religiile la paritate, acordând tuturor aceiași tratament și aceleași drepturi.

În statele majoritar catolice, pentru binele și în interesul comunităților pe care le conduc, guvernării trebuie să protejeze religia catolică, întrucât aceasta reprezintă elementul principal care contribuie la realizarea binelui suprem și a scopului ultim al omului, om în serviciul căruia atât Biserica, cât și statul sunt puse. Dacă ar fi să facem o reflecție contemporană, pornind de la această afirmație, putem spune că state actuale care gândesc și se comportă complet laic și chiar ateu, promovând doar binele pur material al omului, sunt în decadență culturală și socială, acceptând în trupul lor factori distructivi care duc la declinul lor. Fără o inimă, fără un motor spiritual (afirmăm noi, revelat), statele și societățile umane în general, tocmai pentru că se bazează doar pe materie și pe rațiune, fără nicio referință transcendențială, sunt supuse decadenței și corupției de tot felul.

În pofda insistențelor papei pentru păstrarea unei societăți în care adevărul religios și religia în sine să stea la baza ei, aceasta devenea din ce în ce mai pluralistă și din punct de vedere religios. În fața acestei situații, papa recomandă autorităților statale de a tutela în continuare religia catolică în țările majoritar catolice, dar în același timp de a fi tolerante față de alte religii și confesiuni, fără a cădea însă în indiferentism.

Problema libertăților omului are forme multiple de exprimare, iar unele dintre ele devin obiectul expres al atenției papei: libertatea de opinie și de tipar, libertatea de a învăța și cea a cercetării științifice. Posibilitatea de a-ți exprima liber opiniile, ideile și de a le tipări și răspândi prin scris reprezintă nu doar o eroare gravă, dar și un pericol și un rău enorm pentru masele largi, un rău la fel de grav ca și violența contra celor nevinovați sau neputincioși. Legile statale trebuie să ia măsuri cât se poate de severe, de decise, contra opiniilor greșite exprimate verbal sau în scris. La fel stau lucrurile și în ceea ce privește libertatea de predare și de cercetare științifică. Această libertate trebuie să se încadreze în legea naturală și în cea revelată. Biserica nu este împotriva progresului științific, ci, dimpotrivă, îl sprijină, iar învățătura ei, bazându-se pe adevărul revelat, reprezintă un far de lumină pentru orice activitate de cercetare științifică, mai ales pentru problemele care au legătură cu credința și viața creștină.

10. O lume nouă

Influențat și de teoriile medievale de după Conciliul Ecumenic din Trento (1545-1563), papa susține un stat confesional, ceea ce a cauzat și reacțiile anticlericale ale timpului său, reacții care prevestesc totalitarismele secolului următor – al XX-lea. Pentru a înțelege

mai bine adevărata față a lucrurilor, se cere o bună cunoaștere a întregului context al secolului al XIX-lea, mai ales a celui european. Suntem într-o perioadă în care, de exemplu, majoritatea populației era încă analfabetă, iar reprezentarea cetățenilor în sfera civilă era foarte slabă, ceea ce a permis o slabă reprezentativitate a societății și o dominare a statului asupra acesteia. În al doilea rând, încă predomina concepția sacralității guvernelor, ca reprezentante ale puterii divine și actori principali pe scena socială. Înalții demnitari, chiar dacă afirmau că puterea lor are o valoare sacră, în mod concret aveau libertatea de a se comporta așa cum doreau. Un alt aspect al societății secolului al XIX-lea îl reprezenta strânsa unire între concepția despre familie și cea despre societate, ceea ce făcea ca să domine un model vechi și patriarhal de societate, care nu mai corespundea timpurilor prezente. În țările majoritar catolice, înalții demnitari erau ținuți la respectarea publică a preceptelor moralei catolice, așa cum, în țările majoritar ortodoxe, înalții demnitari trebuiau neapărat să aparțină și să respecte prescripțiile religiei ortodoxe. Un alt aspect: tolerarea libertății religioase era considerată ca un rău minim necesar; libertatea religioasă nu era nicidecum considerată ca un drept și o exigență legitimă a persoanelor. Însă, în liberalismul timpului, papa ar fi fost contrar și unei impuneri forțate a raționalismului sub masca toleranței. Modelul de stat confesional pe care îl gândește papa nu reprezintă un ideal absolut, ci un proiect istoric de construit în noile condiții ale aceluia timp.

Pentru acel timp, papa a știut mai bine decât oricare altul să definească natura relațiilor dintre Biserică și stat, propunând totuși o viziune cam medievală a unei creștinătăți în care Biserica, de natură transcendentală,

să fie inima societății. Mai târziu, Papa Pius al XII-lea va avea o altă viziune și o altă preocupare, și anume aceea de a trasa bazele juridice ale statului. Leon al XIII-lea vede mai mult aspectele etico-culturale ale timpului său, pe când succesorul său amintit le observă mai mult pe cele juridice, constituționale. Debitori timpurilor în care trăiesc, dar și propriei lor pregătiri și sensibilități, ambii, fără a trăda sacramentalitatea Bisericii, au puncte de vedere diferite asupra statului și a relațiilor dintre Biserică și stat. Mai târziu, Papa Ioan al XXIII-lea face un pas mai departe, recunoscând libertății primul loc în raport cu adevărul, dreptatea și iubirea. Calitatea unei societăți depinde de gradul de libertate al cetățenilor ei. Aceasta este la baza dinamismului social și reprezintă un obiectiv al binelui comun, la fel de important ca și dreptatea.

Leon al XIII-lea are un model de Biserică și de societate care, dintr-un anume punct de vedere, este incompatibil cu recunoașterea libertății ca un bine în el însuși. Papa visa la o creștinătate cumva medievală, adaptată la circumstanțele prezente. El credea în idealul unității oamenilor în adevărata religie și armonia în acțiune dintre Biserică și stat. Dar, concret, evenimentele istorice mergeau într-un sens contrar dorinței și idealului său.

Într-un anume sens, papa este un Don Quijote care dorește o lume condusă de legea divină și de cea naturală, în care creștinii să fie și ferment al societății, trăitori și apărători ai dreptului natural, ai originii sacre a puterii, putere care trebuie să respecte legea divină, ca și pe cea naturală, și să contribuie la realizarea binelui comun al tuturor, care implică și binele supranatural, mântuirea sufletelor supușilor statelor. Ideologi, filosofi, politicieni, sociologi (Ernest Bloch, Auguste Comte,

Karl Popper), toți merg în direcția unei societăți laice, fără raportare la transcendent, fără un scop suprem spiritual. De partea cealaltă a baricadei, Leon al XIII-lea afirmă misiunea Bisericii, primită de la Dumnezeu, de a se opune instituțiilor care dăunează religiei și de a depune orice efort pentru ca legile și instituțiile popoarelor să fie pătrunse de virtutea Evangheliei. În calitate de celulă a societății, familia are un rol primordial, iar în sânul ei se pregătește destinul statelor și popoarelor. Aceasta are nevoie și de școală, ca instituție care educă tinerele generații în armonie cu educația primită în familie.

11. 1891 – Enciclica *Rerum novarum*¹¹

Aceasta pune bazele doctrinei sociale a Bisericii Catolice, doctrină care nu a încetat să se dezvolte, aplicând principiile fundamentale circumstanțelor istorice în continuă schimbare și evoluție, care în prezent angajează întreaga planetă. Începutul secolului al XIX-lea este caracterizat de explozia industrializării, iar spre mijlocul acestui secol, mișcările ideologice și sociale care-i angajează din plin și pe catolici reprezintă două perioade-cheie de înțelegere a secolului în ansamblul său. Ne întrebăm de ce această enciclică a apărut așa târziu, la sfârșitul secolului, și nu mai devreme, în timpul fierberii problemelor mai sus enunțate. Înainte de a căuta un răspuns la această nedumerire, precizăm

¹¹ Principalele surse de informare despre doctrina socială a Bisericii de la Leon al XIII-lea la Benedict al XVI-lea au fost: P. LAUBIER, *Il pensiero sociale della Chiesa Cattolica. Un ideale storico cristiano da Leone XIII a Giovanni Paolo II*, Massimo, Milano 1994, și site-ul oficial al Vaticanului: www.vatican.va. Celelalte titluri menționate în bibliografie au completat cadrul general pe care l-am urmat în expunere, folosindu-mă mai ales de cartea lui Laubier.

câteva probleme importante din zona laică, din societate. *Rerum novarum* precede de jumătate de an primul program marxist adoptat de o organizație de masă, și anume *Programul de la Erfurt*, fundamental pentru social-democrația germană, program supravegheat îndeaproape de F. Engels, care se instalase la Londra deja din 1870. Nici *Manifestul comunist* din 1848, nici lucrarea *Capitalul* din 1867 nu au dus repede la constituirea unei organizații de masă a proletariatului, care să abordeze în spiritul luptei de clasă marile probleme sociale ale timpului. Este posibil ca papa să fi întârziat mult publicarea acestei enciclice, dacă ne gândim la faptul că la publicarea ei i-a scandalizat pe mulți catolici și necatolici. Unii se gândeau că papa s-a aliat cu socialiștii sau că se preocupă de probleme care nu sunt de competența Bisericii.

Cu excepția Statelor Unite și a Angliei, în nicio țară muncitorii nu erau încă uniți în sindicate sau alte organizații ale lor, acestea formându-se în cea mai mare parte la începutul secolului următor. Enciclica a declanșat decizia muncitorilor catolici de a se organiza pentru a-și tutela, pentru a-și apăra drepturile, așa cum o făceau deja diferite alte organizații.

În prima parte, enciclica combate socialismul și metodele lui de apărare și tutelare a drepturilor muncitorilor, pentru ca în partea a doua, mult mai lungă decât prima, să fie elaborată doctrina Bisericii despre problema muncitorească sau socială. În momentul publicării enciclicei, muncitorii erau deja în fierbere, susținându-și revendicările, iar exemplul lor începea să pătrundă din orașe, din industrie și la sate, în lumea agricolă. În instituțiile de învățământ, socialismul găsește audiență din ce în ce mai mare, la fel cum este prezent, deși în proporții reduse și purificat de lupta de clasă și

de raționalism, în multe acțiuni ale clerului catolic, dar și protestant. Socialismul, ca rezultat și al revendicărilor Revoluției Franceze, la începutul secolului al XIX-lea, este puternic în Franța, pentru ca apoi primul loc să fie ocupat de teritoriile germane. Două sunt ideile bază ale acestui curent, în această perioadă. Prima o reprezintă socializarea proprietății private, iar a doua – antagonismul intereselor celor două clase sociale, una majoritară, săracă, și o alta minoritară, bogată. Problema, în ansamblul ei, era destul de amplă și variată și reprezenta deja tema principală de interes nu doar a muncitorilor, sau de neliniște a celor bogați, ci și preocuparea majoră a multor intelectuali din trecut sau din prezent. Menționăm câteva nume mai importante: Thomas Morus (1478-1535), François-Noël Babeuf (1760-1797), Claude Henri de Rouvroy, conte de Saint-Simon (1760-1825), Alexis de Tocqueville (1805-1859), Karl Marx (1818-1883), Friedrich Engels (1820-1895).

Enciclica *Rerum novarum* îl are în vedere în primul rând pe Karl Marx și opera acestuia *Capitalul*, el fiind cel mai valoros scriitor socialist al Germaniei. Criticându-l pe Marx și socialismul lui, enciclica se îndreaptă apoi spre capitalism și îl combate la fel de decis, afirmând că ambele ideologii au un izvor comun în Iluminism, care consideră religia ca obscurantistă (Voltaire), sau limitată la puterea rațiunii (Kant), în timp ce omul este considerat bun (Rousseau), iar societatea rea.

Analizând condiția concretă a oamenilor din ambele sisteme, papa propune o soluție de ieșire din mizeria și nedreptățile prezente în ele, care ar putea fi considerată ca un fel de ideal istoric concret, capabil să mobilizeze persoanele, cel puțin pe catolici. Omul trebuie să-și accepte condiția umană care este intrinsec legată de existența lui și să accepte faptul că în societate nu toți pot trăi la

aceiași nivel. Oamenii sunt diferiți ca inteligență, talent, sănătate, capacitate de rezistență la efort, diferențe din care se nasc cele sociale. Această diferență, ca rezultat al varietății capacităților umane, aduce în societate o diversitate care constituie un motiv de confruntare pozitivă și de progres. Varietatea activităților din societate îi permite fiecăruia să-și afirme capacitățile, talentele și aptitudinile, varietate care este asemănătoare cu aceea din trupul omului, format din multe membre, fiecare cu o funcție specifică, dar toate conlucrează armonnic pentru binele întregii ființe.

Armonia din ființa umană a fost însă deranjată de consecințele păcatului strămoșesc, ceea ce a produs dezechilibre și rele atât în om, cât și în societatea în care el trăiește și pe care o formează. Din cauza acestor rele, este greu pentru om să descopere și să înțeleagă planul inițial al Creatorului, plan pervertit, acoperit de nedreptățile și răutatea oamenilor. Dumnezeu însă nu l-a lăsat pe om, creatura lui predilectă, pradă acestor rele, ci i-a promis și apoi i-a trimis un Răscumpărător – pe Isus Cristos. El îl salvează pe om din păcat, dar această răscumpărare a omului nu transformă imediat situația lui concretă, vizibilă, de viață cotidiană. Pentru aceasta, este necesară o adeziune personală, profundă, a omului față de credința pe care o are și, în felul acesta, să contribuie nu numai la mântuirea lui, dar și la transformarea progresivă a lumii. Natura umană are mereu nevoie de lumina și ajutorul harului supranatural pentru a se perfecționa, iar această creștere în calitate a omului aduce cu sine și îmbunătățirea condițiilor sociale în care acesta trăiește. Harul și natura umană colaborează într-un mod misterios, care scapă adesea ochiului fizic și capacităților rațiunii. Creșterea în calitate a societății umane există, dar

pentru ca ea să fie mai vizibilă și mai eficientă este absolută nevoie ca oamenii să adere mult mai profund și mai matur la opera de mântuire a lui Isus Cristos.

12. O societate cu limitele ei: răul și suferința

O afirmație de principiu se impune de la început, și anume aceea de a nu asimila suferința cu răul, ceea ce necesita neapărat o lectură spirituală a acestui aspect al condiției umane, numit suferință. În societate există așa-zisi profeți care anunță celor oprimați și suferinzi posibilitatea unei vieți fericite în care nu va mai exista nici umbra suferinței, ceea ce poate produce în oameni o alienare mai gravă decât răul prezent.

În ceea ce privește viața prezentă, enciclica neagă existența unor incompatibilități și antagonisme inevitabile. Rămânând în contextul social, papa vorbește despre două clase: una care oferă munca și o alta care oferă capitalul. Considerăm că, pentru acel timp, această împărțire corespunde destul de bine realității din câmpul muncii. Mai târziu însă, realitatea s-a diversificat, s-a amplificat în multe categorii de venituri, de funcții și formează o societate destul de complexă. Privind în profunzime societatea, enciclica afirmă posibilitatea căutării unei armonii profunde a realităților naturale, adică a societății care nu se poate baza pe contradicții, chiar dacă accidental se verifică conflicte în sânul ei.

Acestei armonii naturale i se opune lupta de clasă de tip marxist, care este exprimarea socială și istorică a dialecticii materialiste. Biserica nu crede în rezultatele pozitive și de lungă durată ale luptei de clasă. Ea propune învățătura evanghelică, amintindu-le atât bogaților, cât și săracilor că regula fundamentală este cea a iubirii tuturor, a săracilor către bogați și invers, la care se adaugă datoriile tuturor, derivate din conceptul de dreptate.

Valoarea persoanei umane și a vieții derivă din sufletul nemuritor pe care omul îl are și din viața suprafirească, ce este ca un ferment al vieții trupesti și îl poartă pe om spre patria veșnică și spre viața fericită din ceruri. Aceste două vieți, una fizică și alta spirituală, există însă în aceeași unică persoană, iar cine atacă viața fizică a persoanei lovește și în demnitatea spirituală, supranaturală, pe care o are viața omului. Laiciștii și raționaliștii timpului nu sunt deloc de acord cu această viziune terestră și supranaturală a vieții omului, viață care se va împlini într-o viață viitoare, în ceruri. Ei doresc construirea aici și acum a unui paradis terestru; aici și acum omul poate trăi în fericire, iar calea pe care trebuie să meargă nu are nicio legătură cu o altă viață, o altă lume, acestea fiind iluzii, himere cu care omul se alienează ca și cu un drog; religia însăși este un drog.

13. O soluție: fraternitatea creștină

Cu excepția Bisericii, noua societate pe care toți o visează este un fel de paradis terestru, din care însă sunt excluși Dumnezeu și Biserica. Sunt însă și socialiști creștini, care acceptă și rolul lui Dumnezeu și al Bisericii în construirea unei fericiri terestre, dar aceștia sunt o excepție care confirmă o regulă generală. Mișcările muncitorești la nivel național sau internațional vor adopta socialismul complet laic. În acest context, enciclica are un rol profetic, fiind clară, tranșantă, chiar în ideile și afirmațiile ei. Biserica promovează caritatea, iar socialiștii o consideră o umilire a omului sărac și o practică prin care cel bogat își ascunde bogățiile câștigate pe nedrept, prin exploatarea săracilor, cărora din milă fariseică le întinde o bucată de pâine. Inspirându-se din evanghelie, enciclica propune caritatea nu ca un substitut al dreptății, ci ca pe o mărturie a

iubirii lui Dumnezeu al cărui chip este în aproapele nostru, încarnat în persoana lui Isus Cristos, care, născându-se om, s-a făcut frate cu toată omenirea. Fără legătură directă cu Dumnezeu, caritatea creștină nu ar avea sens, devenind o practică plină de echivocuri.

Fraternitatea pe care o propun socialiștii înseamnă o prietenie politică și este greu de înțeles cum se poate realiza, din moment ce metoda pentru ameliorarea nedreptăților din societate se bazează pe lupta de clasă. Punerea problemei din partea Bisericii, ca și expresiile și limbajul folosit îi scandalizează pe socialiști, întrucât aceștia sunt deja decizi să excludă, cum am spus, orice referire la Dumnezeu și la rolul Bisericii în noua orânduire. În ceea ce-i privește pe creștini, se poate pune întrebarea în ce măsură mesajul creștin a schimbat mentalitățile și, mai ales, modul concret de viață al lor, după două milenii de creștinism?

Deja de mai înainte, Rousseau, în *Contractul social*, și-a pus întrebarea dacă nu este o pură iluzie, o auto-înșelare gravă, faptul de a dori să construim aici o lume fericită, dar luând un model, inspirându-ne din idealul unei alte lumi? *Rerum novarum* propune o caritate și o fraternitate imediate, aici și acum. Noua societate propusă de învățătura enciclicei este una care se alimentează din misterul lui Cristos, al lui Dumnezeu, Tatăl tuturor. Este schițat un umanism teocentric, cu totul diferit de cel al filosofului și antropologului Ludwig Feuerbach (1804-1872) sau al filosofului August Comte (1798-1857). Umanismul teocentric nu este nici decum dezrădăcinat, rupt de acest pământ, pentru că fericirea veșnică spre care Biserica îl călăuzește pe om se construiește aici, pe pământ. Papa propune un ideal plin de strălucire, și anume acela al deificării creștinului în Cristos, prin mijlocirea Bisericii.

Ceea ce papa propune, va fi reluat de succesorii săi, care nici ei nu vor o întoarcere la creștinătatea sacrală medievală, ci la o creștinătate laică (Jacques Maritain), o civilizație a iubirii (Papa Paul al VI-lea). La începutul și pe tot parcursul creării acestei civilizații stă Isus Cristos, Răscumpărătorul omului. În această idee de bază găsim rădăcinile unei filosofii creștine a istoriei. Citind și retrospectiv istoria, papa vede Evul Mediu perioada cea mai înfloritoare a omenirii, întrucât era fondată pe Dumnezeu. Actuala epocă istorică, în schimb, este una de declin și decadentă. Ceea ce propune acum papa nu este o întoarcere la structurile medievale, ci la Cristos și Evanghelia sa, ca sevă vitală în arborele noii societăți. Sufletul omului îi dă acestuia o valoare superioară oricărei alte valori umane, iar prin demnitatea lui de fiu al lui Dumnezeu și membru al Bisericii, omul creștin are niște drepturi pe care niciodată statul nu i le poate limita și nicidecum nega, drepturi care-i vin și din legea naturală. Între acestea, este cel la proprietate, care să-i asigure și să-i garanteze lui, ca individ, dar și familiei, o existență onestă. Există apoi un alt principiu important, și anume cel al subsidiarității, prin care fiecare are propria misiune de îndeplinit și nimeni nu i-o poate lua, nici chiar statul.

14. Democrație și teologie politică

În anul 1901, spre sfârșitul pontificatului său, papa promulgă o enciclopică despre democrația creștină, *Graves de communi*¹². Ceea ce papa propusese în *Rerum novarum* era considerat de unii ca un mod de societate democratică, de inspirație tradiționalistă, menită să mențină mai mult religia decât democrația. Noua enciclopică

¹² http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/fr/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_18011901_graves-de-communi-re.html.

vorbește despre democrația creștină, diferită de democrația socială a socialiștilor. Aceasta se bazează pe lupta de clasă și neagă orice inspirație creștină a societății. Cea creștină, în schimb, își bazează principiile pe credința divină. Ea îi apără pe cei săraci și neputincioși, fără a înceta să conducă sufletele spre bunurile și patria veșnică. Democrația creștină nu este legată de un anumit regim politic. Este adevărat că, plecând de la semnificația cuvântului „democrație”, afirmăm existența unui regim popular, dar acesta nu are un conținut politic determinat, reprezentat de vreun partid. Legea naturală și evanghelia, pilaștrii pe care se bazează democrația creștină, sunt anterioare și superioare oricărui regim politic și oricărei guvernări civile. Ceea ce trebuie realizat în prezent este construirea unei societăți în care mai ales lumea săracă, majoritară, din nefericire, să aibă posibilitatea de a trăi o viață creștină, având acele drepturi și bunuri materiale necesare pentru o existență onestă.

O piedică în calea realizării acestui deziderat o reprezintă nu numai sărăcia și nedreptatea generalizate, dar și orientarea și activitatea socialiștilor, care exclud în manieră radicală orice influență creștină în construirea noii societăți. Aceștia cred că la rădăcina relelor prezente stau inegalitățile economice și financiare. Biserica, în schimb, vede la baza relelor prezentului păcatul, sursa tuturor relelor. Ca atare, îmbunătățirea atât a vieții morale, religioase, a omului, cât și a vieții lui sociale, publice, depinde de convertirea și purificarea lui interioară, spirituală.

Documentul pontifical era mai înțelept și privea mai în profunzime realitățile societății de atunci. Mulți socialiști erau convinși că o creștere economică și financiară va aduce cu sine bunăstarea generală, va însănătoși

clasa politică, va îndepărta revoltele și extremismul. Papa privește realitatea mai în profunzime și vede cauzele relilor acolo unde ele sunt în primul rând, și anume în gândurile și dorințele oamenilor, în ființa lor. De acolo pleacă toată nedreptatea socială.

Democrația creștină pe care o prezintă enciclica nu înseamnă înlăturarea unui anumit regim politic și instaurarea altuia, ci înseamnă construirea unei societăți bazate pe legea naturală și, mai ales, pe învățătura creștină așa cum o prezintă Biserica. În fața unui sistem capitalist al cărui motor este profitul și a unui socialism bazat pe proprietatea egală, comună, a bunurilor și pe lupta de clasă drept cale de a se ajunge la această stare, Biserica oferea energii capabile să neutralizeze anarhia individualistă, ca și lupta pentru un ideal legat doar de pământ, de materie. Proiectul unei democrații creștine nu se bazează pe economie, pe anumite regimuri politice sau sociale, ci încearcă să se adapteze circumstanțelor prezente și să le ofere un plus de forță și lumină prin principiile creștine, mai ales prin caritate și solidaritate, ca forme de manifestare concretă a unei umanități fraterne care îl are pe Dumnezeu ca Tată. Papa nu privește nostalgic spre lumea medievală, dorind reînvierea ei într-un context modern, ci vrea să adapteze valorile esențiale creștine la noile circumstanțe, într-o lume marcată de industrializare și în care majoritatea populației trăia în sărăcie și tot felul de nedreptăți.

Pentru realizarea unei democrații creștine, papa este convins de efectele benefice ale relațiilor dintre Biserică și stat, dorind colaborarea acestora pentru realizarea binelui comun. Însă dorința sa este exprimată într-o perioadă istorică în care decreștinarea și laicizarea societății și a gândirii sunt în continuă creștere. Mai târziu, unul dintre succesorii săi, Paul al VI-lea,

va propune civilizația iubirii, deschisă tuturor culturilor, tradițiilor, limbilor și mentalităților, ca și regimurilor sociale și politice. În noua lume care prinde contur după cel de-al Doilea Război Mondial, Biserica nu este o simplă organizație ca atâtea altele, care își adaptează, își modelează învățătura și discursul în funcție de preferințele de moment. Dimpotrivă, se insistă asupra specificului Bisericii ca trup mistic al lui Cristos, asupra caracterului ei supranatural, ca și asupra binelui major al omului, care nu este progresul material, ci mântuirea sufletului său. Biserica este în lume, dar nu din lume, și, ca atare, și creștinul, membru al ei, este la fel. El trăiește în această lume, dar se perfecționează și o îmbunătățește și prin mijloacele spirituale, supranaturale, specifice.

În lumea secolului al XIX-lea, marcată de liberalism și de socialism, Biserica propune o altă cale, nu atât economică sau politică, cât mai mult una etică, bazată pe valoarea harului divin și pe lumina evangheliei lui Cristos, valori și principii adăugate celor care derivă din legea naturală, toate împreună menite să dea un nou sens gândirii și vieții omului, atât la nivel individual, cât și public, social.

CAPITOLUL II

PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

1. Papa Pius al X-lea (1903-1914)

La Londra, într-o Anglie liberală, în anul 1903, Vladimir Ilici Lenin (Ulianov) (1870-1924) fondează partidul bolșevic al viitoarei Uniuni Sovietice. În același an vine la conducerea Bisericii un bun cunoscător al lumii contemporane și un foarte atent observator al mișcărilor sociale – Papa Pius al X-lea. Acestea sunt două personalități care au viziuni cu totul diferite despre aceleași mari și profunde fenomene socio-politice și economice ale lumii de atunci. Lenin și adepții săi își exprimă ideile într-un ziar numit *Scânteia (Iskra)*, iar papa, începând cu cele scrise în periodicul din parohia natală, *Ignis ardens*¹, le completează pe tot parcursul vieții și pontificatului său cu numeroase scrieri și intervenții. Papa dorește, conform motoului pontificatului său (*instaurare omnia in Christo*), să refacă tot ce era atunci în lume, mai ales în lumea creștină, în Isus Cristos, Răscumpărătorul tuturor. Planul lui este măreț, cu o viziune spirituală planetară, iar adversarul cel mai de temut și cel mai virulent era tocmai Lenin, cu dorința lui de a instaura în lume, începând cu Rusia țaristă, un regim ateu, comunist, de tip marxist. Deja din prima scrisoare enciclică, *E supremi apostolatus*, din primul an al pontificatului său, papa își deliniează ideile directoare ale unui angajament clar, principial,

1 <http://www.fondazionegiuseppesarto.it/ignis-ardens.php>.

fondat pe învățătura evanghelică, de refacere a legii Domnului în fiecare oraș, în fiecare cartier². O astfel de refacere spirituală va avea efecte benefice nu numai la nivelul sufletului, dar și în ordinea temporară, publică, pământească.

Urmând doctrina înaintașului său și inspirându-se din scrierile lui, papa propune norme practice de acțiune asociațiilor catolice. După doi ani, în 1905, Statul Francez se separă de Biserică printr-un concordat, iar în Rusia, țarul Nicolae al II-lea este constrâns să renunțe la „principiul autocratic”, ceea ce scutură din temelii imperiul țarist, prevestind distrugerea lui în 1917. În acest an atât de critic, papa se adresează episcopilor italieni cu o enciclopică despre rolul și importanța Acțiunii catolice în restaurarea unei societăți creștine, pornind de la nivelul individual, ajungând apoi la cel familial și social. Papa afirmă că adevărul și morala lui Isus Cristos aduc nu numai pace în suflete, dar contribuie și la bunăstarea materială a oamenilor. Acolo unde a fost predicată Evanghelia, acolo a început și civilizația. Creștinismul a preluat și perfecționat elemente ale culturii și lumii păgâne, dându-le un conținut și o semnificație creștină, mântuitoare. Biserica a scos din barbarie popoare întregi și le-a ajutat să formeze culturi și civilizații superioare, dând omenirii o configurație care este evidentă și în prezent. Civilizația lumii este una creștină; ea este cu atât mai autentică, mai trainică și mai rodnică cu cât este mai creștină. Iar cu cât se depărtează mai mult de conținutul creștin, cu atât decade mai mult.

Dacă înaintașul său era mai mult un om al ideilor, preocupat de a aduce lumină în contextul cultural european

² http://w2.vatican.va/content/pius-x/la/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_04101903_e-supremi.html.

în care predomina gândirea atee, pozitivistă sau socialistă, succesorul său este mai mult o persoană de acțiune. El vrea să coaleză și să pună în mișcare cât mai multe persoane și instituții într-o acțiune concertată de refacere a ordinii sociale, politice, culturale, religioase sub și în Cristos. De asemenea, să se acționeze cât mai repede, până nu este prea târziu. Din zona laică și anticreștină, anticatolică, personalități precum Lenin sau Roza Luxemburg (1871-1919), chiar dacă erau și buni teoreticieni, sunt mai mult persoane de acțiune, știind când și unde să intervină, ceea ce îi face mult mai periculoși pentru creștinism în general, dar mai ales pentru Biserica Catolică. Acum, la începutul secolului al XX-lea, se părea că toată ideologia liberală atee a secolului anterior lua forme din ce în ce mai concrete și mai dure contra Bisericii și a unei societăți care încă în mare parte se mai profesa creștină, în bună parte catolică.

Deja Papa Leon al XIII-lea făcuse o tentativă la limita forțelor sale, o tentativă extremă de a expune învățătura oficială, dintotdeauna, a Bisericii, dar într-o formă nouă, într-un limbaj nou, adaptat unui context nou. Modernismul³ secolului al XIX-lea spusese deja multe noutăți ortodoxe și eterodoxe, iar papa nu mai poate tolera acest lucru, apărând cu fermitate principiile doctrinei catolice, pentru a înlătura toate echivocurile provocate de modernism. El îi împinge pe creștini în

³ Modernismul la care ne referim este, mai ales, cel ideologic liberal al secolului al XIX-lea, de rădăcină raționalistă, antidogmatic și reprezentat, printre alții, de trei mari gânditori ieșiți din orbita oficială a Bisericii Catolice: George Tyrrell, Alfred Loisy și Ernesto Buonaiuti. Vezi un articol bun, sintetic: <http://www.newadvent.org/cathen/10415a.htm>. O bună prezentare a Europei secolului al XIX-lea din punctul de vedere al tensiunilor dintre Biserica Catolică și gândirea liberală se poate găsi în: G. MARTINA, *La Chiesa nell'eta' del Liberalismo*, Morcelliana, Brescia 1983.

arena publică, pentru ca aici să încerce restaurarea tuturor lucrurilor în Cristos, așa cum au făcut-o în Evul Mediu, construind o civilizație și o cultură creștină. Adaptându-se circumstanțelor prezentului, rolul lor este același ca și în secolele anterioare.

În Estul Europei, Rusia fierbea ațâțată de furia revoluționarilor bolșevici; la sfârșitul anului 1905, papa se adresează printr-o scrisoare polonezilor catolici din teritoriile dominate de Rusia să rămână fermi și la datorie în fața dușmanului neamului și credinței lor, așa cum au făcut-o și înaintașii lor⁴. Evocând figura biblică a Macabeilor care s-au opus până la moarte dușmanilor religiei și neamului lor, papa îi îndeamnă pe polonezii catolici să le urmeze exemplul în acest ceas dificil al istoriei lor. De partea cealaltă, la începutul anului următor, 1906, Lenin prevestește apropierea orei decisive a luptei de clasă a maselor sociale. Oamenii se vor înarma și vor porni la luptă, disprețuind chiar și moartea pentru a-și asigura victoria, pentru a distruge dușmanul de clasă, adică pe cei care conduceau imperiul țarist în agonie, ca și Biserica Ortodoxă. Împotriva acestora, masele nu trebuie să aibă niciun sentiment de milă. Acestea erau convingerile lui Lenin și a făcut orice pentru a le transmite maselor largi ale populației.

De partea cealaltă a baricadei, papa nu este mai puțin decis în a condamna relele timpului. Pericolul cel mai mare el îl vede în acele grupări neliniștite care s-au organizat peste tot pentru a detrona legile și dreptul și încearcă să domine poporul prin teroare, pentru a-l determina să săvârșescă crime abominabile, spre cel mai mare rău al societății. În aceste afirmații ale papei era

⁴ În acest context de exaltare național-religioasă a Poloniei, divizată între marile puteri europene, se înscrie și marele scriitor Henryk Sienkiewicz (1846-1916).

vizată cu siguranță mișcarea comunistă din Rusia, ceea ce nu înseamnă că el se alia cu cel persecutat, adică cu regimul țarist, căci acesta nu-i vedea deloc cu ochi buni pe catolici, iar pe catolicii uniți cu Roma dorea clar să-i desființeze. Ceea ce dorea papa era instaurarea unei civilizații pe căi democratice, cu ajutorul legilor drepte, și nu cu mijloace de forță, de violență, amenințare și corupție.

Papa era conștient și de corupția care exista în instituțiile ce conduceau pe atunci popoarele, de gravele inegalități sociale și de disprețul față de cei săraci. În această lume cu atâtea aspecte negative, ideea unei alte lumi, democratice, cu siguranță că avea și o inspirație evanghelică, după modelul fraternității creștine, predicat de milenii de către toate religiile creștine. Bazându-se pe rădăcinile creștine, evanghelice, și dorind să reconcilieze catolicismul cu societatea marcată în gândire și acțiune de principiile Revoluției Franceze, un student francez carismatic, Marc Sangnier (1873-1950), a reușit să transforme un grup de studiu într-o mișcare de analiză socială a realităților și de acțiuni practice. Calitățile lui de orator carismatic declanșează o mișcare de masă, formându-se grupuri de studii sociale în care intelectualii fraternizau cu muncitorii. Mișcarea iese din ambientul parizian și se extinde în provincii, devenind un fel de cruciadă care are ca scop creștinarea societății și reconcilierea dintre Biserica și Republica Franceză.

Mișcarea declanșată de el purta amprenta carismei lui, însă avea în același timp în latență și slăbiciunea derivată din spiritul lui, aceea a unui fel de mesianism care, în gândirea lui, ar fi fost capabil să producă schimbări radicale și imediate, ceea ce era imposibil. Un alt obstacol în calea viselor fondatorului venea din partea moderaților, care încercau să introducă mai

lent idealul creștin în structurile societății, cu scopul de a ocupa posturi principale de conducere și decizie în stat. Aceasta fiind situația, în anul 1905 s-a declanșat o criză în interiorul *Sillon*-ului (Brazda sau Calea), cum se numea mișcarea lui Sangnier și a adeptilor lui. Criza se adâncește începând cu anul următor, când mișcarea intră în politică, dorind să construiască o societate democratică pluralistă, în care creștinii vor avea o voce publică, dar respectând convingerile celorlalți. În felul acesta, mișcarea se îndepărta de la aspectul ei confesional și apostolic spre un laicism provocator, în care dorea colaborarea cu persoane de alte confesiuni sau cu liber-cugetători.

O astfel de direcție a neliniștit repede autoritățile bisericești, care doreau să-i țină pe catolici sub aripile lor. Mai grav era faptul că mulți seminariști și clerici, invocând dreptul la autonomia conștiinței civice, se implicau în probleme sociale independent de voința sau aprobarea superiorilor lor. Neliniștea lor ajunsese să fie cunoscută și de papa, care într-un prim moment fusese de acord cu entuziasmul și idealismul tinerilor francezi. Acum însă, fiind informat și puțin tendențios, papa începe să se preocupe și să-și manifeste rezervele față de mișcarea care și ea începuse să alunece într-o direcție eterodoxă, a unei democrații republicane ce dorea să încorporeze într-însa și morala creștină. În Franța, integriștii catolici se îndârjesc contra lui Sangnier, care nici el nu cedează de pe pozițiile avangardiste, care dădeau impresia că vrea să transforme religia în politică.

După scrisoarea enciclică *Vehementer nos*⁵ din anul 1906, adresată clerului francez și în care condamnă

⁵ http://w2.vatican.va/content/pius-x/fr/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_11021906_vehementer-nos.html.

separarea Bisericii de stat, papa scrie o alta în anul 1910, *Notre charge apostolique*⁶, în care stabilește criteriile decisive pentru o societate creștină. Papa analizează *Sillon* și erorile acestei mișcări, acuzându-i pe capii ei de dorința de schimbare a bazelor naturale ale societății și de a dori să construiască o alta, pe alte principii, considerate de ei mai bune decât cele pe care se bazează societatea creștină actuală. În timpurile prezente, în care mulți se prezintă ca învățători și legiuitori, papa le amintește tuturor că nu trebuie construită nicio societate în afară de cea pe care a construit-o Dumnezeu și în afară de cea ale cărei baze să le pună Biserica și tot ea să conducă și lucrările de construire a acesteia. Civilizația nu trebuie inventată, căci ea există deja și se numește civilizație creștină, catolică. Contra atacurilor unei utopii nesănătoase, nu este vorba decât de a reface și consolida această civilizație pe fundamentele naturale și divine și de a restaura toate în Cristos⁷.

Papa nu realiza suficient faptul că Franța corifeilor laicității societății și statului, Émile Combes (1835-1921) sau Georges Clemenceau (1841-1929), sau Italia radicală a lui Giovanni Giolitti (1842-1928) nu mai erau

⁶ http://jesusmarie.free.fr/encyclique_notre_charge_apostolique.html.

⁷ „Non, Vénérables Frères – il faut rappeler énergiquement dans ces temps d’anarchie sociale et intellectuelle, où chacun se pose en docteur et législateur – on ne bâtit pas la cité autrement que Dieu ne l’a bâtie ; on n’édifiera pas la société, si l’Église n’en jette les bases et ne dirige les travaux ; non, la civilisation n’est plus à inventer ni la cité nouvelle à bâtir dans les nuées. Elle a été, elle est ; c’est la civilisation chrétienne, c’est la cité catholique. Il ne s’agit que de l’instaurer et la restaurer sans cesse sur ses fondements naturels et divins contre les attaques toujours renaissantes de l’utopie malsaine, de la révolte et de l’impiété : omnia instaurare in Christo” : cf. *Ibidem*.

țările pe care și le dorea el. Și dacă mai exista o alianță între puterea politică și cea religioasă, aceasta exista, mai ales, în țările anglo-saxone (Anglia, Germania, Olanda) sau în cele ortodoxe, grație simfoniei dintre tron și altar, prezentă în aceste țări încă de la sfârșitul Antichității.

În teritoriile catolice ale Imperiului Austro-Ungar sau în Spania lui Alfons al XII-lea și a succesorilor lui, se succedau la putere guverne liberale anticatolice notorii cu altele conservatoare, favorabile Bisericii. Aceeași situație oscilantă era și în Portugalia, care însă la începutul secolului al XX-lea se orientează clar spre un liberalism radical republican. Elveția era împărțită și confesional, în funcție de cantoanele care o componeau. Aici, liga *Sonderbund*, înființată în anul 1845 între catolici și conservatori pentru a-și apăra interesele contra planurilor de centralizare a puterii dorită de Confederația Helvetică și de cantoanele radicale și liberale, a ajuns după doi ani la un conflict armat cu federalii, din care au ieșit câștigători aceștia din urmă, care au și transformat Elveția într-un stat federal, ceea ce reprezenta o actualizare a unei stări de fapt pe care cantoanele o aveau de multe secole. Starea aceasta de lucruri se consolidează după *Kulturkampf*-ul anilor 1870. Ambele mișcări-evenimente reprezentau aici o expresie a unei diversități confesionale, etnice și ideologice, în care religiosul s-a îmbinat și amestecat cu politicul, s-au confruntat în diferite feluri, spre avantajul sau dezavantajul părților în conflict, ducând oricum la un progres material al tuturor și la o mai bună delimitare și separare a intereselor religioase de cele politice.

Peste Ocean, SUA reprezentau o țară unde protestanții conduceau, iar catolicii erau pe locul al doilea.

Țările latino-americane, eliberate de jugul imperial european, sunt conduse de guverne liberale decis anti-clericale, anticatolice, pentru o perioadă destul de lungă (1870-1940), și nicidecum nu puteau fi luate ca un model de societate catolică, așa cum o dorea papa.

Chiar dacă papa dorea menținerea legăturii dintre puterea politică și cea religioasă, el, ca și predecesorul său, a afirmat clar că Biserica nu dorește legătura ei cu o anumită formă de guvern. Făcând o analogie cu *Cetea lui Dumnezeu* a sfântului Augustin și cu toate valorile spirituale creștine care au contribuit la construirea creștinătății, papa se arată adânc îndurerat și înspăimântat de faptul că acum au apărut noi apostoli care predică un vag idealism unit cu virtuți civice, ca bază a unei noi lumi.

Spre deosebire de sfântul Augustin, care la sfârșitul Antichității nu înțelegea în totalitate scopul cetății umane (aceasta are ca scop procurarea binelui comun material, care însă nu este decât un scop intermediar), papa nu vrea să transforme politica într-o religie și nici religia într-o politică (Feuerbach și Comte au pus bazele acestei teorii). Papa le vorbește concret clericilor francezi, îndemnându-i să se aplece spre cei săraci și suferinzi și să depună orice efort pentru a-i ajuta să se elibereze de aceste rele. În același timp, sunt îndemnați să le predice tuturor evanghelia și să le aducă aminte de datoriile lor, formând în acest fel conștiința publică a cetățenilor. Problema socială se va rezolva atunci când toți, fără să uite de drepturile lor, își vor aminti mai ales de datoriile lor și le vor îndeplini. Onestitatea și virtutea oamenilor, sfințenia vieții lor îi vor ajuta să-și câștige mai ușor existența. În același timp însă, este nevoie ca structurile și organismele sociale să fie în așa fel organizate, încât să împiedice forțele

răului să intre în acțiune, pentru ca orice persoană să se poată bucura de fericirea temporară care i se cuvine de drept. Clericii sunt încurajați de papă să ia parte activă la construirea unei astfel de societăți.

Din 1905, în Franța, Biserica este separată de stat, așa cum am afirmat deja. Papa insistă totuși ca episcopii să se implice în problemele sociale, întrucât Biserica nu este legată de un anumit regim politic sau de guvernare. Ea se interesează de persoana umană ca atare, indiferent de apartenența ei politică. Este adevărat că, aici, revoluția din 1789 a adus un spirit și o atitudine de ostilitate a statului față de Biserică. Papa propune o reluare a implicării Bisericii în noul context al structurilor distruse sau lovite de revoluție, adaptându-le noilor condiții și punându-le astfel în slujba tuturor, activitate în care statul să colaboreze cu Biserica. În acești ani, în Franța băteau vânturi tradiționaliste, cu intenții de reîntoarcere la o conducere monarhică, reprezentate de Charles Maurras (1868-1952, om politic și literat), de exemplu, și de mulți alți intelectuali și oameni politici.

Pentru această țară, papa propune o figură de referință, regele sfânt Ludovic al IX-lea, și o anumită epocă istorică medievală, în care țara s-a bucurat de un mare progres cultural și religios sub influența creștinismului. Pius al X-lea nu vrea o Biserică fără creștinism, așa cum gândea Maurras, nici un creștinism fără Biserică, așa cum gândea Sangnier, ci o Biserică în stare să pătrundă gândirea și inima omului, adaptându-se celor mai variate regimuri politice și sociale, cu excepția acelor regimuri care s-ar opune exigențelor fundamentale ale persoanei umane și ale religiei în general.

Din experiența ei istorică, în baza caracterului transcendent și universal, Biserica a învățat să se opună

statelor și ideologiilor totalitare, antiumane și atee, ceea ce i-a atras represaliile acestora. Franța este un exemplu, iar criza relațiilor ei cu Biserica, stabilită în anul 1905, este urmată de o alta, asemănătoare, din Portugalia anului 1919. În cazul ambelor țări se verifică din partea conducerii centrale a Bisericii o flexibilitate destul de mare și o poziție *super partes* în a se adapta noilor situații, rămânând fidelă în același timp esenței doctrinei și moralei creștine. Într-un limbaj simplu, clar și energic, papa știe să exprime și să apere principiile și valorile creștine, demnitatea și drepturile persoanei umane, demascând cu ușurință limbajul confuz sau ideile neclare sau periculoase ale lumii politice a timpului său.

2. Papa Benedict al XV-lea (1914-1922)

Pontificatul lui este marcat de Primul Război Mondial și de revoluția bolșevică, iar intervențiile pe care le are răspund unor cerințe ale momentului. Reafirmă ceea ce antecesorii săi au spus deja, fără a adăuga nimic original, nou. Dorește doar păstrarea unei ordini sociale, care era însă pe cale de dispariție; ne referim la sfârșitul Imperiului Austro-Ungar și al celui țarist. Într-o lume marcată de aceste profunde transformări, atât de agitată și tensionată, papa propune caritatea creștină și înțelegerea între toate clasele sociale drept cale de realizare a binelui comun. Într-o bună parte a Europei, mulți suferiseră de pe urma războiului, iar acum își plâneau căzuții pe front sau dispăruții. În partea estică a continentului se pregătea o dramă a unei lumi în care va curge mult sânge nevinovat pentru o lungă perioadă. Aici, abolirea exploatării omului de către om se pregătea printr-o revoluție violentă, ale cărei orori și cruzimi vor întrece cu mult nedreptățile și relele sistemului țarist.

3. Papa Pius al XI-lea (1922-1939)

Primul Război Mondial se încheiase și harta Europei era din nou rescrisă pe ruinele Imperiului Austro-Ungar. În Estul continentului, revoluția bolșevică se consolida cu metode ale luptei de clasă și anihilării, distrugerii oricărei opoziții. În contextul consolidării noilor state și așa-ziselor democrații, papa promulgă în primul an al pontificatului său o enciclică, *Ubi arcano*⁸, despre pacea pe care Cristos vrea să o aducă în această lume. Ordinea în lume, afirmă papa, nu se instaurează și nu se menține cu forța, ci cu harul lui Dumnezeu; ordinea adevărată este rezultatul păcii aduse în lume de Cristos și pe această pace, ca piatră de temelie, se poate zidi apoi o lume democratică. Papa face un cadru sumbru, dar realist, al unor regiuni vechi creștine, în care asistăm la un fel de apostazie de masă, iar nedreptățile generează violență, violență care devine un instrument al statelor pentru a-și impune regulile și legile. Preluând, ca și antecesorii săi, gândirea marelui Toma de Aquino, papa afirmă că pacea autentică este mai mult un rod al carității decât unul al dreptății. Și întrucât această caritate își are rădăcina în împărăția lui Cristos, pentru o adevărată pace în lume trebuie să existe mai întâi împărăția lui Cristos. De câțiva ani fusese înființată Societatea Națiunilor⁹, cu scopul de a

⁸ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19221223_ubi-arcano-dei-consilio.html.

⁹ Cunoscută și sub denumirea de Liga Națiunilor, a fost fondată în cadrul Conferinței de Pace de la Paris în anii 1919-1920, mai exact, la data de 28 iunie 1919, o dată cu semnarea Tratatului de la Versailles. Ea avea scopul de a proclama drepturi universale ale națiunilor și de a preveni izbucnirea unor conflicte grave între popoare. Cu un scop similar, după cel de-al Doilea Război Mondial, a fost înființată în anul 1945 Organizația Națiunilor Unite. Acum sunt incluse în această nouă organizație SUA, care avuseseră un rol important în

consolida democrațiile și pentru a preveni izbucnirea altor conflicte în lume. Papa este foarte atent asupra acestui organism internațional și, ca paralelă la această instituție, evocă creștinătatea medievală ca perioadă în care dreptul era respectat, drept în baza căruia erau judecate națiunile. Astăzi, spune el, nu poate exista nicio instituție umană care ar putea să impună tuturor națiunilor un fel de cod internațional de legi.

3.1. Despre împărăția lui Cristos

Papa nu vrea o întoarcere la teocrația medievală. În lumea noastră, supusă unei duble contingente, cea a naturii umane și cea a libertății, este nevoie de un sistem de organizare și conducere a societății care să fie inspirat din înțelepciunea lui Dumnezeu și din trecutul Bisericii. Succesorul lui Petru este ancorat în timp, în istorie, în prezent, pe care îl cunoaște foarte bine. În același timp însă, el vorbește cu o înțelepciune care aparține tuturor timpurilor, într-un stil profetic propriu Bibliei și creștinismului. Analogia cu Evul Mediu se opune utopiei atât de răspândite în secolul al XIX-lea, care, mai mult decât o realitate socială, era un gen literar, oratoric. Biserica nu propune o utopie spirituală, nici o anumită etapă istorică, trecută sau viitoare, în care această utopie ar fi fost prezentă. Papa este conștient că lumea nouă inaugurată de Cristos este o realitate prezentă, dar și în devenire în egală măsură.

cel de-al Doilea Război Mondial. Organizația anterioară îi datora foarte mult președintelui american Thomas Woodrow Wilson, fapt pentru care a primit Premiul Nobel pentru Pace în anul 1919.

Societatea Națiunilor nu avea o armată proprie pentru a proteja drepturile și pacea în lume. Însă influența ei pe lângă marile puteri economice și militare a fost destul de puternică pentru a promova democrația și dreptatea în lume, fapt pentru care i se recunoaște un mare merit pentru progresul omenirii.

În realizările temporare mereu fragmentare, împărăția lui Dumnezeu este ca o traiectorie care nu este închisă într-un cerc, ci se desfășoară mereu în direcția unui punct terminus, al împlinirii ei, pe care doar Dumnezeu îl cunoaște. La nivel familial, social, politic, împărăția lui Dumnezeu se realizează în raport cu societatea civilă, oferindu-i acesteia și, implicit, omului care o formează o fericire care, deși are ca scop mântuirea omului, se bazează și se servește și de realizările materiale ale oamenilor.

În anul 1925, Papa Pius al XI-lea instituie sărbătoarea lui Cristos Rege. Profită de această ocazie pentru a dezvolta teme anterioare legate de contextul social și ideologic al timpului. În Italia, Mussolini preluase puterea și intenționa să transforme Biserica Catolică într-un instrument în mâinile puterii lui, ceea ce papa nu putea accepta în niciun fel. În Rusia bolșevică, Lenin moare în anul 1924, ceea ce suscită speranțe de liberalizare a gândirii și vieții sociale. În general, în contextul european¹⁰, dar și nord-american, acești ani sunt marcați de progres economic, iar Biserica se bucura și ea de o anumită perioadă de liniște, cu excepția Franței și a Mexicului. În scrisoarea enciclică *Quas primas*¹¹, cu care papa a instituit sărbătoarea mai sus menționată, este reluată în cheie actuală aceeași viziune a Bisericii despre beneficiile unei recunoașteri a suveranității lui Dumnezeu asupra lumii:

Dacă oamenii recunosc autoritatea suverană a lui Cristos în viața lor privată și în viața lor publică, beneficii

¹⁰ Ar fi interesant de aprofundat direcția autoritară, centralizată, pe care o luaseră unele state: Aleksandăr Tsankov (1879-1959) în Bulgaria, Miguel Primo de Rivera (1870-1930) în Spania, Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) în Turcia, Ahmed Bey Zogu (1895-1961) în Albania.

¹¹ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_11121925_quas-primas.html.

greu de imaginat – o adevărată libertate, ordinea și liniștea, concordia și pacea – s-ar răspândi în mod negreșit asupra întregii societăți... În cel care conduce și în demnitatea statului, cetățeanul ar recunoaște oameni asemenea lui, egali (în baza naturii umane comune), ba chiar, din anumite motive, incapabili sau nedemni; și nu ar refuza să-i asculte atunci când ar observa că în persoana lor li se oferă imaginea și autoritatea lui Cristos Dumnezeu și Om... Atunci popoarele vor gusta beneficiile înțelegerii și păcii... Atunci va fi posibilă vindecarea atâtor răni; recăpătând vigoarea inițială, dreptul își va regăsi autoritatea pe care a avut-o înainte... spadele vor cădea, iar armele vor luneca din mâini în ziua în care toți oamenii vor accepta cu inimă deschisă suveranitatea lui Cristos, vor asculta de poruncile lui și orice limbă va proclama că Domnul Isus Cristos este în mărirea lui Dumnezeu Tatăl¹².

Ne întrebăm dacă acest extraordinar optimism reprezintă un elan liric literar al unui pontif emoționat, sau dacă nu este mai degrabă esența unui mesaj pe care papalitatea îl tot transmitea Bisericii și lumii deja de mult timp. Și în viitor papii vor repeta aceste convingeri. Le găsim în mesajul de Crăciun al lui Pius al XII-lea din 1957, în enciclica *Pacem in terris* a lui Ioan al XXIII-lea, în civilizația iubirii a lui Paul al VI-lea, în enciclica *Redemptor hominis* a lui Ioan Paul al II-lea și în multe afirmații ale ultimilor pontifi. Ca o chintesență a optimismului creștin, menționăm gândirea și opera lui Jacques Maritain despre umanismul integral, umanism care face parte din doctrina socială a Bisericii Catolice. Această doctrină nu este un fel de manual administrativ al Bisericii, ci o manifestare vizibilă, concretă, a crezului ei primit de la Cristos.

¹² http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_11121925_quas-primas.html.

În acești ani, în Mexic se declanșează o teribilă persecuție contra Bisericii; papa intervine imediat pentru a preciza separarea dintre zona politică și cea religioasă. El nu se plasează de partea unui anume clericalism care ar fi agravat și mai mult anticlericalismul deja în acțiune. Ca și Cristos, Biserica nu înfruntă agresiunea organizând o rezistență de tip politic. Totuși, ea nu este total separată de politică și le reamintește credincioșilor că „titlul lor de catolici cere ca să se folosească în cel mai bun mod de drepturile și datoriile lor pentru binele religiei, care este inseparabil legat de cel al patriei”¹³. Biserica se vede în situația de a suporta ea însăși ceea ce deplânge și condamnă și nu are intenția de a răsturna vreo orânduire nedreaptă și nici să înlăture vreun dictator. Vânturi persecutoare bat și în Europa. În Lituania se instaurează în anul 1926 regimul dictatorial al lui Voldemaras (1883-1942), iar papa trebuie din nou să precizeze distincția dintre slujirea adusă lui Dumnezeu și angajamentul civil al creștinului, ceea ce nu-i simplu și, mai ales, nu-i ușor în cadrul dictaturilor.

După trei ani (1929) sunt semnate *Pactele Laterane*¹⁴, care pun bazele noului stat Vatican și reglementează situația Bisericii Catolice în Italia, într-o țară dominată de figura ducelui fascist Benito Mussolini. Acesta dorea un stat fascist, iar papa nu întârzie să expună punctul de vedere catolic referitor la această problemă. Pontiful roman afirmă că într-un stat, atât la nivelul ideologiei, cât și al acțiunilor concrete, nu trebuie să existe nimic care să nu fie în acord cu doctrina și practicile

¹³ Vezi scrisoarea apostolică din anul 1926 adresată episcopilor din Mexic, *Paterna sane sollicitudo*: http://w2.vatican.va/content/pius-xi/la/apost_letters/documents/hf_p-xi_apl_19260202_paterna-sane-sollicitudo.html.

¹⁴ http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html.

catolice. Lucrurile nu au decurs simplu și ușor pentru catolicii italieni, mai ales pentru tineri, pe care Mussolini și regimul condus de el doreau să-i educe într-un spirit fascist, iar Biserica, mai ales prin Acțiunea Catolică, a reacționat în sens contrar. Statul fascist a reînviat într-o manieră teatrală măreția Imperiului Roman, și aceasta, nu numai în privința educației maselor, dar și în construcții, politică etc. De pe cealaltă baricadă, Biserica afirmă rolul subsidiar al statului, care nu este acela de a absorbi, înghiți, anihila individul și familia. Aceasta ar fi contra naturii, dat fiind că persoana umană și forma ei de conviețuire, adică familia, au existat înaintea statului. Este dreptul statului să se ocupe de educația cetățenilor, dar rolul său este acela de a le oferi oamenilor ceea ce este necesar și suficient pentru a sprijini misiunea familiei și identitatea ei. Statul trebuie să răspundă suficient și cu promptitudine la cerințele tatălui și ale mamei, respectând dreptul divin al Bisericii.

În viziunea Bisericii, ierarhia valorilor este următoarea: persoana umană unită în celula de bază a societății, familia, trebuie să fie slujită de stat, iar Biserica o ajută să se ridice la un nivel superior de viață, mai ales spirituală. Iar în orânduirea socială a lui Cristos, pe care papa o dorește atât de mult, nu este vorba despre o super-societate, ci despre o societate întărită de harul supranatural; în felul acesta, inumanul este evitat, iar persoanele pot găsi condițiile împlinirii lor spirituale, ceea ce scapă competențelor instituțiilor umane și depinde doar de Biserică. În acest sens, împărăția lui Cristos poate fi înțeleasă ca un umanism al cărui antropocentrism este creștinat. Omul este respectat pentru că îi aparține lui Cristos, iar Cristos este respectat în om. Nicio formă de societate nu poate pretinde

că împlinește pe deplin toate exigențele acestui umanism creștinat. Diferitele forme de cultură și civilizație care se succed de-a lungul timpului pot să reprezinte formele în care să crească bogățiile nesfârșite ale unei lumi puse sub patronajul lui Dumnezeu. Ca atare, împărăția lui Cristos reprezintă un termen generic, nu specific, deoarece încorporează forme de societate dintre cele mai variate. Din acest motiv, Biserica apreciază orice cultură, dar nu se identifică cu niciuna. Ea nu este indiferentă față de creațiile geniului uman, ci, dimpotrivă, le apreciază, le susține, le promovează în multiplele lor forme. La fel cum, în fața istoriei în derulare, Biserica nu privește cu pesimism sau neîncredere la parcursul istoric al popoarelor și statelor, deoarece ea este convinsă că stăpânul istoriei este Dumnezeu, iar în ea se desfășoară planul său de mântuire. Ea nu absolutizează, nu divinizează istoria în maniera anumitor ideologii evoluționiste moderne și contemporane, ci îl vede pe Dumnezeu prezent în istorie într-un mod adesea contrar ideologiilor, ceea ce a creat și creează tensiuni și conflicte între Biserică și anumite instituții civile.

3.2. Educația și familia creștină

În fața avansării și consolidării unei gândiri din ce în ce mai laice și a unei organizări sociale la fel de laice, papa publică în anul 1929 o enciclică despre educația creștină a tineretului, *Divini illius Magistri*¹⁵, care, așa cum se poate deduce din titlul ei, îl propune pe Dumnezeu ca Învățător suprem, iar Biserica este superioară oricărei forme de organizare a societății, în virtutea superiorității ordinii supranaturale, căreia îi aparțin drepturile Bisericii. Ordinea supranaturală nu

¹⁵ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121929_divini-illius-magistri.html.

distruge, nici nu micșorează ordinea naturală, de care depind formele de agregare ale omului (familia și statul), ci o înalță și o perfecționează. Cele două ordini se susțin și se completează reciproc, în raport cu ceea ce corespunde naturii și demnității fiecăreia dintre ele. Susținerea și completarea aceasta sunt reale și posibile, necesare chiar, întrucât ambele provin de la Dumnezeu, care nu se poate contrazice pe sine însuși. Lăsat singur, fără ajutor supranatural, statul devine „naturalist” sau totalitar, deoarece, fără harul divin, natura umană, rănită de păcatul strămoșesc și fragilă, este incapabilă de a ieși din propriile limite și neputințe. Pentru a ajunge la un nivel superior, omul are nevoie și de un alt fel de educație, pe care i-o poate oferi doar Biserica.

Conform planului lui Dumnezeu, familia se întemeiază prin sacramentul Căsătoriei. Această taină și tot ceea ce înseamnă ea și în planul social sunt prezentate de Pius al XI-lea în scrisoarea enciclică *Casti connubii*¹⁶ din anul 1930. Căsătoria este analizată și prezentată în dubla ei realitate: umană și divină. Primatul componente sale supranaturale este clar afirmat de papă, iar statul este văzut ca fiind cea instituție care poate să sprijine foarte mult familia, dacă în legislația și deciziile lui ține cont de ceea ce legea divină și cea ecleziastică au stabilit și dacă ia măsuri contra acelor care încalcă legea divină și pe cea ecleziastică. Din păcate, afirmă papa, sunt mulți cei care cred că legea morală autorizează ceea ce legile statului permit, sau ceea ce acestea nu pedepesc. Conform stipulării Acordurilor din Lateran¹⁷, articolul 34 precizează că Statul Italian se angajează să

¹⁶ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19301231_casti-connubii.html.

¹⁷ http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html.

recunoască efectele civile ale căsătoriei celebrate conform Dreptului canonic, ceea ce însă în viitor nu va împiedica acest stat să legitimeze divorțul.

Căsătoria și familia sunt coloane de bază care susțin societatea, iar Papa Pius al XI-lea le acordă o atenție cu totul deosebită. El nu vrea să impună o anumită dominare a clericilor asupra societății civile, nici nu atentează la drepturile laice ale acesteia. Pe de altă parte, se simte obligat, în baza unui mandat divin, de a proteja natura umană creată de Dumnezeu atât în ea însăși, cât și în forma în care omul a fost creat să trăiască, ca bărbat și femeie, în căsătorie, ridicată de Cristos la rangul de sacrament, de taină care redă iubirea totală a lui Dumnezeu față de oameni. În esență, asupra celei de bază a societății, familia, formată prin căsătorie, se îndreaptă în egală măsură atât privirea și grija Bisericii, cât și ale statului. Depinde însă cu ce criterii, pe baza căror principii sunt privite căsătoria și familia. Papa este îngrijorat de faptul că statul are o gândire complet laică despre familie, ceea ce nu ar fi rău (căci el este un stat laic), dar răul provine atunci când acesta nu ține cont de ceea ce afirmă Biserica despre căsătorie și familie, despre natura oamenilor care se unesc în căsătorie. Când statul ignoră, neagă sau chiar combate doctrina Bisericii despre originea și scopul supranatural al omului, al familiei și căsătoriei și recunoaște doar aspectele pur naturale, în acest caz, între cele două instituții se instalează tensiunea și conflictele.

Sociologul și filosoful pozitivist francez Auguste Comte (1798-1857) a văzut bine toată această problemă și a dorit rezolvarea ei prin înlocuirea Bisericii de către stat, golind-o pe prima de substanța ei și acceptându-i doar modul de organizare și funcționare. Ideile

lui sunt urmate de Charles Maurras (1868-1952), un naționalist care vrea să „sacralizeze” cetățeanul francez. Influența lui va fi puternică nu doar în Franța, dar și în Germania, din el inspirându-se nazismul de aici. Cetățeanul francez sau cel german reprezintă noul idol, simbol pentru întreaga națiune, iar pentru a-l concretiza și face aplicabil, el trebuie să fie încarnat într-o persoană concretă, ceea ce duce la formarea cultului persoanei, al capului. Paradoxal, bolșevismul rusesc a dorit să demoleze imaginea țarului ca simbol al națiunii; în esență însă, nu a făcut altceva decât să înlocuiască imaginea acestuia cu un alt personaj, Lenin și urmașii lui (Stalin), în care să se regăsească, precum odinioară, toate aspirațiile și idealurile poporului. Ca o culme a absurdului, ideologia bolșevică și cea nazistă nu au făcut altceva decât să instaureze o altă formă a aceleiași realități pe care au combătut-o cu toate forțele. O nouă dominare o înlocuiește pe cea dinainte. Cultul conducătorului este o caracteristică principală a secolului al XX-lea, un fenomen de convergență, o necesitate afectivă de ordin colectiv, care ia conturul unui personaj pe care istoria îl propune. Odată detronați Dumnezeu și instituția care îl reprezintă, Biserica, este urcat pe soclu un alt personaj, un om, reprezentant al unei ideologii statale, care cu timpul se va ridica împotriva poporului pe care se angajase să-l reprezinte și să-l slujească. Este paradoxul și misterul unei lumi care și-a pierdut centrul de orientare, echilibrul. Oamenii care aleg euforici să-l slujească pe cezar mai mult decât pe Cristos constată în scurt timp că acest lucru nu-i deloc ușor și că acest Cezar cvasi-deificat se ridică pe umerii celor care l-au înălțat; și atunci din nou devine actuală propunerea de la începutul creștinismului: Dumnezeu sau cezar?

3.3. *Societatea și economia*

La împlinirea a 40 de ani de la prima enciclopică socială, la data de 15 mai 1931, papa promulgă o altă enciclopică socială, *Quadragesimo anno*¹⁸, într-o perioadă de gravă criză economică, ce reprezintă una dintre cauzele declanșării celui de-al Doilea Război Mondial. În textul ei sunt analizate cele două ideologii și regimuri sociale și politice, capitalismul și socialismul, urmând apoi o propunere de ieșire din criză, care, în afară de a fi o criză economică, însemna sfârșitul unei epoci a raționalismului, exprimat fie în forma burgheză liberală, fie în forma proletară atee. Acest document îl întrece pe cel din 1891, mai ales prin aplicările lui practice. Este propusă o adevărată reînnoire a societății în baza unor principii filosofice și teologice enunțate deja de antecesorul Leon al XIII-lea. Economia de piață nu este negată în ea însăși, dar sunt criticate aspru aspecte ale capitalismului existent atunci și care loveau grav în muncitori, însă nu numai în ei. Socialismul, ca și varianta lui radicală, comunismul, sunt demascate în aspectele lor atee și antiumane și criticate în mod clar și categoric. O întreagă clasă socială, cea a burghezilor, s-a distanțat de Biserică. Acum se distanțează socialiștii și comuniștii. În felul acesta, se asistă la o apostazie de masă, iar societatea este marcată de o tensiune și de o ostilitate internă, care o fac să alunece spre forme de violență. Societății respective îi lipsește un principiu directiv de ordin etic.

Numai în baza unei dreptăți comutative (cea care trebuie să prezideze la schimburi; regula este egalitatea matematică) sau distributive (corectitudinea accesului la resurse, poziții în societate și a distribuirii

¹⁸ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html.

unor avantaje, obligații între persoane, grupuri în societate), societatea nu va putea funcționa cum trebuie. Dreptatea este necesară, dar nu este suficientă. Ea trebuie să pătrundă în toate straturile societății, în toate instituțiile, contribuind la formarea statului de drept. Însă acest stat are nevoie și de caritatea socială, care este, ca și inima, sufletul dreptății. Această caritate nu trebuie confundată cu simplele fapte de caritate pe care toți ar trebui să le săvârșească. Ea poate fi asemănată cu prietenia, ca virtute și practică ce conferă demnitate oricărui om, dar rădăcinile ei sunt în credință, fiind o expresie a iubirii concrete, ca semn distinctiv al creștinului. Papa face un paralelism între societate ca organism articulat și Trupul mistic al lui Cristos. Societatea trebuie să fie formată din părți bine articulate, iar activitățile economice trebuie să aibă un principiu propriu de funcționare, și dacă acestea funcționează bine, în acest caz, în societate se verifică ceea ce există în Biserică, unde totul funcționează ordonat și într-o unitate a tuturor membrilor care se ajută reciproc, fiecare îndeplinindu-și propriul rol, și în felul acesta se perfecționează în caritate.

Fără a idealiza Evul Mediu, papa consideră că în el se găseau energiile evanghelice care au permis realizarea unei ordini sociale conforme cu exigențele rațiunii. În măsura în care condițiile timpului o permiteau, ordinea medievală corespundea exigențelor rațiunii. Dacă această ordine a dispărut de mult, aceasta nu s-a întâmplat pentru că nu ar fi putut să evolueze și să se adapteze la noile circumstanțe. Vina a fost a oamenilor, fie pentru că din egoism nu au voit să deschidă instituțiile lor cerințelor evanghelice, fie pentru că, seduși de o falsă libertate sau victime ale altor erori, nu au mai acceptat nicio autoritate.

Din cele scrise în enciclică, referitor la Evul Mediu, constatăm două afirmații importante: dacă lumea medievală era una organizată conform rațiunii, în cazul acesta putem vorbi despre un adevărat umanism. Un alt aspect important al acelei lumi sunt corporațiile, demne de cunoscut și de adaptat la circumstanțele prezentului. A doua afirmație este aceea că ar fi fost posibilă o continuitate istorică, fără rupturi, între Evul Mediu și perioada contemporană. Nu există nicio fatalitate istorică, iar dacă totuși ruptura a intervenit, aceasta se datorează în mod expres oamenilor care nu au știut să se folosească de tot patrimoniul valid, util, al trecutului. În prezent, nu trebuie reconstruit trecutul, ci totul trebuie să se îndrepte spre viitor, recuperând și folosind tot ceea ce trecutul a construit pozitiv.

Papa consideră evanghelia ca fiind indispensabilă pentru societatea contemporană. Fără aceasta, pluralismul se transformă în diviziune, iar unirea degenează în totalitarism, diferențele se transformă în contradicții. Fără cultul lui Cristos, cultul persoanei devine inevitabil. Viața politică și socială are și o dimensiune teologică, iar refuzul sau ignorarea acestei dimensiuni produce religii populare. Întreaga istorie demonstrează această influență a religioșului în structurile sociale. Geniul creștinismului constă în a distinge între problemele care-l privesc pe cezar de cele care îl privesc pe Dumnezeu, și aceasta, nu pentru a instaura un dualism imposibil, ci o unitate în diferențele ei. Societatea civilă are propriul ei scop, dar acesta nu este ultimul în mod absolut, ci este un scop ca instrument în raport cu cel pe care Biserica îl urmărește, și anume mântuirea omului, întoarcerea lui la Dumnezeu, creatorul său. Aceasta este unitatea planului divin al întregii umanități, un plan pe care îl proclamă și rațiunea dreaptă, și

anume de a pune în Dumnezeu termenul ultim și suprem al oricărei activități și de a considera bunurile acestei lumi ca simple mijloace de care trebuie să ne folosim în măsura în care ne conduc spre acest scop.

Concluzia acestei enciclice este un apel la instaurarea în lume a împărăției lui Cristos, care să o conducă la o unitate fundamentală, cea promovată de la început de creștinism. În perspectiva perioadei de după acest papă, în pofida diviziunilor ideologice, sociale, politice și economice, Europa își poate regăsi și consolida unitatea, poate ieși din criza în care se află, dacă reconsideră rădăcinile ei profund umaniste și profund creștine în același timp și lasă ca această sevă cultural-religioasă să alimenteze ramurile copacului ei atât de bogat în diversitate, capabil de noi roade, din care să se hrănească toți, fără a exclude pe nimeni de la masa fraternală.

În gândirea și acțiunea lui Pius al XI-lea, nu au lipsit luările clare de poziție față de ideologiile contemporane socialiste, naziste și comuniste. Dovadă clară ne stau documentele *Non abbiamo bisogno* (1931)¹⁹, *Mit brennender Sorge* (1937)²⁰ și *Divini Redemptoris* (1937)²¹. Următorul papă, Pius al XII-lea, va scoate în evidență aspectele pozitive ale antropologiei creștine, preluând patrimoniul gândirii scolastice medievale, care îl consideră pe om ca o substanță individuală de natură rațională, cea mai bună creatură din Univers, care are drepturi personale, proprii, inalienabile, pe care însă și le pune în slujba unui bine comun. Drepturile lui

¹⁹ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310629_non-abbiamo-bisogno.html.

²⁰ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge.html.

²¹ http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19370319_divini-redemptoris.html.

esențiale nu pot fi puse în dubiu, limitate sau chiar negate de societatea politică; dimpotrivă, aceasta trebuie să i le slujească, iar dacă nu face acest lucru, nu numai că nu-i este utilă omului, ci, dimpotrivă, îi este dăunătoare. Biserica, considerată de mulți ca o dușmană declarată a libertății, pentru că a combătut și continua să combată liberalismul agnostic și ideologiile totalitare, era, de fapt, apărătoarea adevăratei libertăți a persoanei umane, libertate care este primul dar pe care Creatorul îl face omului, ființa superioară a întregii creații. Suntem într-o perioadă istorică în care ideologiile și sistemele politico-sociale și economice au antrenat mase largi de populație într-un proces de apostazie de la Biserică și au izolat-o pe aceasta de viața națiunilor. Pius al XI-lea va lăsa secretarului său de Stat, Pius al XII-lea, misiunea de a face o sinteză a doctrinei sociale într-o lume refractară mesajului creștin.

4. Papa Pius al XII-lea (1939-1958)

Perioada celui de-al Doilea Război Mondial și, mai mult, deceniile care vor urma sunt marcate din punct de vedere filosofic și ideologic de un pluralism crescând, în care papa caută un element comun, ca fundament și liant al lumii. Criteriul universal valabil este *legea naturală*, intrinsec legată de legea eternă. Legea naturală reprezintă drumul prin care necredincioșii pot să înțeleagă revelația și reprezintă în același timp baza, fundamentul supranaturalului pentru cei credincioși. Pe acest criteriu universal, de la începutul până la sfârșitul pontificatului său, Pius al XII-lea vrea să reconstruiască bazele culturale și spirituale ale unei societăți creștine a cărei cheie de boltă este Isus Cristos. Nici dreptul, nici știința, nici aplicațiile tehnice nu sunt autonome, ci instrumente într-un sistem universal

care își găsește rațiunea și finalitatea în Dumnezeu. Deja în prima lui enciclopică, *Summi Pontificatus* (1939)²², care reprezintă programul pontificatului său, găsim un omagiu adus lui Cristos Rege, sub semnul căruia papa își plasează întreaga activitate. În acest text vedem cum legea naturală este considerată ca fundament al moralei, al eticii. Ca și antecesorii săi, acest pontif indică din nou Evul Mediu ca un timp istoric în care doctrina creștină a dat o coeziune spirituală Europei, continent care ajunsese la un așa nivel de progres civil, încât devenise capabil să fie maestru și educator și pentru alte popoare și continente.

În învățătura papei și a Bisericii, instaurarea împărăției lui Cristos este proclamată în paralel cu legea naturală, ca baze ale societății. Pornind de la legea naturală, papa reafirmă originea comună și egalitatea tuturor oamenilor. Acestea sunt cunoscute doar prin rațiune, sau sunt rodul unei cunoașteri de tip teologic? Pentru demonstrarea lor, papa se folosește de Sfânta Scriptură și atribuie doctrinei creștine conștiința egalității în natura umană. Este posibilă și argumentarea științifică rațională a acestei egalități a naturii umane, însă oamenii de știință nu ajung la un numitor comun în această privință²³. În contexte ideologice diferite, trebuie recunoscut doctrinei tomiste a Bisericii Catolice rolul de a fi menținut în mod constant conținutul dreptului natural sau, mai precis, al legii naturale, ca fundament și liant al societății în diversitatea ei. Din moment ce filozofii și sociologii, care în discursul lor pornesc doar de

22 http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_20101939_summi-pontificatus.html.

²³ De la Lucien Lévi-Bruhl, autorul cărții *Mentalitatea primitivă* (1922), până la Claude Lévi-Strauss, autorul cărții *Rasa și istoria* (1952), se constată o varietate contrastantă de convingeri asupra naturii și rasei umane.

la rațiune și de la date empirice, nu sunt constanți și omogeni în afirmațiile referitoare la rasa umană și la legea naturală, putem deduce că aceasta nu poate fi cunoscută și susținută fără a recurge măcar indirect la Revelația creștină. Iar o decreștinare crescândă a lumii ar avea drept consecință o descreștere a sensibilității și chiar a cunoașterii unui fundament esențial al societății, adică legea naturală.

O altă problemă în atenția papei și a Bisericii o reprezintă principiul autorității, mai ales aplicarea lui de către state. Totalitarismele sunt în ascensiune, iar papa afirmă clar că statul este în serviciul persoanei, persoană al cărei scop ultim este de natură spirituală, supranaturală. Și întrucât acest scop ultim este înțeles și promovat, în primul rând, de către Biserică, din acest punct de vedere al importanței scopului omului, statul secondează Biserica. Statul nu este un scop al tuturor cetățenilor lui. El nu este stăpânul absolut, ci mandatarul națiunilor, al familiei sau al claselor sociale pe care trebuie să le susțină și în fața cărora trebuie să răspundă de acțiunile sale. Pentru a evita o astfel de hegemonie absolută a statului este nevoie de legea naturală, superioară legilor naționale, lege care se leagă strâns de legea eternă. Legea nu reprezintă exprimarea voinței autonome a statelor, care poate să reprezinte un interes privat sau un egoism colectiv circumstanțiat într-un context istoric determinat, ceea ce ar avea grave consecințe pentru binele real al omului, mai ales al acelor care nu se regăsesc în respectivul context.

4.1. Democrația

Bazându-se pe cei doi pilaștri, principiile de drept natural și adevărurile revelate, Biserica are misiunea de a forma conștiințele oamenilor, care în același timp

sunt și cetățeni ai statului și membri ai societății civile. Din dreptul natural reiese, printre alte drepturi, cel la proprietate, prin care persoana umană poate dobândi bunuri de care să se folosească pentru binele ei. În același timp însă, papa insistă asupra destinației universale, pentru toți oamenii, a bunurilor; în baza naturii umane egale în toți, toți au drept egal la proprietatea și folosirea tuturor bunurilor, iar legile de proprietate, de comerț și de folosire a lor trebuie să fie în așa fel formulate, încât să nu restrângă accesul cuiva la toate bunurile.

Proprietatea privată este intangibilă, inalienabilă, însă utilizarea acestei proprietăți trebuie să folosească nu numai proprietarului, ci și binelui comun. Proprietatea privată, așadar, este considerată ca un mijloc de realizare, de împlinire a omului, rămânând simultan și un instrument al prosperității oamenilor. Scopul economiei însă nu este abundența și creșterea ei, ci dezvoltarea personală a oamenilor. Proprietatea devine o misiune de îndeplinit, prin care „a avea” al omului trebuie să favorizeze creșterea lui „a fi”. Scopul vieții sociale îl reprezintă dezvoltarea și perfecționarea omului, dacă această viață socială permite funcționarea corectă a regulilor și valorilor religiei și culturii, destinate de Creator fiecărui om și întregii umanități. O lume democratică este de dorit, însă aceasta, pentru a funcționa bine, are nevoie să fie inspirată de principiile creștine. Biserica nu este împotriva democrației; din contră, ea devine condiția indispensabilă democrației, întrucât mesajul ei îl eliberează pe om de rău și-l face capabil de a construi cu ceilalți o lume în care să funcționeze acele principii fundamentale, valori și idealuri care-l conduc pe om spre fericirea și împlinirea lui. În societate, Biserica reprezintă cheia de boltă a unui edificiu sau piatra

fundamentală a acestuia, iar toate celelalte componente susțin edificiul, îl fac mai frumos, mai variat, dar la bază stă Biserica, pentru ca zidurile societății să nu se dărâme.

Rolul Bisericii nu trebuie confundat: ea nu este instituția specializată pentru a răspunde la necesitățile pe care politica și economia nu le pot satisface. Ea este societatea acelorora care, sub influența harului lui Dumnezeu și dezvoltându-și în mod armonios toate capacitățile, construiesc o comunitate umană puternică. Papa dorește o comunitate a oamenilor în care persoana să fie pusă pe locul principal. Aceasta se împlinește în viața de familie și tinde spre un bine deasupra sistemelor și ideologiilor politice. Împreună, oamenii trebuie să formeze un „popor”, și nu o „masă” de indivizi depersonalizați. Biserica trebuie să contribuie la dezvoltarea personalității oamenilor, ajutându-i să se elibereze de orice determinism, de extremism, dezvoltând în ei gustul responsabilității. Ea dorește nu doar prietenia, ci fraternitatea oamenilor, alimentată de valori umane, ca și de harul lui Dumnezeu.

4.2. Europa, încotro?

Radiomesajul de Crăciun al anului 1952²⁴ reprezintă una dintre intervențiile răsunătoare ale papilor, care în sine ar putea constitui obiectul unui studiu datorită amplitudinii, profunzimii și tonului profetic al acestei intervenții. Papa vede în fața lui un cor nenumărat de persoane suferinde, sperând că va scădea ca număr după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, dar chiar dacă într-o țară se văd semne de îmbunătățire a situației generale, din alte părți ale lumii se ridică noi glasuri ale celor suferinzi.

²⁴ http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1952/documents/hf_p-xii_spe_19521224_natale.html.

În societățile care se industrializează din ce în ce mai mult s-a instalat deja o concepție mecanică ce subordonează totul productivității și planifică totul în vederea unei productivități mereu mai mari, încercând să transforme societatea într-un angrenaj, într-o mașină de produs capital²⁵. Industrializarea care căuta creșterea producției nu acordă suficientă atenție calității și conduce spre un anonim al oamenilor, spre depersonalizarea lor, spre o masificare a acestora, purtați încoace și încolo în funcție de interesele industriei. Europa începea deja să se contureze în două blocuri politice, ideologice și economice diferite, dar care aveau un element comun, și anume materialismul, creșterea economică drept scop în sine, care subordonează omul producției și randamentului material. Nu creșterea economică este pe primul loc, ci dezvoltarea persoanei umane. Bogăția materială poate să aibă un cost uman enorm, ceea ce reprezintă o rănire gravă a demnității omului. Lumea acelor timpuri trăia un fel de beție a progresului material, ajutat de o tehnică în continuă evoluție.

Bun cunoscător al realităților nu numai de pe continentul european sau nord-american, ci și din lumea săracă de pe alte continente, papa atrage atenția asupra necesității solidarității cu cei săraci, și aceasta, într-o perioadă în care problemele grave ale Lumii a Treia nu erau încă abordate la scară largă de către economiști. Se observau deja o creștere a bunăstării materiale în lumea europeană și nord-americană și o stare de extremă sărăcie a unei bune părți a lumii, eliberată de puterile coloniale sau în curs de eliberare și de formare

²⁵ Deja în anul 1936, în filmul *Modern times*, Charles Chaplin a tras un serios semnal de alarmă asupra acestui pericol al subjugării oamenilor prin angrenajul industrial, în care muncitorul devine o simplă roțiță a unui mecanism în care este constrâns să funcționeze până când se va uza și apoi va fi înlocuit.

a unor state în care totul trebuia construit. În noul context care ia dimensiuni accentuate planetare, Europa are în continuare misiunea de a reflecta asupra propriilor rădăcini și a valorilor spirituale care au format-o, valori pe care le-a transmis popoarelor pe care le-a cucerit. Acum, bătrânul continent trebuie să reflecteze asupra culturii și civilizației proprii pentru a putea rezista contra unor adversari care îi atacă nu numai idealurile, dar chiar și integritatea teritorială și materială.

Pentru Pius al XII-lea, ca și pentru succesorii lui, Europa are o vocație proprie, cea creștină, vocație prin care ea trebuie să iradieze în interior și în afara ei lumina lui Cristos. În caz contrar, declinul ei este sigur, nu numai pe plan cultural, dar și material. Refuzul creștinismului, considerat ca opresiv, refuz început în formă violentă cu Revoluția Franceză, a atras după sine nu o eliberare a oamenilor, ci o înșiruire de dominări ale oamenilor atât în viața lor individuală, cât și socială. Declinul Europei nu a fost și nu este unul economic sau militar, ci unul de natură culturală, mai precis, filozofică, adică o gravă eroare antropologică, o gândire greșită despre om, pornind de la negarea și combaterea divinității. În pofida multiplicării numărului filosofilor, conceptul de adevăr devine mereu mai confuz, mai nesigur. Universitățile europene s-au născut din dorința de căutare a adevărului, iar de la ele au pornit cultura și progresul general ale acestui continent. Însă acest progres a fost posibil prin conviețuirea și colaborarea dintre filosofie și teologie, atât în universități, cât și în spațiul public. Viața concretă, practică, a omului nu trebuie separată de sensul și destinul ei final supranatural, așa cum afirmă și enciclica *Humani generis* (1950)²⁶; în viața

²⁶ http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_12081950_humani-generis.html.

omului există o unitate profundă, care nu ar mai fi posibilă fără prezența creștinismului. Când acesta este negat, atunci se ajunge la alegerea fie a totalitarismului sub toate formele lui, fie a individualismului; ambele forme însă sărăcesc persoana umană. Ambele vor să formeze din religie o problemă privată, individuală, a omului. Catolicismul nu acceptă niciuna dintre aceste variante și propune propria variantă, aceea a unei uniuni profunde și delicate în același timp: omul să fie în lume activ, laborios, constructiv, fără a se lăsa însă mondani-zat, fără a aparține acestei lumi. Creșterea economiei de tip industrial, masificarea populațiilor, exploatarea forței de muncă a oamenilor și noile ideologii puse în slujba câștigului material sau a unor sisteme de guvernare și dominare a maselor largi ale populației au determinat pontifii romani să intervină mai des decât o făceau în trecut, iar aceste intervenții alcătuiesc o adevărată doctrină socială catolică. Analiza rece, detaliată, a tehnicii cu toate efectele ei, prezentată în mesajul radio din anul 1953, este un exemplu strălucit de intervenție papală într-o problemă care ia dimensiuni planetare.

Evoluția tehnicii în industrie este o expresie a materialismului care dezvoltă o mentalitate utilitaristă a vieții. Scopul acesteia este văzut în contribuția omului pentru creșterea bunăstării materiale, producând mereu mai mult și mai de calitate. Această viziune materialistă este în contradicție de fond cu tradiția creștină, care pune pe primul loc adevărul, caritatea și, mai ales, pe Cristos, iar știința și tehnica sunt subordonate acestor principii spirituale de bază în lumea creștină.

4.3. Dimensiunea universală a învățăturii Bisericii

Ne putem întreba: în baza cărui principiu sau drept Biserica a intervenit și intervine în probleme care nu

sunt religioase, evanghelice, supranaturale? Răspunsul îl găsim în dreptul pe care ea îl are ca instituție spirituală de a proclama și apăra legea naturală și aplicațiile ei concrete. Există o legătură strânsă între respectarea legii naturale și calea pe care omul trebuie să meargă pentru a ajunge la mântuire. În fața acestei legi, puterea statului este limitată și trebuie să o respecte în integritatea ei. Pe baza acestei legi și a legăturii ei cu scopul supranatural al omului, Biserica a intervenit denunțând aspectele negative ale totalitarismului și ale laicismului (de exemplu, apărând școala catolică și învățământul religios). Dezvoltarea unei lumi democratice face să crească rolul laicilor în societate, iar în problemele sociale aceștia sunt mai pregătiți decât clericii. În această situație, laicii ce sunt? Simple instrumente în mâna clericilor? Papa răspunde că nu, dar că este necesară o autoritate a Bisericii pentru promovarea binelui comun. Acest magisteriu sau autoritate este un instrument în slujba unor adevăruri de ordin natural (doctrina socială), care au însă consecințe de ordin supranatural (mântuirea sufletelor). Învățătura și intervențiile Bisericii sunt un instrument în slujba autorității lui Dumnezeu, ultima instanță care poate legitima puterea, fie ea politică sau bisericească.

Suntem într-o perioadă în care negarea lui Dumnezeu era deja o tradiție, iar Biserica era considerată ca un instrument de menținere a puterii. Mentalitatea laicistă și atee a acestor timpuri se ridică atât împotriva divinității, cât și împotriva instituțiilor religioase. Negându-se Biserica și autoritatea ei, se nega de fapt acea autoritate care putea analiza, prezenta și apăra libertatea umană în profunzimea și rațiunile ei fundamentale. În fond, statele doreau o autonomie totală față de o instituție care, ca arbitru moral și apărător al

omului în dubla lui dimensiune materială și spirituală, supranaturală, era incomodă pentru politicile lor. În ultimă instanță, nu este vorba decât despre o dorință de putere absolută a statelor, unele dintre ele nefăcându-și niciun scrupul în a combate Biserica, chiar și în forme violente.

Această agresivitate statală nu a descurajat Biserica în îndeplinirea misiunii sale. Papii privesc nu doar asupra Europei, ci și asupra lumii întregi în care creșteau diferențele dintre bogați și săraci. Ei proclamă necesitatea respectării totale a legii și dreptului natural, necesitatea carității și a solidarității tuturor. Multe popoare și națiuni, state, formează Lumea a Treia, unde sărăcia crește, iar alte popoare se îmbogățesc continuu, ceea ce face să crească distanțele dintre oameni. Această tristă realitate poartă în sine tensiuni și nemulțumiri care pot degenera în violențe sau conflicte deschise. Alături de împărțirea economică a lumii, în Europa asistăm la consolidarea unei alte diviziuni, de natură politică, ideologică și militară, formându-se două blocuri, Europa de Vest și Europa de Est. Unitatea europeană, cândva fondată pe creștinism, este acum distrusă și se formează două lumi antagonice în care este divinizată puterea: cea a capitalului și cea tot a capitalului, dar pus în comun. Ambele sisteme și ideologii au o bază comună, progresul material dobândit pe căi diferite. Zidul Berlinului, care împarte continentul în două, reprezintă un simbol al rușii unității continentului în două blocuri care se privesc reciproc cu neîncredere și teamă. În ambele blocuri, atât comunist, cât și capitalist, creștinii continuă să existe, iar rolul lor acum este acela de a reconstrui și consolida unitatea familiei umane și creștine pentru a reface Europa creștină. Chiar dacă statele se proclamă laice și sunt de orientare

atee, creștinii nu trebuie să se descurajeze sau să abandoneze misiunea lor de refacere a unității creștine a continentului, căci adevărul trebuie să fie cunoscut, comunicat și aplicat în toate domeniile vieții oamenilor.

4.4. Spre o lume pluralistă

Deși papa rămâne adeptul unei unități spirituale a continentului european și al unei colaborări dintre Biserică și stat pentru realizarea unui scop comun, acela al bunăstării materiale și al mântuirii omului, pe de altă parte, recunoaște că de un timp încoace istoria a devenit martora unei multitudini de confesiuni religioase și a unor concepții despre viață diferite unele de altele. Sunt state unde catolicii sunt în minoritate și unde, chiar dacă gândesc diferit de majoritate, trebuie să se adapteze și să accepte pluralismul atât confesional, cât și practic, referitor la modul cum majoritatea înțelege să-și trăiască viața de zi cu zi. Deși rămâne un nostalgic al unității lumii medievale, papa recunoaște lumea așa cum este, recunoaștere necesară, dacă se dorește creștinarea ei, un proiect dificil și de lungă durată.

În noul context al unei lumi care se afirmă deja ca pluralistă, papa reafirmă importanța legii și dreptului natural în baza căruia oameni de orientări politice și ideologice diferite, ba chiar de religii diferite, pot ajunge la o unitate fundamentală. Această unitate se exprimă, de exemplu, prin drepturile fundamentale ale persoanei umane, drepturi afirmate și protejate de doctrina socială a Bisericii și considerate ca fundament ultim de natură teologică. Există o natură umană voită de Dumnezeu, care nu se schimbă în contextul istoric și social care este schimbător. În baza legii naturale, familia și proprietatea rămân mereu aceleași și sunt o garanție inalienabilă și intangibilă a persoanei; instituțiile,

inclusiv statul, trebuie să favorizeze și să protejeze atât familia, cât și proprietatea individuală. În contextul tehnicii care acaparează crescând viața individuală și socială, papa apără natura și autonomia persoanei umane, acestea fiind garantate de familie și protejate de proprietate. Statul nu trebuie să devină un fel de instituție externă care să decidă fericirea cetățenilor, ci ca un organism complementar care să asigure siguranța membrilor lui.

Papa se opune deschis comunismului, întrucât acesta neagă dreptul natural, negând dreptul la proprietate al persoanei. Neagă acest sistem și această ideologie și pentru că adepții săi le considerau ca o etapă necesară în evoluția istorică a omenirii, deci gândite și stabilite chiar de Providența divină, Providență pe care însă o negau. Dacă poziția lui față de acest sistem este clară, la fel de clară este și față de sistemul capitalist, utilitarist și tehnocratic. Fericirea omului nu se bazează pe o productivitate mereu crescândă și pe automatismele tehnice.

4.5. Tehnica și influența ei asupra omului

Ultimul radiomesaj de Crăciun (1957)²⁷ este ca o sinteză a mesajelor anterioare:

Omului născut și educat într-un climat de tehnicizare riguroasă îi va lipsi sigur o parte, și nu cea mai puțin importantă, a totalității lui, ea fiind atrofiată sub influența condițiilor ostile dezvoltării lui naturale. Ca și o plantă cultivată într-un teren din care au fost extrase unele substanțe vitale, ea este de o calitate mediocră și nu mai reproduce în totalitate și în armonie ceea ce ar trebui să fie; la fel, civilizația „progresistă” (dorim să spunem

²⁷ http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1957/documents/hf_p-xii_spe_19571222_natale.html.

unic-materialistă), eliminând anumite elemente și valori necesare vieții familiilor și popoarelor, sfârșește prin a priva omul de facultatea autentică de a gândi, judeca și acționa. Această facultate, pentru a ajunge la adevăr, la dreptate, onestitate, pentru a fi, într-un cuvânt, „umană”, are nevoie de maxima ei extensiune, în toate sensurile. Dimpotrivă, progresul tehnic, atunci când îl face pe om prizonier în spiralele lui, separându-l de restul universului, mai ales de cel spiritual și de viața interioară, îl transformează caracteristicilor lui, dintre care cele mai evidente sunt superficialitatea și instabilitatea. Procesul acestei deformări nu este greu de priceput, dacă se consideră tendința omului de a accepta echivocul și eroarea, când acestea îi promet o cale mai ușoară.

Acestei civilizații, strălucită material, dar săracă cultural, papa îi opune una preocupată de valorile spirituale și care să înțeleagă valoarea justă a lucrurilor, ca și legătura dintre valorile spiritului și cele ale materiei. Pentru a construi o astfel de civilizație este nevoie, ca și în Evul Mediu, de filosofie, știință care nu este favorizată în prezent de tehnică și de o gândire și de un comportament pragmatic și hedonist. Trecutul plăsmuit de creștinism ne este exemplu prin legi, prin organizarea societății, prin instituții prin care oamenii lucrau pentru Biserică și erau conduși de ea, sau măcar se inspirau din ea. Biserica nu a avut și nu are doar grija de a ține aprinsă flacăra credinței, ci a înființat și condus nenumărate instituții, organisme, instituții de învățământ, cultură, justiție, sănătate, asistență socială etc., care sunt la baza societății civile. Creștinismul nu poate renunța astăzi la ceea ce-i aparține și la identitatea lui, doar pentru că unii nu văd în actuala societate pluralistă, divizată de mentalități în opoziție inamovibilă, decât o realitate de construit pe un plan pur uman, fără nicio referire la sacru, religie și divinitate.

Ca și înaintașii săi, papa le cere creștinilor să se angajeze în lume, fără a fi ai lumii, să colaboreze cu toți, fără însă să abdice de la spiritul și ceea ce-i definește în calitate de creștini. Fără a se întoarce în Evul Mediu, în care, ca urmare a legăturii strânse dintre sacru și profan, de multe ori adevărul religios și trăirea lui au fost impuse cu forța, ceea ce a favorizat intoleranța și persecutarea opozițiilor, astăzi papa și Biserica nu propun o colaborare forțată între spiritual și temporal, între sacru și profan, ci una liberă și conștientă de propriul conținut, metode și scopuri. Colaborarea dintre Biserică și stat se realizează pe baza drepturilor fundamentale ale omului, așa cum rezultă ele din legea naturală. Impunătoarea sinteză a doctrinei și angajamentului social al Bisericii propusă de acest papă semnează sfârșitul unei epoci și începutul alteia, cea marcată de Conciliul Ecumenic al II-lea din Vatican (1962-1965), care în documentele sale a preluat mult din gândirea și intervențiile acestui luminat papă.

CAPITOLUL III

PERIOADA CONTEMPORANĂ

1. Anii '60

Papa Ioan al XXIII-lea (1958-1963). Pontificatul acestui papă poartă amprenta personalității sale, promovând înțelegerea între oameni, națiuni, civilizații și religii. Deși este un tradiționalist, provenind dintr-o familie de țărani săraci, este în același timp un mare deschizător de drumuri în interiorul Bisericii și în relațiile ei cu societatea, cu o lume care se schimba mereu mai mult. Din magisteriul lui reținem două documente care îl caracterizează: enciclicele *Mater et magistra* (1961)¹ și *Pacem in terris* (1963)². Prima se adresează episcopilor și laicilor din toată lumea. Reia doctrina papilor anteriori și precizează niște aplicații la situațiile concrete ale momentului. Trebuie precizat un lucru, și anume că Biserica nu are un sistem economic propriu, ci doar principii sau orientări de principii de aplicat în economie și alte sectoare ale activităților și productivității oamenilor. Rolul acestor documente pontificale este de a ilumina situația prezentă în baza principiilor și de a face în așa fel încât soluțiile să nu fie în contradicție cu principiile, ceea ce nu înseamnă că Biserica ignoră situațiile concrete dintr-un context istoric determinat.

¹ http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/it/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html.

² http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/it/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html.

Una dintre problemele concrete pe care le analizează enciclica și care a trezit atunci numeroase comentarii este „socializarea”, atât de caracteristică timpurilor noastre. Constatăm cum se multiplică relațiile dintre oameni, ceea ce creează moduri diferite de viață și activitate, ceea ce necesită noi normative juridice care să le reglementeze. În acest nou context, enciclica insistă asupra respectării persoanei umane, a promovării dezvoltării ei integrale și de a avea o înțelegere corectă asupra a ceea ce înseamnă binele comun. Pentru aceasta, în fața statelor care, slujindu-se de progresul tehnic, vor să acapareze totul, trebuie salvate structurile intermediare și autonomia lor în fața puterilor publice. Reorganizarea societății cerea un nou echilibru: din partea grupurilor și a indivizilor; o colaborare exigentă și autonomă; coordonare și orientare din partea puterilor publice, de cealaltă parte. În acest fel, socializarea nu devine un pericol pentru persoana umană, ci, dimpotrivă, îi permite dezvoltarea, iar societatea în ansamblul ei răspunde mai bine exigențelor sociale ale prezentului. Înțelegă în acest fel, socializarea nu înseamnă socialism.

În enciclică sunt prezente alte două realități marcante în țările în curs de dezvoltare: agricultura și creșterea demografică. Biserica dezvoltă principiile, iar problemele concrete, precum fiscalitatea, prețurile, investițiile, siguranța socială, productivitatea etc., nu sunt de competența ei. Ceea ce afirmă documentul pontifical este ca structurile sistemului economic să răspundă mai bine demnității omului și să dezvolte în el simțul responsabilității. Aceasta înseamnă că și mijloacele folosite sau scopurile intermediare ale mecanismelor economice în care sunt antrenați oamenii trebuie să aibă moralitatea, etica lor, întrucât, prin tot ceea ce face,

omul trebuie să favorizeze atingerea scopului său ultim, care este mântuirea sufletului său; din această perspectivă, se înțelege ușor că, în orice activitate și decizie cotidiană, tehnica este în strânsă legătură cu etica și orice faptă a omului are și o implicare morală.

În a patra parte a enciclicei (refacerea conviețuirii sociale în adevăr, dreptate și iubire), papa schițează o abordare a doctrinei sociale a Bisericii. Relațiile sociale atât în interiorul statelor, cât și pe plan internațional, deseori, sunt tributare unor ideologii care iau în considerare doar anumite aspecte ale omului, de multe ori, cele mai puțin profunde. Fie că este vorba despre liberalism sau socialism, ambele propun dezvoltarea omului pornind de la materie, considerată ca principiu și scop ultim al vieții. Este adevărat că în istorie problemele economice au motivat schimbările sociale, conflictele sau acordurile dintre oameni. Și tot la fel de adevărat este că sărăcia, mizeria, boala au marcat profund istoria. În timpurile recente s-a verificat un fenomen deocamdată unic în istorie, și anume o creștere economică vertiginoasă și o acumulare enormă de capital în mâinile a puțini oameni. Iar această creștere considerabilă a bunăstării materiale a omului l-a făcut să cadă într-un fel de beție a spiritului, în care consideră că împlinirea, desăvârșirea lui constau în bunăstarea materială. În profunzimea lucrurilor, în această beție a spiritului, se dorea, de fapt, ignorarea destinului spiritual al omului, ca și ignorarea sau chiar combaterea directă a lui Dumnezeu.

În acest context, Biserica este printre puținele instituții care au contrazis această mentalitate, amintind tuturor că, în pofida bunăstării materiale, omul rămâne limitat, fragil, greșitor, iar îmbunătățirea condiției lui umane nu depinde în primul rând de progresul și bunăstarea materială, ci de legătura lui strânsă cu Dumnezeu,

creatorul și răscumpărătorul lui. În timpurile recente se verifică cum bogăția, departe de a face mai pașnică viața socială națională și internațională, devine o cauză de dezumanizare, făcându-i pe mulți bogați insensibili față de cei săraci, iar pe mulți săraci din ce în ce mai ostili față de bogați. Întrucât punerea pe prim-plan a bunurilor materiale creează acest mare dezechilibru în om și în societate, sunt necesare răsturnarea scării de valori și punerea pe prim-plan a omului în natura lui socială, dar și în dimensiunea lui spirituală, transcendentă, ca fiu al lui Dumnezeu.

Cealaltă enciclopedică, *Mater et magistra*, are un caracter mai pragmatic, actualizând învățătura socială catolică din perspectivă teologică și antropologică. Dreptatea socială este considerată ca baza binelui comun, care, departe de a conduce spre colectivism, permite dezvoltarea persoanei umane în toată complexitatea ei și în contextele istorice mereu schimbătoare. Privit din interior, creștinismul este revoluționar în dimensiunea lui religioasă; privit din exterior, este conservator în raport cu ordinea temporală în continuă schimbare. Biserica are principiile ei, care nu se schimbă pe scena mereu fluctuantă a istoriei. Ea are o lumină care vine de sus, mereu aceeași și care luminează fața schimbătoare a lumii. Eliberată de multe chingi ale lumii medievale, Biserica este mai liberă în prezent în misiunea ei de lumină a lumii și de a oferi societății principii menite să-i dea acesteia consistență și stabilitate. Principiile creștine referitoare la om și la relațiile lui cu semenii înseamnă, de fapt, reînnoirea omului în Cristos și eliberarea lui de orice constrângere exterioară. Creștinul adevărat este liber pornind din adâncul ființei sale, ceea ce îi dă o mare mobilitate în raporturile cu semenii săi, raporturi alimentate de caritate, după modelul lui Cristos.

Enciclica *Pacem in terris*³ (1963) cuprinde trei mari problematici: a. drepturile și datoriile omului; b. natura autorității politice; c. binele comun. Toate au o legătură strânsă între ele: binele tuturor se bazează pe dreptate (drepturi și datorii), iar respectarea acesteia este de competența autorității. Pacea (liniștea în ordine și armonie) pe pământ reprezintă aplicarea progresivă a principiilor sociale. Enciclica, scrisă într-un limbaj senin și realist, se adresează tuturor oamenilor de bunăvoință, iar scopul ei este de a ajuta societatea să devină mereu mai conformă cu planul Creatorului. În lume, ca și în Univers, de altfel, există o ordine stabilită de Creatorul a toate, ordine la care cooperează și omul. Este vorba despre o ordine umană, politică, în care libertatea omului, în fața exigențelor înscrise în rațiunea lui, are un rol fundamental, decisiv atât în bine, cât și în rău.

Baza oricărei societăți bine organizate o constituie principiul că orice om este o persoană, adică o ființă dotată cu inteligență și voință liberă. Din acest motiv, omul este un subiect cu drepturi și obligații, toate izvorând din natura lui și, ca atare, toate sunt universale, inviolabile și inalienabile. Și dacă vom considera demnitatea persoanei umane în lumina adevărului revelat de Dumnezeu, atunci o vom situa și mai sus. Oamenii au fost răscumpărați prin moartea și învierea lui Isus Cristos și făcuți prin harul lui fii și prieteni ai lui Dumnezeu și moștenitori ai unei împărății veșnice. Pe acest dublu fundament (legea naturală și cea revelată), tot ceea ce urmează în această enciclică nu este decât o explicare, o detaliere concretă a ceea ce enciclica a declarat de la început și a expus în rândurile anterioare. Acest document reprezintă una dintre declarațiile cele

³ http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/it/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html.

mai complete ale drepturilor omului, scrisă de vreun papă, și o putem plasa alături de Declarația universală a drepturilor omului din anul 1948, ba chiar poate fi considerată superioară acesteia prin lumina în care privește tot ceea ce afirmă, pe când declarația menționată este mai mult o enumerare a drepturilor omului într-un context istoric determinat.

Legea naturală (dreptul natural)⁴ este intrinsec legată de legea eternă, iar orice tentativă de a o separa de aceasta nu înseamnă altceva decât mutilarea sau chiar anihilarea ei. Fără legea naturală, drepturile omului nu sunt decât simple invenții omenești care își pot pierde ușor inviolabilitatea, universalitatea și inalienabilitatea. Legea eternă îi aparține lui Dumnezeu, iar legătura strânsă dintre aceasta și legea naturală (din care izvorăsc toate celelalte drepturi și îndatoriri ale omului) ne arată cum ordinea în societate are un caracter moral. Este o ordine bazată pe adevăr, realizată în dreptate și trăită în iubire, iar în libertate își găsește un echilibru mereu mai uman. Această ordine morală – universală, absolută și imutabilă în principiile ei – are fundamentul obiectiv în Dumnezeu. El este izvorul vital al unei societăți ordonate, rodnice și conforme cu demnitatea persoanelor care o alcătuiesc.

Viziunea armonică pe care o are acest document este dificil de înțeles și armonizat cu societatea actuală a cărei cultură refuză sau ignoră adesea orice inspirație și bază religioasă, supranaturală, a omului și societății. Dialogul dintre viziunea enciclicei și susținătorii unei viziuni complet laice a omului și societății este totuși posibil pe baza comună a rațiunii. Papa se adresează tuturor oamenilor de bunăvoință în vederea

⁴ http://www.dadalog.org/rom/menschenrechte/grundkurs_2/Naturrecht/naturrecht.htm.

realizării unei lucrări, dacă nu comună cu creștinii, cel puțin în convergență cu ei. Enciclica reprezintă o mână întinsă a Bisericii către orice om, care, chiar dacă nu este de acord cu Biserica, nu este deschis contra ei, ceea ce reprezintă un mare pas înainte făcut cu mult curaj de acest papă luminat și carismatic.

Binele comun așa cum îl vede papa pleacă de la ceea ce el și Biserica înțeleg despre om și de la raportul pe care acesta îl are cu Dumnezeu, de la care pleacă orice autoritate. Referitor la legile oamenilor, acestea sunt legi cu adevărat doar atunci când sunt conforme cu rațiunea dreaptă, iar aceasta își are rădăcinile în legea eternă. Atunci când o autoritate emană o lege care se îndepărtează de rațiune, acea lege nu mai este o lege, ci o formă de violență. Ca atare, când o autoritate ignoră sau lovește în drepturile omului, nu numai că nu-și îndeplinește misiunea, dar dispoziția ei este lipsită de orice valoare juridică.

Una dintre părțile cele mai originale ale enciclicei se referă la binele comun universal și la necesitatea unei autorități mondiale care să aibă mijloacele necesare promovării acestui bine universal. ONU reprezintă o soluție posibilă, sau poate fi un consiliu mondial, complet dezarmat, care să posede o înțelepciune etică și politică și să fie format din autoritățile cele mai importante și mai experimentate în științele morale și juridice.

Această enciclopedică este programatică și indicativă în același timp pentru Papa Ioan al XXIII-lea, preocupat de a indica regulile unei organizări a vieții economice, sociale și politice a lumii, respectând drepturile imutabile ale omului și capabilă să se adapteze repede lumii marcate de progresul tehnic și de o mobilitate mereu crescândă a oamenilor. Acest bine universal trebuie să aibă și instituțiile capabile să îl promoveze în timp

util. Cu un fel de privire senină și profetică în același timp, papa deschide mai larg ochii Bisericii, pentru a putea privi lumea cu seninătatea și înțelepciunea caracteristice omului încrezător în semenii săi, dar mai ales în Dumnezeu.

Constituția pastorală *Gaudium et spes* (1965)⁵ reprezintă o sinteză teologico-antropologică de excepție, rod al reflecției a 2.391 de părinți votanți ai Conciliului Ecumenic al II-lea din Vatican și a nenumărați colaboratori. Documentul ne prezintă starea Bisericii în lumea contemporană, o lume marcată de criză ideologică și religioasă care s-a simțit din plin și în Biserică. Constituția este compusă din două părți: prima, în patru capitole, analizează condiția omului în lumea contemporană, iar a doua, în cinci capitole, prezintă problemele mai importante care cer o atenție mai mare din partea tuturor; acestea sunt familia, cultura, viața economică și socială și viața politică națională și internațională (pacea și dezvoltarea).

Partea referitoare la om este foarte densă, concisă, o sinteză care ar trezi gelozia tuturor filosofilor și antropologilor. Pusă în lumina Bibliei și a Tradiției Bisericii, omul este privit și analizat în toată splendoarea lui, a demnității de persoană creată și răscumpărată de Dumnezeu, făcut fiu al său. Dumnezeu, a cărui onoare o reprezintă omul cel viu, putem spune metaforic că trăiește atât timp cât trăiește omul. Din această perspectivă a vieții lui Dumnezeu prin om, este analizat sistematic ateismul ca ideologie a negării divinității și, implicit, a omului în care el își reflectă chipul. Omul este o ființă socială care trăiește și se împlinește în comunitate, iar aceasta se alimentează din comuniunea cu

⁵ http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_it.html.

Cristos, modelul prin excelență al oricărei comuniuni și solidarități umane. Ca atare, și activitățile concrete ale omului, deși sunt autonome, proprii, ele sunt privite și în cadrul operei răscumpărătoare a lui Cristos. Prima parte se încheie cu o prezentare a rolului Bisericii în relațiile ei cu lumea. Ea are misiunea de a răspândi împărăția lui Dumnezeu prin Cristos, Răscumpărătorul omului. Prin el, toate au fost create, iar prin întrupare, el a luat chipul omului pentru a-l salva din păcat și a-l readuce la splendoarea gloriei pe care a avut-o la început, la crearea lui de către Dumnezeu. Cristos este începutul și sfârșitul istoriei și al civilizațiilor, centrul vieții umane, bucuria și împlinirea tuturor aspirațiilor de bine ale omului. În această optică trebuie înțeles întregul creștinism, care nu se pliază pe om, ci se deschide spre divinitate, de la care omul vine și spre care se îndreaptă.

Partea a doua a enciclicei prezintă aplicarea principiilor creștinismului în contextul concret al societății. Sunt reluate învățăturile papilor anteriori despre viața economică și socială, ca și cea politică, insistând asupra binelui comun al tuturor oamenilor, așa cum o făcuse Ioan al XXIII-lea în enciclica *Pacem in terris*. Ținând cont de limitele acestei lucrări, este imposibil de prezentat aici bogăția acestui document, el însuși o sinteză a activității Bisericii pentru omul concret, în actualul context al societății. Pornind de la ce a fost afirmat deja, documentul conciliar enunță principii care vor fi analizate în detaliu în opera pontifilor care vor urma.

1.1. *Civilizația iubirii*

Paul al VI-lea (1963-1978) s-a dovedit a fi o personalitate marcantă a Bisericii și un om cu o sensibilitate aparte pentru problemele concrete ale vieții oamenilor.

Pontificatul său este marcat de o profundă criză internă a Bisericii, care trăia o perioadă marcată de spiritul de înnoire al Conciliului, dar și de transformările ideologice și sociale ale lumii. Fiu al unui jurnalist și deputat în parlamentul italian, admirator al modernității, Papa Montini știe să ghideze Biserica cu înțelepciune prin apele tulburi și agitate în care trecutul era contestat, iar zorile viitorului se întrevăd cu greutate. Iubitor al dialogului, respectând orice persoană, papa, fidel Conciliului, parcă a avut parte mai mult de neînțelegeri și contestări chiar din interiorul Bisericii, decât de consens și solidaritate în drumul pe care el îl indica și pe care mergea cu fermitate.

Deschizător de drumuri anunțate deja de antecesorul său, Paul al VI-lea privește cu atenție atât în interiorul Bisericii, cât și în afara ei, în lumea modernă, în care se părea că omul devine din ce în ce mai străin față de tot ce înseamnă religie și spiritual. Puternic în realizările sale tehnice și conștient de aceste cuceriri, omul actual trăiește într-o beție a succeselor obținute, exaltându-se pe sine și uitându-l sau chiar negându-l pe Dumnezeu. Exaltarea omului duce spre diferite forme de ateism: practic, absolut sau pseudo-ateism; prima formă se transformă paradoxal într-o religiozitate inversată, „divinizând” omul și capacitățile sale. Și totuși, în această lume laicizată se pot auzi vocile profunde care invocă dreptatea, iubirea, elogiază demnitatea spirituală a persoanei umane, și nu doar progresul tehnic. În acest nou context, misiunea Bisericii și a tuturor creștinilor este aceea de a oferi bogățiile lui Cristos, prin care omul devine mai om, mai autentic, un om complet. Descoperirea și valorificarea acestor bogății trec acum printr-o lungă și dureroasă germinație, iar acest papă a trăit din plin acest proces de maturizare a Bisericii

într-o perioadă, așa cum am spus deja, destul de dificilă. Este perioada anilor 1968, anii contestării tuturor structurilor, fie ele civile sau ecleziastice. În Franța au loc „Săptămânile sociale”, care-i oferă papei ocazia de a prelua învățăturile antecesorilor referitoare la persoana umană și efectele pozitive ale socializării.

Personalizarea și socializarea, ca două doctrine aplicate, pot da naștere unei adevărate democrații în care fiecare om participă la construirea unui destin comun, în care sunt respectate destinele individuale ale oamenilor. Libertatea de voință și acțiune, ca și inteligența indivizilor sunt ajutate și tutelate de societate, aceasta din urmă fiind în slujba persoanei, și nu invers. Împreună, liberi și conștienți de rolul lor, oamenii construiesc în societate binele comun, care este ca o prefigurare a Trupului Mistic al lui Cristos, împărăția lui Dumnezeu. Sinteza acestei filosofii și teologii politice a Bisericii este realizată într-un nou stil nu doar lingvistic de Papa Montini. Trecând prin *Cetatea lui Dumnezeu* a sfântului Augustin și prin filosofia tomistă, Paul al VI-lea, admirator al lui Jacques Maritain, ne prezintă o civilizație a iubirii capabilă să reîncreștineze Europa. Cândva acest continent se numea „Creștinătate”, o comunitate a popoarelor diferite prin istorie și cultură, dar unite de un element comun pe care acum l-am putea numi „civilizație creștină”, care reprezintă un ideal istoric al unei noi creștinătăți, diferită de cea medievală prin caracterul ei profan, laic, prin autonomia instituțiilor laice, dar care se inspiră și respectă valorile sacre, religioase.

Religia catolică poate reprezenta o valoare de neconfundat care să dea o nouă vitalitate culturilor din Europa, un continent ce are nevoie de o mai mare unitate politică și socială. Creștinismul de aici însă este divizat și în continuu regres numeric, crescând numărul nebotezaților și al celor de alte religii necreștine. Ignorarea

sau părăsirea conștientă a valorilor religioase creștine a atras după sine o decădere juridică, o scădere a idealurilor nobile ale umanismului, o îmbătrânire a populației și o decadență culturală generală. Cu cât părăsește mai mult patrimoniul ei creștin, cu atât Europa încetează să mai fie ea însăși; se transformă lent în altceva, un mozaic încă în lucru. Creștinismul Europei vine din Orient și nici nu are bariere naționale; ca atare, niciun popor de aici nu își poate revendica această religie care, fiind universală, construiește o lume diferențiată, care are ca element comun slujirea tuturor, și nu dominarea. După modelul ei se inspiră Internaționalele socialiste, doar că ele îi primesc ca membri doar pe aderenții declarați ai propriei ideologii, pe când creștinismul nu are preferințe asupra membrilor lui, fiind deschis tuturor, dar, bineînțeles, respectând principiile Fondatorului, Cristos.

În paralel cu extinderea colonială a europenilor pe alte continente, mesajul creștin a ajuns la multe popoare ale planetei, purtând cultura europeană la noile popoare cucerite, cultură care a îmbogățit patrimoniul cultural al respectivelor popoare. Această îmbogățire însă nu se mai verifică în timpurile recente, în care tehnica a invadat spațiile vitale, urmărind un câștig material mai mult decât adevărata bunăstare a oamenilor. Orgolioasă din cauza propriei valori, Europa a cultivat prea mult timp un spirit de paternalism și prea puțin pe cel de fraternitate universală. Mai ales în relațiile ei cu popoarele sărace și mai slabe democratic, ea trebuie să manifeste o altă orientare și un alt stil, acela al relaționării de la egal la egal cu toți.

În climatul postconciliar, papa precizează mai bine identitatea și misiunea laicilor creștini în societate și în Biserică. În mod progresiv, societatea civilă devine

mai autonomă față de Biserică, așa cum devine mai autonom cetățeanul în raport cu statul, iar această creștere a autonomiei creează și pune probleme diferite de cele din trecut. Cele două societăți, civilă și ecleziastică, sunt autonome în propriile competențe, dar trebuie să fie și complementare în același timp. Complementaritatea lor deține secretul legitimității libertății de conștiință și de acțiune a omului; în același timp, chiar dacă societatea civilă este autonomă, ea are o demnitate și o bogăție etică interioară pe care nu le-ar avea dacă în formarea și funcționarea ei s-ar rupe total de Biserică și de principiile creștine sau, mai grav, le-ar combate.

Societății civile, Biserica îi dă forța să realizeze binele pe care și-l propune, îl admiră, îl caută cu toate mijloacele și metodele specifice; fără ea și fără principiile creștine, societatea civilă ar fi ca un trup fără forță, fără elan; ar cădea într-un pur pragmatism sau chiar cinism. Biserica ajută societatea civilă să facă realizabile idealurile și visele frumoase. Trebuie precizat faptul că Biserica nu-i oferă societății civile niște iluzii pe care aceasta să se bazeze în construirea binelui comun, ci un adevăr, acela al întrupării lui Dumnezeu în ființa umană prin persoana lui Isus Cristos, care, prin moartea și învierea sa, a răscumpărat omul din păcat și îl conduce cu harul său la împlinirea lui în calitate de cetățean al acestei lumi, dar și ca fiu al lui Dumnezeu și moștenitor al unei împărății care, deși este printre oameni, nu este din această lume.

Misiunea creștinismului este una de prietenie, mai mult, de fraternitate între toți oamenii, de solidaritate, dar mai ales o misiune spirituală, supranaturală, aceea de a conduce omul la mântuire. Omul actual își pune încrederea în realizările lui, dar acestea nu-l fac mai

fericit, căci nu-i oferă o soluționare definitivă, deplină și universală a problemelor care-l dor, îl neliniștesc. Biserica îi propune omului pe Omul Isus Cristos, cel care ne ajută să vedem în semenul nostru nu un străin, un rival, un adversar, ci un om asemenea nouă, demn de acel respect, de acea stimă, de acea solidaritate pe care ni le dorim nouă înșine. În felul acesta se vor mări spațiile carității și ale iubirii. Este necesar ca democrația atât de mult invocată astăzi să se deschidă spre o concepție universală, depășind barierele care blochează această fraternitate universală a întregului neam omenesc.

Enciclica *Populorum progressio* (1967)⁶, apărută după un secol de la publicarea operei lui Marx, *Capitalul*, poate fi considerată ca un fel de cartă a unei civilizații posibile. Într-o Biserică în care contestările erau multiple, într-o Europă permisivă în Vest, aservită dominației comuniste în Est, bogată în Nord și săracă în Sud, nemulțumită peste tot, papa propune reflectarea asupra propriilor origini și reconstruirea civilizației moderne pe valori ale spiritului, singurele capabile să-i redea forță și vitalitate, iar aceste valori sunt intrinsec legate de credința în Dumnezeu. Pe de altă parte, Biserica nu este străină de problemele materiale ale omului și ea însăși este o instituție încarnată în istoria concretă a oamenilor.

Enciclica poate fi împărțită în două; prima parte prezintă principiile dezvoltării omului, iar a doua enumeră acțiunile concrete pe care omul trebuie să le îndeplinească pentru a ajunge la o dezvoltare solidară pentru întreaga umanitate. Dacă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, problemele sociale, muncitorești, interesau

⁶ http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html.

unele orașe industrializate ale Europei și Americii de Nord, acum, modernizarea, industrializarea, ajunsese la scară planetară. Și zonele rurale sunt în criză, în sărăcie, întrucât bogățiile se acumulează din ce în ce mai mult în orașe, contribuind la dublarea bunăstării populațiilor țărilor dezvoltate pe parcursul unei singure generații, în doar două decenii. Ritmul creșterii economice este mult mai scăzut însă în țările în curs de dezvoltare, iar regresul cultural își face simțită prezența cam peste tot, la fel cum cresc inegalitățile economice, ceea ce duce la un fel de diviziune a populațiilor chiar și în interiorul aceluiași state.

În acest context nedrept și periculos pentru liniștea și pacea popoarelor, Biserica propune un remediu, și anume o scară a valorilor care să distingă între creșterea sau dezvoltarea cantitativă și cea calitativă. De la sfârșitul secolului al XIX-lea se asistă la o continuă creștere economică și la un interes major acordat acestei prosperități materiale. Enciclica propune trecerea de la „a avea” la „a fi”⁷. „A avea” nu reprezintă un scop în sine pentru oameni, ci doar un mijloc pentru progresul ambivalent: material și spiritual. „A avea” urmărit ca scop îl închide pe om în el însuși, pentru interesele lui, și nu-i mai lasă loc pentru o adevărată prietenie cu semenii săi, ceea ce îl conduce spre o subdezvoltare morală.

Bunurile pământului au o destinație universală, iar proprietatea privată este, într-un anumit sens, destinată creșterii binelui comun, pentru a promova o adevărată prietenie între oameni și fraternitatea tuturor.

⁷ Vezi importanta carte pe această temă *A avea sau a fi* a lui Erich Fromm. În ea, autorul urmărește istoricul și efectele a două moduri fundamentale de existență: cel bazat pe avere, putere, și cel bazat pe dragoste, dăruire. Opera se bazează pe argumente istorice, marxiste și creștine, psihanalitice și economice.

Varianta capitalismului liberal este de evitat, ca și extrema cealaltă, socialistă și comunistă, întrucât ambele îl aservesc pe om bunurilor materiale sau unei ideologii. Ambele sisteme ignoră, de fapt, esența spirituală a ființei umane și destinația lui pentru un scop care transcende materia sau ideologiile atee.

În a doua parte a enciclicei sunt prezentate măsurile concrete de luat pentru a construi o civilizație a prieteniei și bazată în primul rând pe „a fi” al omului. Este nevoie de un fond monetar mondial pentru a preveni sau elimina inconveniente grave și pentru a rezolva situații de urgență. Relațiile comerciale trebuie reorganizate în funcție de diferențele care există între națiunile bogate și cele sărace, excluzând apoi orice formă de naționalism sau rasism, pentru a putea favoriza astfel o adevărată fraternitate a popoarelor. ONU și alte organisme care favorizează binele tuturor popoarelor trebuie sprijinite și urmate în deciziile lor juridice și politice. Această gândire a problemelor la scară planelară este alimentată de catolicitatea Bisericii și corespunde planului de mântuire al lui Dumnezeu, Creatorul a toate, care vrea ca toate popoarele să trăiască într-un spirit de fraternitate, reunite în numele lui.

Simpla știința nu poate rezolva problemele oamenilor în globalitatea lor, pentru că în orice raționament sau calcul intră și un interes privat, individual, iar fraternitatea universală are nevoie de un spirit capabil să renunțe chiar la propriile interese în favoarea unui bine universal de care să aibă parte și cei săraci, neputincioși, care, cu toată bunăvoința lor, nu pot să concureze cu cei bogați și puternici. Este nevoie de o așa-zisă *teologie a dezvoltării*, care să completeze economia și politica. Acestea nu se ocupă cu finalitățile ultime ale omului, care însă intră în atenția și competența teologiei, care

este obiectul predilect al Bisericii. Așadar, pentru a promova un bine integral al persoanei umane, economia și politica trebuie să colaboreze cu Biserica, expertă, așa cum afirmă papa, în umanitate.

1.2. Anul 1968

Acest an este luat ca un simbol și punct de referință pentru configurarea societății în a doua parte a secolului al XX-lea, cel puțin până la anul 1989. Împărăția lui Dumnezeu (prezența lui activă în lume) este în dialog cu civilizațiile și culturile. Această prezență este în lume, dar nu este din lume, al cărei chip este schimbător în civilizațiile, tehnicile și științele ei. Prezența lui Dumnezeu în lume ne îndeamnă la o continuă căutare a chipului lui, a harului divin care ne îndreaptă spre bunurile veșnice, la trăirea iubirii, la o răspândire a harului și sfințeniei între oameni. În baza acestei iubiri primite în dar de la Dumnezeu, Biserica se interesează și de binele temporar, material, al oamenilor. Ea îi ajută pe oameni să-și pună energiile și talentele pentru promovarea bunăstării, a dreptății, a păcii și fraternității între toți.

Paul al VI-lea este un teolog, un filosof și un poet și reușește să citească în istorie și dincolo de ea crizele care au avut loc de-a lungul timpului, succesiunea civilizațiilor, tulburările profunde care au modificat universul cultural al popoarelor și imperiilor. Toate aceste schimbări au adus cu ele și modificări ale scării valorilor morale, culturale, politice, sociale, religioase etc. În tulburările și schimbările care marchează istoria, omul trebuie să confrunte totul cu propria conștiință, pentru a înțelege mobilul și sensul schimbărilor, pentru a îndepărta ambiguitățile, pentru a se elibera de iluzii, pentru a ieși din închisoarea timpului și a orienta totul spre veșnicie, spre împărăția lui Dumnezeu.

Privirea aceasta calmă și profundă a papei în interiorul istoriei omului are loc în anul 1968, un an-simbol al protestărilor multiple și radicale, atât în societate, cât și în interiorul Bisericii. Au loc manifestări puternice, unele chiar violente – de exemplu, „Primăvara de la Praga”, înăbușită cu violență de autoritățile sovietice. În aceste timpuri de criză, de fapt, este același zbulcium al omului în căutarea propriei fericiri. Într-o lume veche și imposibil de readus în actualitate rezistă la curenții noutăților și ai schimbărilor, și în contextul trecutului încă prezent, ca și în construirea unui viitor mai bun, încă incert, se află același om și același adevăr, Dumnezeu întrupat, Isus Cristos, același ieri, astăzi și oricând.

A apăra și promova valorile perene în societate reprezintă misiunea Bisericii, care nu se identifică cu nicio formă de societate, dar nici nu este străină de ele. Însă când societățile civile nu mai înțeleg natura specifică a Bisericii și misiunea ei, atunci Biserica, în calitate de instituție, este considerată ca un pericol pentru voința autonomă a omului și pentru puterea creativă a lui, iar religia – un opiu al popoarelor. De partea cealaltă, când ierarhia Bisericii sau laicii nu vor înțelege suficient de bine cum trebuie să se adapteze la schimbările timpului, la mersul istoriei, cel mai adesea se vor cantona în propunerea unui trecut idealizat și nu vor ști să adapteze vestea cea bună a mântuirii în contextul prezentului, privind cu încredere spre viitor.

În anul 1968, publicarea enciclicei despre viață și despre mijloacele și metodele de împiedicare sau distrugere a ei, *Humane vitae*⁸, va trezi și multe reacții violente de condamnare și împotrivire, ceea ce ne arată

⁸ http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html.

existența unei lumi care vrea să schimbe modul ei de a trăi cu prețul însuși al vieții, o lume dominată de abundența bunurilor materiale și în care este sufocată dorința de „a fi” în favoarea dorinței de „a avea”. Este o perioadă marcată de o boală metafizică, mai ales în rândul tinerilor, dominată de o nouă clasă intelectuală laicizantă, care nu mai este interesată să cunoască și să trăiască în adevăr, ci în comoditatea favorizată de progresul tehnic.

În țările catolice din continentul latino-american, sau mai ales african sau asiatic, starea economică a majorității populației era cu totul alta, comparativ cu Vestul Europei sau cu Nordul Americii. În aceste continente, oamenii trăiesc o sărăcie extremă și nedreptăți sociale flagrante, ceea ce favorizează dezvoltarea unei așa-zise teologii a eliberării care risca să se inspire mai mult din Karl Marx decât din Evanghelii. Acestora papa le propune la Bogotà, în luna august 1968, documentele oficiale ale Bisericii, documente care prezintă principii pentru o nouă ordine socială și pentru binele comun. Toate sunt considerate în lumina evangheliei, plasând pe primul loc omul, căruia îi sunt subordonate toate celelalte realități, pentru a-l ajuta în împlinirea lui plenară aici, pe pământ, în drumul spre cele veșnice.

În gândirea multora exista o confuzie referitoare la ce înseamnă *binele comun*, iar papa se simte obligat să precizeze acest concept, definindu-l ca principiul suprem al organizării proprii a intereselor politice. Un principiu care trebuie să fie demn și compatibil cu demnitatea oricărei persoane, iar conținutul lui concret nu trebuie extras decât din conținutul esențial și istoric al demnității persoanei. Observăm aici o convergență totală între binele comun și persoana umană în individualitatea ei, o convergență care în istoria omenirii nu

a fost recunoscută și tutelată de multe regimuri bazate pe ideologii care au ignorat sau ignoră omul în dimensiunea lui metafizică, transcendentală. Atât acest concept, cât și cel al păcii devin simple expresii demagogice sau pur retorice, ceea ce-l determină pe pontiful roman și Biserica în ansamblul ei să se pronunțe din nou pentru a le reaminti oamenilor, cetățeni ai statelor și ai acestui pământ, că în același timp sunt fii ai unui Tată ceresc; și că, dacă trăiesc în egalitate și democrație, în același timp trebuie să trăiască și în fraternitate creștină. În disputele omenești care adesea pun în pericol pacea, Biserica propune iertarea și îmbrățișarea adversarului, iar intereselor mercantile, ea le propune caritatea; la fel cum, în fața dreptății apărute cu forța sau chiar cu armele, ea propune energia invincibilă a dreptului natural și a destinului supranatural al omului. Cu optimismul caracteristic fundamentat în Cristos, Biserica oferă lumii nu utopii, ci profeții capabile să aducă pacea și armonia într-o lume dominată de strategii incontroleabile și capabile de dezastre.

Lumea pare nemulțumită la scară planetară de ceea ce are, doritoare mereu de noutăți, ignorând valori multisekulare, imaginându-și că noutatea îi va aduce un plus de fericire. Nu mai există încredere în valoarea credinței, a culturii tradiționale, a instituțiilor; există, în schimb, o rebeliune generală față de toată ordinea existentă, o dorință de schimbare a întregului corp social în ceva ce nu este încă definit. În lumea universitară asistăm la o revoluție culturală al cărei element comun, fie în lumea liberală, fie în cea comunistă, este rebeliunea față de ceea ce a fost și propunerea mesianică a unei eliberări totale și a unei fericiri depline a omului, fericire dobândită prin ruperea lui de Dumnezeu și prin folosirea doar a rațiunii și a materiei.

1.3. *Un nou umanism*

Privind lucrurile în profunzime, se constată că ceea ce trebuie salvat acum este omul, eliberându-l din dușmănia lui față de el însuși. Dominat de progresul tehnic și de bunăstarea materială crescândă, omul se îmbată cu propriile realizări și riscă să fie dominat de ele. Omul devine propriul său dușman. Este mitul unui Prometeu care își aruncă umbra plină de neliniști asupra dramei prezentului, în care el devine infidel față de planul de iubire pe care Dumnezeu îl are cu lumea. Industrializarea lumii produce în om schimbări psihologice negative și dezordini morale grave. În lumea dezvoltată economic s-a format deja un angrenaj capabil să distrugă culturi și civilizații mai mult decât războaiele. Invazia tehnicii propune un model de *homo tehnicus*, care la Crăciun să nu mai celebreze Nașterea lui Cristos, ci pe un Moș Crăciun purtător de cadouri. Se riscă astfel ca din casa și sufletul omului să dispară Dumnezeu, iar locul lui să fie umplut cu bunuri materiale. Scoțându-l pe Dumnezeu, omul experimentează în opulența materială în care trăiește alte lipsuri mult mai dureroase decât lipsurile materiale, precum solitudinea interioară, insuccesul profesional, mizerii și dureri familiale, frustrări, angoase și neliniști existențiale, ceea ce trezește semne de întrebare asupra eficienței noului umanism bazat doar pe rațiune, pe tehnică și pe progresul pur material.

Țările bogate economic riscau să cadă într-un egoism care se putea întoarce împotriva propriilor cetățeni, dar, mai mult, să le închidă față de necesitățile unei bune părți a omenirii. Omul bogat, dominat de dorința de a avea mereu mai mult, scădea în ceea ce-l definește ca ființă, în ceea ce el trebuie să fie. Biserica, în universalismul ei, ține mereu treaz simțul interior

pentru promovarea destinului comun al întregii umanității, spre acel bine comun universal superior oricărui bine individual. Creștinismul propune caritatea concretă, efectivă, și fraternitatea tuturor oamenilor în calitate de creaturi ale lui Dumnezeu ca principii de bază în realizarea acestui bine comun universal. Iar formelor revoluționare bazate pe ideologii de stat sau pur materiale, Biserica le propune ca eliberator al omului pe Dumnezeu întrupat Isus Cristos și iubirea generoasă ca lege fundamentală a comportamentului uman.

Cu ocazia împlinirii a 80 de ani de la *Rerum novarum*, este publicată în anul 1971 enciclica *Octogesima adveniens*⁹. În prima parte prezintă în formă actualizată principiile doctrinei sociale, pentru ca în a doua parte să se oprească asupra ideilor politice și sociale actuale, ca și asupra concluziilor practice care reies din analiza contextului prezentului. Este necesar acum un proiect politic coerent, cu mijloace concrete, care să se inspire dintr-o gândire de ansamblu asupra vocației omului, vocație exprimată însă în contexte sociale diferite. Omul nu aparține statului și cu atât mai puțin partidelor politice, bazate pe ideologii determinate impuse adesea cu forța. Papa insistă asupra importanței grupurilor culturale sau religioase care să dezvolte în corul social convingerile referitoare la natura, originea și scopul omului și al societății.

În ideologiile sociale, papa vede și acea ambiguitate, de exemplu, a marxismului care denunțase pe drept cuvânt nedreptățile flagrante din vechiul regim în care Biserica era strâns legată de stat, dar care în același timp lupta contra instituției ecleziastice ca atare, dorind

⁹ http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html.

distrugerea ei și construirea unei societăți complet laice, ceea ce s-a dovedit a fi un dezastru pentru om. O altă ideologie, cea liberală, a luptat pe alte căi pentru separarea religiei de viața publică, pregătind astfel calea pentru „religiile populare” ale progresului pur material, cinic și care-l lovește ca un bumerang pe omul care l-a creat și dezvoltat.

În aceste contexte alienante și periculoase pentru om, misiunea Bisericii este de a denunța astfel de ideologii și de a demonstra că transcendența omului nu reprezintă un obstacol în calea noului umanism, ci, dimpotrivă, condiția indispensabilă a realizării lui. Creștinii trebuie să învețe să discearnă între cele două fronturi culturale, ideologice și politico-economice, marxist și pozitivist, pentru a-și manifesta ceea ce le este specific, misiune deloc ușoară, care are nevoie de rugăciune, reflecție și studiu, într-un spirit de fidelitate față de valori spirituale multiseculare conservate în Biserică.

2. Probleme ale unei noi omeniri în timpul lui Ioan Paul al II-lea (1978-2005)

Om carismatic, dinamic, profet al unor timpuri noi și dificile, acest papă a marcat deja istoria recentă a Bisericii, deschizând-o spre noi orizonturi ale dialogului și impactului ei în lumea contemporană. El se simte chemat pentru o misiune importantă în Biserică și în lume. Deja din primul an de pontificat promulgă o enciclică socială, *Redemptor hominis*¹⁰, în care îl propune pe Cristos ca Răscumpărător al omului, iar în el omul se descoperă pe sine însuși. Această revelație sau redescoperire a omului în persoana lui Cristos, Biserica o propune într-un moment și context istoric în care sunt

¹⁰ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html.

ideologii contrare sau chiar ostile în mod deschis față de creștinism. Venind dintr-o țară dominată de comunismul ateu moscovit, papa are curajul de a spune lucrurilor pe nume, ceea ce va alimenta și declanșa un proces istoric care își va atinge apogeul zece ani mai târziu. Trăim un timp de alienare a omului, afirmă papa, iar Biserica, animată de o credință escatologică, are misiunea de a rămâne aproape de om, preocupându-se de destinul lui în lume, angajându-se cu mijloacele și metodele specifice pentru a promova adevăratul progres al oamenilor în calitate de cetățeni ai acestui pământ, dar fiind în același timp fii ai Bisericii lui Cristos.

Papa denunță, cu o claritate care-i este specifică, instinctul de dominare și de proprietate, care face din progresul economic un fel de categorie superioară ce subordonează existența umană, sufocă omul, legându-l de materia pe care el o produce.

Mai mult decât antecesorii săi, Ioan Paul al II-lea este decis să parcurgă toate căile omului pentru a-l predica pe Cristos ca eliberator al acestuia. Importante în acest sens sunt multele lui călătorii pe toate meridianele Globului. Deja din prima sa călătorie în America Latină, în Mexic, papa atrage atenția asupra misiunii specifice a Bisericii, care, deși trăiește condițiile prezentului, merge pe căile evangheliei, și nu ale marxismului și luptei de clasă, direcție în care se orienta teologia eliberării. Trecutul acestui continent fusese marcat de o confuzie între evanghelizare și activitatea de colonizare și civilizare a băștinașilor, ceea ce a adus grave prejudicii cauzei predicării evangheliei. Paradoxal, ceea ce combăteau ideologii teologiei eliberării, adică unirea strânsă dintre spiritual și temporal, risca să se repete în prezent în altă formă, unind lupta de clasă și promovarea binelui material cu lupta spirituală

care nu este deloc compatibilă cu mijloacele și metodele de forță și cu dialectica materialist-dialectică marxistă. Și datorită contextului țării din care provenea, papei îi este foarte ușor să identifice pericolul apropierii prea mare dintre Cristos și Marx, ceea ce l-a ajutat să propună cu o claritate și fermitate ce-i sunt specifice misiunea evanghelizatoare și eliberatoare a Bisericii în continentul latino-american și nu numai.

Din activitatea lui Ioan Paul al II-lea și a Bisericii din timpul său, importante sunt alte două problematice, și anume cea a Poloniei și contribuția ei la dărâmarea sistemului comunist în Estul Europei și angajamentul Bisericii din continentul african mai ales pentru o înculturare a evangheliei în tradițiile culturale locale. În dinamismul ei alimentat de harul divin și de enormul și variatul potențial uman, Biserica promovează în continuare valori fundamentale umane, de cultură și civilizație, confruntându-se cu istoria și cultura popoarelor, având ca scop principal mărturisirea adevărului mântuirii acestora în Isus Cristos.

Cu ocazia împlinirii a 90 de ani de la publicarea primei enciclice sociale, papa promulgă o alta, *Laborem exercens*¹¹, după ce în luna mai a acestui an, 1981, fusese grav rănit în urma atentatului din Piața „Sfântul Petru”. Evenimentul acesta coincide în Polonia cu aniversarea a 10 ani de la înființarea sindicatului independent „Solidaritatea”. Încadrat în istoria țării, sindicatul împreună cu papa pregătesc evenimentele de o importanță nu doar europeană, care vor avea loc la sfârșitul deceniului al nouălea. Asta nu înseamnă că Biserica s-a implicat direct în ordinea politică, la fel cum sindicatul nu este o organizație confesională catolică, ci un sindicat

¹¹ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html.

care în revendicările sale se bazează pe principiile fundamentale ale oricărei democrații: dreptatea și libertatea. Plasat în contextul istoric al timpului și raportându-l la alte forme de organizare ale muncitorilor, acesta este cel mai puternic sindicat care și-a spus punctul de vedere în fața unui sistem politico-ideologic național; este un fel de David care l-a doborât pe marele Goliat.

Enciclica menționată se adresează catolicilor și tuturor oamenilor de bunăvoință. Ea ne vorbește despre muncă, afirmând că aceasta îl diferențiază pe om de celelalte creaturi. Munca este condiția esențială a omului, iar în timpurile actuale aceasta este marcată de progresul tehnicii, o tehnică ce în ultimele decenii poartă economia și industria într-o perioadă pe care o putem numi postindustrială, marcată de informatică și telematică. Mutațiile economice și tehnice sunt profunde, dar ceea ce ne interesează în mod direct este subiectul uman, persoana umană, demnitatea ei. În centru stă persoana care muncește, și nu munca; tot ceea ce face și modul cum o face trebuie să favorizeze binele persoanei. Papa insistă în repetate rânduri asupra acestei probleme, și anume că tehnica, oricât de avansată ar fi, nu poate construi o adevărată civilizație demnă de persoana umană, dacă în tot procesul muncii nu se pune accentul principal pe persoana care muncește. Venind dintr-o țară unde era elogiata munca pentru construirea socialismului și comunismului, iar oamenii erau subordonați acestor ideologii; cunoscând bine și sistemul capitalist, unde omul este subordonat unei munci destinate producerii capitalului, papa se distanțează de ambele ideologii și propune în centrul oricărui proces al muncii persoana umană, cu demnitatea ei, superioară oricărei ideologii și oricărei forme de organizare și funcționare a procesului de producție.

Dacă la începutul mării industrializări Biserica putea fi acuzată că este prea legată de trecut și parțial străină de cauza muncitorilor, în perioada lui Ioan Paul al II-lea, Biserica este cea mai puternică instituție care, în fața ideologiilor și a tehnicilor de muncă și producție, apără omul în demnitatea și drepturile lui fundamentale, în calitate de creatură a lui Dumnezeu, cu un suflet nemuritor. În centru este omul care nu numai că transformă și îmbunătățește materia, punând-o în slujba lui, dar prin muncă se împlinește pe el însuși ca om, devine, am putea spune, mai om. În activitățile lui, omul nu este izolat, ci formează o comunitate, fie cea mică, familia, fie cea mare, națiunea.

Familia¹² este posibilă datorită muncii omului și devine o școală a muncii pentru fiecare om. La nivel național, omul își recunoaște propria identitate culturală în cadrul unei națiuni. Împreună cu toți ceilalți compatrioți, muncind, omul contribuie la creșterea binelui comun. Alăturându-se altor familii de popoare, prin muncă oamenii contribuie la creșterea bunăstării întregului neam omenesc. Este interesantă această insistență a papei, nu pe clasa muncitoare, ci pe muncitori, care formează o națiune, un popor. Probabil este influențat de climatul de efervescentă al propriului popor polonez. Fără însă a cădea în naționalism, pontiful roman rămâne ferm pe afirmarea identității persoanei care muncește, ca și pe dreptul ei de a se asocia în organisme (vezi corporațiile medievale) care să-i tuteleze drepturile în fața autorității statului ce ar vrea să centralizeze totul în mâinile sale. Între familie și stat, papa vede necesitatea unor structuri intermediare

¹² Problema familiei și a rolului ei ca bază a societății umane este prezentată în exortăția apostolică *Familiaris consortio*. Vezi textul: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html.

care să se bucure de propria lor autonomie. Sindicatele sunt astfel de verigi intermediare în contextul statelor, iar scopul lor nu este acela de a face politică, așa cum o fac partidele, ci acela de a tutela cauza muncitorilor, fără a avea legături prea strânse cu organismele politice. La sfârșitul enciclicei, papa propune și elemente pentru o spiritualitate a muncii.

În anul 1987, papa semnează o nouă enciclopedică socială, *Sollicitudo rei socialis*¹³, ca o aniversare a 20 de ani de la enciclica *Populorum progressio*. Aceasta va fi publicată în anul următor. Acest document este unul dintre cele mai importante în istoria doctrinei sociale a Bisericii și este împărțit în șapte părți. De la început ni se vorbește despre o așa-zisă accelerare a timpurilor datorită multiplicării și complexității fenomenelor în mijlocul cărora trăim. Avem impresia că oamenii, folosindu-se de progresele tehnice, se grăbesc mai mult decât în trecut spre atingerea unor scopuri sau idealuri și fac aceasta cu atâta determinare, încât se pare că timpul s-a comprimat și nu mai este suficient pentru îndeplinirea tuturor planurilor lor. Este o accelerare aparentă a istoriei, o grabă a oamenilor spre un viitor mai fericit decât trecutul înaintașilor.

A treia parte a enciclicei analizează situația socială a omenirii în ultimele două decenii, prezentând și drama unei lumi divizate (blocul socialist-comunist și cel capitalist) și interdependența mereu crescândă dintre oameni. A patra parte a documentului propune răspunsul Bisericii în fața situațiilor prezentului.

Documentul este clar, prezentând o scară a valorilor care pot contribui la o lume mai bună și mai dreaptă. Pe primul plan trebuie să stea valorile religioase, apoi

¹³ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html.

cele culturale, urmate de cele politice și pe ultimul plan sunt cele economice. Această scară de valori reprezintă contrariul a ceea ce se verifică în practică, unde preva-lează „a avea” asupra lui „a fi”. Documentul afirmă cu claritate faptul că prioritatea o are existența corectă a persoanei umane asupra posedării de bunuri. A cincea parte interpretează problemele actuale în cheie teolo-gică. Aici se vorbește despre „structuri ale păcatului”, o expresie inedită și provocatoare în același timp. Aceste structuri sunt înrădăcinate în păcatele personale ale oamenilor și se manifestă prin acte concrete în țesutul social, mental și comportamental, devenind astfel din ce în ce mai greu de smuls, de înlăturat. Mai mult, condiționează comportamentul oamenilor și-i deter-mină să săvârșească alte păcate. În această idee descoperim natura individuală a păcatului, dar și cea colectivă, dimensiuni pe care lumea nu le mai percepe cu claritate. Este necesar, așadar, un proces invers în cheie spiritu-ală, în care interdependența să-i conducă pe oameni la solidaritate și, prin ea, la comuniune și caritate.

Calea pe care o propune Biserica nu este o alterna-tivă socio-politică sau ideologică la capitalismul liberal sau la colectivismul marxist, ci este mai mult o teolo-gie care se regăsește în teologia morală. Creștinii au propria identitate și misiune în societate și ceea ce tre-buie să facă mai mult este să proclame valorile evan-ghelice prin viața lor, mai mult decât să denunțe struc-turile păcatului. Doctrina socială a Bisericii nu este contra celor care gândesc altfel decât ea, nici contra sistemelor politice; această doctrină este pentru omul creat de Dumnezeu și pentru el. Privită în ansamblul ei, enciclica este ca o voce profetică ce analizează un sfârșit de mileniu și-i prevede problemele, inclusiv cele care vor izbucni peste un an, în 1989, propunându-le și o cale de rezolvare.

3. *Centesimus annus*

3.1. *Introducere*

Datorită importanței cu totul deosebite a acestei enciclice, ne permitem o prezentare mai detaliată, încadrând-o în contextul general al doctrinei sociale de la *Rerum novarum* până în prezent. *Centesimus annus*, publicată pe 1 mai 1991, este o enciclopedică puternic ancorată în istoria omului contemporan, iar pentru a demonstra acest aspect este de ajuns să precizăm că al treilea capitol are un titlu semnificativ: „Anul 1989”.

Deja în precedenta enciclopedică, *Sollicitudo rei socialis*, Papa Ioan Paul al II-lea subliniase faptul că „doctrina socială creștină” trebuie integrată în domeniul „teologiei și în special al teologiei morale” (SRS 41).

Într-adevăr – așa cum a subliniat cardinalul de Köln Joseph Höffner – „doctrina socială creștină” poate fi definită astfel:

Ea înseamnă complexul de noțiuni ale filosofiei sociale (derivate din natura esențial socială a omului) și ale teologiei morale (ce provin din planul salvific creștin), referindu-se la natura și orânduirea societății umane, ca și la normele și datorile care rezultă din acestea și care trebuie puse în practică în condițiile concrete ale istoriei¹⁴.

Doctrina socială catolică este prezentată în diferite documente care se adaugă unul altuia în decursul ultimului secol. În ordine cronologică, acestea sunt: enciclica *Rerum novarum* a lui Leon al XIII-lea (1891), enciclica *Quadragesimo anno* a lui Pius al XI-lea (1931), radiomesajul lui Pius al XII-lea (1941), enciclicele lui Ioan al XXIII-lea *Mater et Magistra* și *Pacem in terris* (1961 și 1963), *Populorum progressio* și *Octogesima*

¹⁴ J. HÖFFNER, *La dottrina sociale cristiana*, Paoline, Milano 1986, 9.

adveniens ale lui Paul al VI-lea și cele trei enciclice ale lui Ioan Paul al II-lea, *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* (1981, 1987 și 1991).

Aceste documente, alături de altele date de Sfântul Scaun, au creat un mesaj creștin social încadrat cu seriozitate și clarviziune în istoria omenirii. Un atare mesaj, valid pentru toți oamenii de pe toate continentele, intenționează să ofere o cheie de lectură a omului modern și a provocărilor pe care acesta le aduce credinței.

Doctrina socială creștină – în special în orientarea sa politică, etică și pedagogică – nu se propune ca un punct terminus, nici ca un paradis terestru, nici ca o glorificare triumfalistă a „lumii moderne”, ci ca o ordine socială care îi permite omului îndeplinirea voinței lui Dumnezeu și trăirea unei vieți creștine coerente cu Evanghelia. Doctrina socială respinge atât utopismul social, cât și un creștinism spiritualist de ghetou, care nu-i recunoaște credinței creștine nicio capacitate de coordonare în sfera socială și abandonează lumea propriului ei destin. Speranța în viitor nu ne determină să fugim de lume; dimpotrivă, ne ajută să fim liberi pentru a fi astfel capabili să structurăm realitățile pământești așa cum o cere credința¹⁵.

Așadar, doctrina socială catolică, din care face parte și *Centesimus annus*, îl ajută pe creștin să citească cu un discernământ just istoria omului, putând astfel să interpreteze „semnele timpului”.

Deși de la începuturile creștinismului Biserica s-a implicat în sfera socială, ca doctrină sistematică, bine tematizată după criteriile actuale ale rigorilor unei științe de sine stătătoare, începe această implicare cu enciclica pe care Leon al XIII-lea a scris-o în 1891, dându-i un titlu semnificativ, *Rerum novarum*. Deja e o tradiție în a afirma că „gândirea” socială a Bisericii începe

¹⁵ J. HÖFFNER, *La dottrina sociale cristiana*, 12.

tocmai cu această enciclopică, ce încearcă să repare ceea ce se numea „ruptura” dintre Biserică și lume. Acea „ruptură” dintre Biserică și lume, mai ales cu lumea muncii, cu muncitorii, și care a fost refăcută definitiv de către Conciliul Ecumenic al II-lea din Vatican, a început cu „preluarea puterii” de către revoluționarii francezi din 1789. Biserica nu a fost contrară idealurilor revoluționare de „libertate, egalitate și fraternitate”; a fost însă și este contrară divinizării rațiunii, Zeiței Rațiunii, așa cum a fost denumită în anii ulteriori Revoluției Franceze. Biserica era contrară în a crede că doar rațiunea ar putea da un răspuns satisfăcător atâtor „de ce?”-uri ale oamenilor. Motoul lui Kant, *Sapere aude!* – „Îndrăznește să știi”, care era posibil plecând de la concepția carteziană a ideilor „clare și distincte”, era refuzat de Biserică, întrucât ea consideră și crede că propria rațiune nu este suficientă pentru a explica realitatea și că, mai mult, rațiunea trebuie să fie ajutată de credință conform gândirii sfinților părinți și scolasticii: *fides quaerens intellectum sed intellectum quaerens fidem*.

Iată de ce Biserica era considerată în afara istoriei Europei (mai precis, a unor evenimente concrete europene, care, bineînțeles, nu cuprindeau toată istoria); era considerată în afara istoriei deoarece, conform revoluționarilor, raționaliștilor, masonilor și altor dușmani ai ei, nu mai avea nimic de spus omului, întrucât evoluția istorică demonstra – iar atunci părea că așa este – că de la Dumnezeu, de la Biserică, de la credință, de la preoți, de la sacramente nu se mai putea aștepta nimic bun, util.

În secolul al XIX-lea, dezvoltarea istorică a națiunilor europene este marcată de evoluția acelor doctrine politice, sociale și economice care, în mod deschis, îl

ignoră pe Dumnezeu, sau, cel mult, îl consideră valid doar ca un suport spiritualist.

La sfârșitul anului 1800, Europa, în afară de a fi în plină perioadă „pozitivistă”, când știința este considerată capabilă să dea răspuns la toate, din punct de vedere socio-economic, asistăm la a doua „revoluție industrială”. Un început în industrie avusese loc în secolul precedent în Anglia, o dată cu introducerea războiului de țesut mecanic și a mașinilor cu aburi. În secolul al XIX-lea, în schimb, se naște adevărata industrie și, o dată cu ea, ca o necesitate intrinsecă, apare clasa muncitoare sau proletariatul. Acum se dezvoltă două doctrine, ambele cu rădăcini în ideile Revoluției Franceze: liberalismul și socialismul. Ambele propagă un viitor în care credința nu mai are niciun rost pentru omul care, în sfârșit, ia în stăpânire – grație rațiunii sale – cheile progresului, ale bunăstării și poate trăi liniștit și fără Biserică.

„Revoluția industrială” a acestei perioade determină o creștere vertiginoasă a producției industriale și pune bazele stabile și definitive ale dezvoltării capitaliste a societății. O atare dezvoltare a fabricilor a fost posibilă numai printr-o exploatare „sălbatică” a enormelor mase de muncitori. Aceștia, nefiind tutelați, erau exploatați într-o manieră rușinoasă și revoltătoare, iar prin sudoarea frunților lor au permis dezvoltarea acestor societăți, adică a celei europene și a celei nord-americane.

Condițiile muncitorilor din fabrici sunt de neînchipuit pentru noi. Ziua de muncă era de 16 ore pentru adulți (nu rareori adult era considerat cel ce împlinise 8 ani) și de 12 ore pentru femei și copii. Plata era mizerabilă, într-o așa măsură încât, la Berlin, în 1888, un muncitor nu avea bani nici pentru a-și cumpăra un ziar, aceasta, bineînțeles, în cazul în care avusese oportunitatea de a fi frecventat vre o școală.

Existau, aşadar, la acea dată două clase sociale: cea a burghezilor bogaţi sau mai puţin bogaţi şi o alta, imensă, a muncitorilor şi țăranilor, mulţi dintre aceştia din urmă neavând un teren propriu, ci lucrând la boieri.

Iată pentru care motiv cele două „ideologii” ale timpului, liberalismul şi socialismul, se nasc şi reflectă cu claritate poziţiile şi ideile celor două clase sociale.

Acesta este contextul social în care Leon al XIII-lea promulgă *Rerum novarum*. Aniversând o sută de ani de la apariţia ei, Ioan Paul al II-lea, în enciclica *Centesimus annus*, propune la început o nouă lectură a enciclicei leonine:

Îndemn „să privim înapoi”, la textul însuşi, pentru a descoperi din nou bogăţia de principii fundamentale formulate într-însa pentru a soluţiona problema muncitorească. Dar invit şi la a privi „împrejurul nostru”, la „lucrurile noi” care ne înconjoară şi în mijlocul cărora trăim, dar care sunt cu totul altele decât cele ce au marcat ultimul deceniu al secolului trecut. În sfârşit, vă invit să „privim spre viitor”, întrevăzându-se deja mileniul al treilea al erei creştine, plin de necunoscute, dar şi de promisiuni (CA 3).

Astfel este confirmat adevăratul sens al Tradiţiei Bisericii, care se aseamănă aceluia „stăpân al casei care scoate din tezaurul său lucruri noi şi lucruri vechi” (Mt 13,52).

Acest tezaur îl reprezintă marea şi constanta preocupare a Bisericii, care „conţine «lucrurile vechi», primite şi transmise dintotdeauna, şi permite citirea «lucrurilor noi», în mijlocul cărora se desfăşoară viaţa Bisericii şi a lumii” (CA 3).

3.2. Aspectele fundamentale ale enciclicei *Rerum novarum*

Așa cum am menționat deja, la sfârșitul secolului trecut, Biserica se găsea în fața unui proces istoric aflat în desfășurare de mai mult timp, acela al industrializării și al clasei muncitorești. Apăruseră deja primele forme de imperialism favorizat de acumularea de capital.

Apăruseră o nouă formă de proprietate, capitalul, și o nouă formă de muncă, munca plătită, caracterizată de ritmuri grele de producție, fără o respectare suficientă a sexului, vârstei și situației familiale, determinată doar de eficiența care crește profitul (CA 4).

Am menționat deja condițiile din fabrici. Din literatura timpului, merită să fie citite *Oliver Twist* de Charles Dickens, sau romanele lui Emile Zola.

Munca devenea astfel o marfă care putea să fie cumpărată sau vândută liber și la prețul stabilit de legea cererii și ofertei, fără a ține seama de minimul necesar pentru întreținerea unei persoane sau a familiei. Mai mult, muncitorul nu avea nici siguranța că va reuși să-și vândă „propria marfă”, fiind amenințat mereu de șomaj, care, în absența prevederilor sociale, însemna spectrul morții prin înfometare (CA 4).

În acest text al lui Ioan Paul al II-lea este schițat un cadru al lumii muncii care se transformă într-un conflict între clasele sociale, între capital și forța de muncă, adică persoanele considerate ca o marfă. Din acest motiv, „esențialul enciclicei a fost tocmai acela de a enunța condițiile fundamentale ale justiției în conjunctura economică și socială de atunci” (CA 5).

Noutatea lui *Rerum novarum* este aceea de a demonstra că Biserica are încă ce spune

în fața unor situații umane determinate, individuale și colective, naționale și internaționale, pentru care formula o adevărată doctrină, un corpus, care îi permitea să analizeze realitățile sociale, să se pronunțe asupra lor și să indice orientările necesare unei juste soluționări ale problemelor ce decurgeau din aceasta (CA 5).

Procedând astfel, Biserica demonstrează pe bună dreptate că posedă „un statut de cetățenie” în lumea modernă.

Într-adevăr, pentru Biserică, a învăța și a răspândi doctrina socială aparține misiunii de evanghelizare și face parte esențială din mesajul creștin... [este] „noua evanghelizare” de care are neapărată nevoie lumea modernă care... trebuie să-și înglobeze printre componentele sale esențiale mesajul doctrinei sociale a Bisericii (CA 5).

Cheia de lectură a textului leonian o reprezintă demnitatea muncitorului, iar prin aceasta derivă intrinsec demnitatea muncii. Munca este atât personală, întrucât „forța activă este inerentă persoanei și proprie celui ce o exercită, fiindu-i dată spre propriul avantaj” (CA 6), dar și socială, „deoarece se poate afirma pe bună dreptate că munca muncitorilor este aceea care produce bogăția statelor” (CA 6).

Un alt principiu prezent în *Rerum novarum* este cel care subliniază dreptul la „proprietatea privată”. La acest argument – central în lectura societății actuale, făcută de Ioan Paul al II-lea în *Centesimus annus* – vom reveni în paginile următoare. Aici amintim doar că tipul de proprietate la care se referă Leon al XIII-lea este cel al pământului, însă aceasta

nu neagă ca rațiunile adoptate pentru tutelarea proprietății private, adică pentru afirmarea dreptului de a poseda lucrurile necesare dezvoltării personale și a propriei familii – indiferent de forma concretă pe care acest drept o

poate asuma –, să își păstreze și astăzi valoarea. Aceasta trebuie afirmat din nou, fie în fața schimbărilor la care suntem martori, schimbări ce au loc în sisteme unde domnea proprietatea colectivă a mijloacelor de producție, fie în fața crescândelor fenomene de sărăcie sau, mai exact, în fața piedicilor puse proprietății private, ce se prezintă în atâtea părți ale lumii, inclusiv acolo unde predomină sistemele care se laudă cu afirmarea dreptului la proprietatea privată (CA 6).

În acest text este evidentă denunțarea gravelor condiții în care trăiesc milioane de oameni, tocmai din cauza negării proprietății private. Ajunge să ne gândim la luptele săracilor țărani din Brazilia, denumiți tocmai *sem terra*, „fără țară”, acei nenumărați *empobrecidos*, „săracii”. În contextul nostru local, confuza și rău aplicata lege agrară creează în mediul rural nenumărate cazuri de sărăcire mai gravă decât în perioada comunistă, întrucât organele statale în drept sau nu pot, sau nu vor, din diferite motive egoiste, să se angajeze în îndepărtarea unor factori nocivi gravi prezenți în lumea rurală. În domeniul industrial, la orașe, sub o altă mască, se ascund aceeași sărăcie, același dezinteres sau mașinațiuni meschine, perverse, ale organelor statale, care de cele mai multe ori nu caută altceva decât propriul interes, mărirea propriei puteri și averi, nevoind să se deschidă, să accepte legile și modalitățile unei democrații și unei economii competitive și oneste, constrângând nenumărate persoane, mai ales tineri și tinere, să ia calea exilului, să lucreze „la negru” în alte țări, pentru că la noi statul își dovedește incapacitatea sau reauavoința în soluționarea unor probleme fundamentale ale existenței cotidiene a maselor largi populare. Iar în sectorul privat, cine reușește să capete un loc de muncă este supus deseori setei de capital, avariției patronului, exact la fel cum se întâmpla și în timpul lui Leon al XIII-lea.

Considerând toate acestea, Biserica este de acord cu sindicatele, deoarece a te asocia reprezintă un drept natural al ființei umane, deci anterior integrării în societatea politică. Statul trebuie să tuteleze drepturile naturale, nu să le distrugă. Iar dacă nu o face, se contrazice pe sine însuși.

Ioan Paul al II-lea relevă faptul că enciclica leoniană subliniază insistent și „limitarea numărului orelor de muncă” și existența unui „salariu just”. Dacă muncitorul,

constrâns de necesitate, sau de teama de ceva mai rău, acceptă un acord mai dur, deoarece este impus de proprietar sau de întreprinzător, și care, voind sau nu, trebuie acceptat, este clar în acest caz că el suportă o violență împotriva căreia justiția protestează (CA 8).

Este interesant de notat ceea ce adaugă Ioan Paul al II-lea: „Să voiască Dumnezeu ca aceste cuvinte, scrise în timp ce avansa așa-zisul «capitalism sălbatic», să nu se repete astăzi cu aceeași severitate” (CA 8).

Papa are în fața ochilor riscurile cu care este amenințată lumea actuală, adică acelea ale unui reînnoit „capitalism sălbatic”, riscuri transformate în unele locuri într-o cruntă realitate. Papa adaugă:

Din nefericire, se întâlnesc și astăzi cazuri de contraste între patroni și muncitori cărora le este ignorată cea mai elementară justiție în domeniul muncii, mai ales minorilor, fetelor și femeilor, referitor la orarul de muncă, la starea igienică a locurilor unde se lucrează, ca și a salarizării. Și toate acestea, în pofida declarațiilor și convențiilor internaționale în domeniu, ca și a înseși legilor interne ale statelor (CA 8).

Un alt aspect al lui *Rerum novarum*, menționat de pontif, este acela al datoriilor religioase: „Nimănui nu-i este permis să violeze demnitatea omului, demnitate pe care însuși Dumnezeu o tratează cu mare respect” (CA 9).

Adaugă papa:

Referitor la aceasta, trebuie să ne întrebăm dacă orânduiriile legale actuale și practica societăților industrializate asigură într-adevăr dreptul elementar al odihnei festive (CA 9).

Ioan Paul al II-lea subliniază faptul că *Rerum novarum* critică cele două sisteme economice: socialismul și liberalismul. Primul este analizat și criticat într-o secțiune aparte a enciclicei; al doilea este criticat atunci când se abordează tema datoriilor statului, ale statului liberal prezent deja în timpul lui Leon al XIII-lea. Acesta afirmă în *Rerum novarum*:

Totuși, în tutelarea acestor drepturi ale persoanelor private, trebuie avută o grijă deosebită față de cei slabi și săraci. Clasa bogaților, puternică în ea însăși, are mai puțină nevoie de apărarea publică; clasa proletarilor, lipsită de un propriu ajutor, simte necesitatea de a-l căuta în protecția statului. De aceea, muncitorilor, care formează numărul celor slabi și nevoiași, statul trebuie să le acorde cu preferință o grijă și o apărare deosebite (CA 10).

Afirmațiile au valoare și astăzi, deoarece statul trebuie să tuteleze drepturile celor slabi și neajutorați, iar actualul pontif subliniază că „indivizii, cu cât sunt mai neapărați într-o societate, cu atât mai mult au nevoie de interesul și de grija altora, în primul rând, de intervenția autorității publice” (CA 10).

În acest sens se înțelege importanța fundamentală a concepției creștine referitoare la organizarea socială și politică, în special acel termen devenit la modă și numit „solidaritate”. Această solidaritate este numită de Leon al XIII-lea „prietenie”; Pius al XI-lea o numește „caritate socială” iar Paul al VI-lea, „civilizația iubirii”.

Capitolul I al lui *Centesimus annus* se încheie sub semnul „solidarității”.

Conținutul textului este o excelentă mărturie a continuității în Biserică a așa-zisei „opțiuni preferențiale pentru săraci”, opțiune pe care am definit-o ca o „formă specială de primat în exercitarea carității creștine”. Enciclica referitoare la „problema muncitorească” este, așadar, o enciclică despre săraci și despre condiția teribilă la care redusese mulțimi imense noul și nu rarul proces de industrializare. Și astăzi, într-o bună parte a lumii, procese similare de transformare economică, socială și politică produc aceleași rele (CA 11).

Aceasta este optica Bisericii: „proletarii” din enciclica leoniană de ieri sunt „săracii” Lumii a Treia de astăzi, iar prin Lumea a Treia nu trebuie înțeleasă populația atâtor țări africane și latino-americane, ci și est-europene, ca și din Asia.

Este poate bine să notăm că expresia „opțiune preferențială pentru săraci” nu derivă direct din Conciliul al II-lea din Vatican, ci din două întâlniri ale Conferinței Episcopale Latino-Americane (CELAM) ținute la Medellin (Columbia) în 1968 și la Puebla (Mexic) în 1979, unde Ioan Paul al II-lea a fost prezent în persoană.

3.3. Spre „lucrurile noi” de astăzi

Aniversarea lui *Rerum novarum* nu ar fi suficientă dacă nu ne-am opri atenția și asupra situației actuale. Ceea ce Leon al XIII-lea remarcase ca negativ în socialism, adică abolirea proprietății private, același aspect voim să-l privim în lumea contemporană. Referindu-se la două enciclice anterioare, *Laborem exercens* și *Sollicitudo rei socialis*, Ioan Paul al II-lea afirmă că eroarea fundamentală a socialismului este de natură antropologică. Socialismul consideră omul doar ca un simplu element sau moleculă a organismului social. „În acest fel, omul este redus la o serie de relații sociale și dispăre

conceptul de persoană ca subiect autonom al deciziei morale” (CA 13).

Ne vin în minte conceptele marxiste pe care le-am auzit de atâtea ori, de „ființă socială”, „forțe de producție”. Dimpotrivă, conform întregii doctrine sociale a Bisericii,

socialitatea omului nu se termină în stat, ci se realizează în diferite grupuri intermediare, începând de la familie până la grupurile economice, sociale, politice și culturale care... au... propria autonomie (CA 13).

Aceasta este autonomia pe care Ioan Paul al II-lea o numește „subiectivitate” a societății. Aceasta, împreună cu subiectivitatea individului, a fost anulată de „socialismul real”.

De unde își trage rădăcina această convingere a socialismului? Din ateism. „Ateismul despre care se vorbește este strâns legat de raționalismul iluminist, care concepe realitatea umană și socială într-un mod mecanicist” (CA 13).

Din aceeași rădăcină derivă și alegerea mijloacelor de a acționa, adică ceea ce este numit „lupta de clase”. Chiar dacă

Biserica știe bine că în istorie conflictele de interese între diferitele grupuri sociale se declanșează în mod inevitabil, iar în fața lor creștinul trebuie să ia deseori poziție cu decizie și coerență (CA 14).

Însă în lupta de clasă Biserica respinge ideea unui conflict, adică este respinsă lupta ca atare. „Lupta de clasă”

care refuză să respecte demnitatea persoanei în celălalt (și în consecință în sine însuși), luptă care exclude o rezolvare rațională a conflictului și caută, ca atare, nu binele general al societății, ci un interes al unei părți care se

substituie binelui comun și vrea să distrugă ceea ce i se opune (CA 14).

Înțelegă astfel, „lupta de clasă” nu este altceva decât repropunerea în cadrul diferitelor grupări sociale a doctrinei „războiului total» pe care militarismul și imperialismul acelei perioade îl impuneau în raporturile internaționale” (CA 14).

Așadar, în această optică, „lupta de clase” și „militarismul” au aceleași rădăcini: „ateismul și disprețul persoanei umane, care fac să prevaleze principiul forței asupra rațiunii și a dreptului” (CA 14).

Rerum novarum se opune, așadar, atât statalizării instrumentelor de producție, cât și concepției care lasă sectorul productiv complet în afara intervenției statului. Această enciclopedică a indicat calea reformelor juste care trebuie să pornească, în primul rând, de la salvarea locului de muncă prin lupta împotriva șomajului. Societatea și statul trebuie să asigure dreptul fiecărui muncitor de a i se acorda oportunități reale de bunăstare și o anumită capacitate de a economisi. Pentru aceasta, este bine, pe de altă parte, ca statul să controleze și să frâneze situațiile de exploatare, „mai ales în dauna muncitorilor mai slabi, marginalizați sau a imigranților” (CA 15).

În acest sens, e decisiv rolul pe care îl au sindicatele, ca spații de exprimare a personalității muncitorilor, în afară de faptul că sunt instrumente adaptate dezvoltării unei autentice culturi a muncii. Statul trebuie să colaboreze la deplina participare umană a muncitorilor în două moduri:

Indirect și conform principiului subsidiarității, creând condiții favorabile liberei exercitări a activității economice, care să producă o ofertă abundentă de oportunități de muncă și de izvoare de bogăție. În mod direct și conform principiului solidarității, stabilind anumite limite auto-

nomiei părților spre apărarea celui mai slab, părți care decid condițiile de muncă, și asigurând, în orice caz, un minim vital muncitorului în șomaj (CA 15).

Aceste poziții ale Bisericii nu au rămas literă moartă, întrucât au avut o anumită influență în legislația socială ulterioară în domeniul prevederilor sociale, al pensiilor, al asigurărilor de boală etc.

Situația „fotografiată” de Leon al XIII-lea în enciclica sa a dus oricum Europa la cele două războaie mondiale. Aceasta, deoarece, subliniază Ioan Paul al II-lea, eroarea care stătea la baza concepției despre societate era tocmai aceea de a concepe libertatea umană total independentă de ascultarea față de adevăr, sustrăgându-se astfel și de la datoria de a respecta drepturile celorlalți oameni. Conținutul libertății devenise iubire de sine într-o așa măsură încât erau disprețuiți Dumnezeu și aproapele.

Astăzi, continuă papa,

armele să tacă... Totuși, adevărata pace – să nu uităm – nu este niciodată rezultatul victoriei militare, ci implică depășirea cauzelor războiului și autentică reconciliere între popoare. În schimb, timp de mulți ani, atât în Europa, cât și în lumea întreagă, a existat o situație de non-război mai mult decât de o autentică pace (CA 18).

Ceea ce am avut în tot acest timp a fost:

o cursă nebună spre înarmare, (care a absorbit) resursele necesare dezvoltării unor întregi economii și pentru ajutorarea națiunilor defavorizate. Progresul științific și tehnologic, care (ar fi trebuit să contribuie) bunăstării omului, (este) transformat într-un instrument de război: știința și tehnica... folosite pentru a produce arme mereu mai perfecționate și mai distrugătoare (CA 18).

Logica blocurilor, denunțată cu vehemență de *Sollicitudo rei socialis*, a contribuit la mutarea conflictelor pe teritoriile țărilor în curs de dezvoltare, pentru a crea astfel dificultăți mai mari adversarului. Astăzi, avertizează papa, nici măcar nu trebuie să ne gândim la necesitatea unui război, deoarece acesta s-ar transforma imediat într-un război nuclear, atomic.

Iar războiul se poate termina fără învingători și fără învinși, într-o sinucidere a omenirii; ca atare, este de detestat logica ce conduce la război, ideea că lupta pentru distrugerea adversarului, contradicțiile și războiul însuși ar fi factori de progres și de înaintare în istorie. Atunci când este înțeleasă necesitatea acestei detestări, trebuie în mod necesar să intre în criză atât logica „războiului total”, cât și cea a „luptei de clasă” (CA 18).

Perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial a lăsat diviziuni profunde. Jumătate din continentul european a intrat sub dominarea comunismului totalitarist, iar cealaltă parte a țărilor europene încearcă strada unei concepții social-democratice, inspirată din modelul scandinav. Societatea capitalistă încearcă să combată marxismul printr-o creștere a bunurilor materiale. Însă acestei societăți consumiste papa îi reproșează fără jumătăți de măsură un lucru foarte grav, și anume acela de „a reduce total omul la sfera economică și a satisfacerii necesităților materiale” (CA 19).

Pe de altă parte, celălalt mare eveniment al perioadei postbelice îl reprezintă așa-numita „decolonizare”. Însă această „decolonizare” este definită de papă doar „formală”, întrucât

sectoare decisive ale economiei rămân încă în mâna marilor firme străine, care nu vor să se lege în mod durabil de binele țării care le primește, și însăși viața politică este controlată de forțe străine, în timp ce în interiorul

granițelor statului conviețuiesc grupuri tribale, neunite încă într-o comunitate națională autentică (CA 20).

În unele dintre aceste țări s-a răspândit ideea că s-ar putea reconcilia doctrina marxistă și doctrina socială creștină cu unele tradiții populare pentru o deplină eliberare națională.

Oricum, trebuie să nu uităm că doar după Al Doilea Război Mondial s-a accentuat un sentiment mai puternic pentru drepturile omului.

Constatând cu satisfacție un atare proces, nu putem totuși să trecem sub tăcere faptul că bilanțul complexiv al diferitelor politici de promovare a dezvoltării nu este întotdeauna pozitiv. În plus, Națiunile Unite nu au reușit până acum să construiască instrumente eficace pentru soluționarea conflictelor internaționale, care sunt ca niște alternative ale războiului, și se pare că aceasta este principala problemă pe care comunitatea internațională trebuie să o rezolve (CA 21).

3.4. Anul 1989

Se părea că ordinea europeană, derivată din Al Doilea Război Mondial și definitivată de acordurile de la Yalta, ar fi putut fi schimbată doar de un alt război. În schimb, aceasta a fost depășită de angajarea neviolentă a oamenilor care, refuzând mereu să cedeze puterii forței, au știut să găsească din când în când forme eficace de mărturisire a adevărului (CA 23).

Cu anul 1989 dispărea, așadar, vechea ordine mondială născută la Yalta, moare din cauza crizei economice provocate de sistemul totalitarist comunist. Acest sistem care, așa cum am văzut, își trage originea din concepția atee despre om.

Omul este înțeles mai bine dacă este încadrat în sfera culturii prin limbajul, istoria și pozițiile pe care le ia în

fața evenimentelor fundamentale ale existenței, cum sunt nașterea, iubirea, munca, moartea. În centrul oricărei culturi stă atitudinea pe care omul o are față de misterul cel mai mare: misterul lui Dumnezeu. Culturile diferitelor națiuni sunt, în fond, tot atâtea moduri de a aborda întrebarea referitoare la sensul existenței personale: când o atare întrebare este eliminată, sunt corupte cultura și viața morală a națiunilor (CA 24).

Creștinii, mai ales laicii, sunt chemați să muncească pentru ca societatea demnă de om să se poată ridica deasupra atâtor contradicții care prind rădăcini chiar și în inima omului.

Evenimentele din '89 s-au desfășurat mai ales în Estul Europei și au avut ca o primă consecință practică întâlnirea dintre Biserică și lumea muncii. Aceasta este o ocazie oferită libertății umane pentru a colabora cu planul misterios al lui Dumnezeu care lucrează în istorie.

Totuși, trebuie să nu uităm că marxismul acum în criză nu elimină nedreptățile și opresiunea; pentru aceasta,

celor care astăzi sunt în căutarea unei noi și autentice teorii și practici de eliberare, Biserica le oferă nu numai doctrina sa socială și, în general, învățătura referitoare la persoana răscumpărată în Cristos, ci și angajarea sa concretă și ajutorul pentru a combate marginalizarea și suferința (CA 26).

Într-adevăr, prezentul, care încearcă să depășească acele tentative ale trecutului, când unii creștini încercaseră un compromis imposibil între marxism și creștinism, încearcă în același timp „să reafirme caracterul pozitiv al unei autentice teologii a integralei eliberări umane” (CA 26).

Sfârșitul comunismului a demonstrat indirect importanța netăgăduitei interdependențe dintre popoare,

interdependență blocată imediat de comuniști prin diviziunea în blocuri, diviziune la care, așa cum știm, au colaborat și capii marilor puteri occidentale. Ajutorul pe care țările europene va trebui să-l dea țărilor est-europene constituie o problemă de justiție. Țările est-europene nu trebuie lăsate singure, deoarece situația lor provine din evenimente care au angajat și țările occidentale.

În primul rând, trebuie abandonată mentalitatea care îi consideră pe săraci – persoane și popoare – ca o greutate inoportună, care pretind să consume ceea ce au produs alții. Săracii cer dreptul să participe la bunurile materiale și să-și poată folosi capacitatea de muncă, creând astfel o lume mai dreaptă și mai prosperă pentru toți (CA 28).

Dar ce fel de dezvoltare? Desigur, nu aceea care înțelege să-i conducă pe toți la nivelul țărilor bogate, ci aceea care vrea „să construiască printr-o muncă comună o viață mai demnă, care să facă să crească efectiv demnitatea și creativitatea fiecărei persoane, capacitatea sa de a răspunde propriei vocații” (CD 29).

Iar ca o încoronare a dezvoltării înțelese astfel „stă exercitarea dreptului-datorie de a-l căuta pe Dumnezeu, de a-l cunoaște și de a trăi conform acestor cunoștințe despre el” (CA 29).

3.5. Proprietatea privată și destinația universală a bunurilor

În actualul context care a văzut căderea socialismului, lăsând loc capitalismului, Ioan Paul al II-lea identifică problema cu care se confruntă și se va confrunta societatea de mâine, mai ales cea est-europeană, iar această problemă-dificultate o constituie „dreptul la proprietatea privată”.

Un atare drept, fundamental pentru autonomia și dezvoltarea persoanei, a fost mereu apărut de Biserică. La

fel, Biserica învață că proprietatea asupra bunurilor nu este un drept absolut, ci are înscrise în natura sa de drept uman propriile limite (CA 30).

Deja Leon al XIII-lea, în timp ce proclama dreptul la proprietatea privată, afirma în același timp că „folosirea” bunurilor este subordonată originarei destinații comune. Succesorii săi nu au făcut altceva decât să repete, să aprofundeze acest concept, și însuși Conciliul al II-lea din Vatican, în Constituția *Gaudium et spes*, afirmă:

Omul, folosindu-se de aceste bunuri, trebuie să considere lucrurile exterioare pe care legitim le posedă nu numai ca proprii, dar și comune, în sensul că pot să-i fie folosite nu numai lui, dar și altora (CA 30).

Rădăcina destinației universale a bunurilor, afirmă Ioan Paul al II-lea, se bazează pe actul pe care Dumnezeu l-a săvârșit, acela de a fi „dat pământul întregului neam omenesc, pentru ca el (pământul) să-i susțină pe toți, fără a exclude și fără a privilegia pe cineva” (CA 31).

Totuși, de la sine, pământul nu produce; el trebuie lucrat. Iată, așadar, că istoria omului a fost mereu marcată de acești doi factori: pământul și munca. De aici se naște necesitatea proprietății individuale, pentru a te bucura de roadele propriei munci. Astăzi, devine tot mai relevant rolul muncii umane individuale, care se intersectează însă cu munca altor oameni: „Astăzi, mai mult ca oricând, înseamnă a lucra cu ceilalți și a munci pentru alții: înseamnă a face ceva pentru cineva” (CA 31).

Dacă în trecut factorul decisiv al producției îl reprezenta pământul, iar mai târziu capitalul, astăzi ne dăm seama că decisiv este omul însuși, precum și capacitatea sa de cunoaștere. Această cunoaștere s-a înrădăcinat într-un nou tip de proprietate, cea a cunoașterii, a tehnicii și a științei. Acest fapt creează situația în care sunt nenumărate persoane care,

dacă nu sunt de-a dreptul exploatare, sunt foarte marginalizate, iar dezvoltarea economică se desfășoară pe deasupra capului lor... De fapt, lor nu li se recunoaște demnitatea, iar uneori se încearcă a le elimina din istorie printr-un sever control demografic, contrar demnității umane (CA 33).

Nu este de prisos a aminti nenumăratele tentative de *family planning* care au loc în ultimele decenii în așa-zisele țări în curs de dezvoltare, tentative conduse de organizații din țările bogate. Într-adevăr, se poate afirma:

Cu toate schimbările ce au avut loc în societățile avansate, carențele umane ale capitalismului, din care decurge dominarea lucrurilor asupra omului, nu au dispărut deloc (CA 33).

Pentru a îmbunătăți situația, se pare că metoda cea mai bună o reprezintă accesul acestor țări la comerțul liber. Însă papa ne avertizează:

Înainte de logica schimbului liber și a formelor de dreptate proprii acestui schimb, există ceva care e datorat omului pentru că este om, în forța demnității sale eminente (CA 34).

Într-adevăr, este bine să nu uităm că acele premise puse de *Rerum novarum* acum o sută de ani sunt încă deziderate pentru multe țări din Lumea a Treia. O atare situație ne apare ca un câmp de angajare și de muncă intensă, de muncă împotriva unui sistem economic care privilegiază absolută prevalența a capitalului, a posesării instrumentelor de producție și a pământului, factori care împiedică libera subiectivitate a muncii omului. Acestui sistem a încercat să-i răspundă socialismul, dar el nu s-a dovedit a fi altceva decât un capitalism de stat. Adevăratul model alternativ al acestui sistem economic, afirmă papa, este „o societate

a muncii libere, a întreprinderii și participării. Ea nu se opune comerțului, dar cere să fie controlată oportunitate de forțele sociale ale statului” (CA 35).

Aceasta, și pentru că „s-a văzut cât de inacceptabilă este afirmația că înfrângerea așa-zisului «socialism real» trebuie să lase capitalismul ca unicul model al organizării economice” (CA 35).

Analizând bine prezentul, se poate afirma că problema cea mai urgentă care trebuie rezolvată este sanarea datoriilor internaționale.

Este just a afirma că datoriile trebuie plătite; dar nu este licit a cere sau a pretinde o plătire a datoriilor atunci când aceasta ar impune alegeri politice care împing întreaga populație spre foamă și disperare. Nu este just a pretinde că datoriile trebuie plătite cu sacrificii insuportabile. Este necesar în aceste cazuri – așa cum în parte se realizează – să se găsească modalități de ameliorare, de amânare sau chiar de anulare a datoriilor, modalități compatibile cu dreptul fundamental al popoarelor la subzistență și progres (CA 35).

În ceea ce privește societățile bogate, este bine de amintit că

nu e rău a dori să trăiești mai bine, dar este greșit modul de viață ce se pretinde mai bun și orientat spre a avea, nu spre a fi; vrea să dăinuie nu pentru a fi mai mult, ci pentru a-ți duce viața într-o plăcere înțeleasă ca scop de sine stătător (CA 36).

Sărăcia sau meschinătatea intenției omului de a posedea lucrurile, de a tiraniza natura, nu de a o governa, creează – împreună cu problema consumismului – și problema ecologică. Și dacă pentru sectorul ecologic există un interes insuficient, pentru „ecologia umană”, adică pentru gravele probleme ale urbanizării, există un interes și mai restrâns. Prima structură fundamentală

care favorizează „ecologia umană” este familia, înțeleasă ca un „sanctuar al vieții”. Aceasta înseamnă că nu trebuie „idolatrizat” comerțul, deoarece acesta ignoră existența bunurilor care din natura lor nu pot fi considerate ca simple obiecte ale comerțului.

Comercializarea realității determinase marxismul să vorbească despre alienare. Papa afirmă că dacă interpretarea marxistă a alienării este greșită întrucât pleacă din interiorul raporturilor de producție și de proprietate, atribuindu-i-se un fundament materialist, este tot la fel de adevărat că

alienarea, cu pierderea sensului autentic al existenței, reprezintă o realitate chiar și în societățile occidentale. Ea se verifică în consum, când omul este implicat într-o rețea de false și superficiale satisfacții, în loc să fie ajutat să-și facă autentică și concretă experiența personalității sale. Ea (alienarea) este prezentă și în muncă, atunci când este organizată într-o atare manieră încât absolutizează numai roadele sale și nu se preocupă ca muncitorul, prin munca pe care o depune, să se realizeze mai mult sau mai puțin pe el însuși, în așa fel încât să crească participarea sa la o comunitate solidară autentică, sau, dimpotrivă, să crească izolarea sa într-un complex relațional de competitivitate exagerată și de înstrăinare reciprocă, în care el este considerat ca un mijloc, și nu ca un scop. Este necesar să readucem conceptul de alienare la viziunea creștină, întrevăzând în el inversarea între mijloace și scopuri: atunci când nu se recunosc valoarea și măreția persoanei în ea însăși și în alții, atunci omul se privează de posibilitatea de a se folosi de propria umanitate și de a intra în acea relație de solidaritate și de comuniune cu ceilalți oameni, pentru care, de altfel, Dumnezeu l-a creat. Într-adevăr, prin dăruirea de sine, omul devine el însuși, iar această dăruire este posibilă datorită „capacității de transcendență” a persoanei umane. Omul nu se poate dărui pe el însuși unui proiect doar uman al

realității, unui ideal abstract sau unei false utopii. Ca persoană, el poate să se dăruiască pe sine unei alte persoane sau altor persoane și, în sfârșit, lui Dumnezeu, care este autorul ființei sale și este unicul ce poate primi pe deplin dăruirea sa. Este alienat omul care refuză să iasă din el însuși și să trăiască experiența dăruirii de sine și a formării unei autentice comunități umane, orientată spre destinul său ultim care este Dumnezeu. Este alienată societatea care, în formele sale de organizare socială, de producție și de consum, face să devină mai dificilă realizarea acestei dăruiri de sine și constituirea acestei solidarități interumane (CA 41).

Căderea socialismului, înlocuit de „victoria” capitalismului, ne face să ne punem o întrebare fundamentală: spre acesta din urmă trebuie să se îndrepte eforturile țărilor care încearcă să-și refacă economia și societatea? „Acesta este modelul ce trebuie propus țărilor Lumii a Treia, care încearcă calea adevăratului progres economic și civil?” (CA 42)

Întâi de toate, trebuie să ne punem întrebarea: ce înțelegeam prin capitalism? De răspunsul la o atare întrebare depinde o afirmație pozitivă sau negativă.

Dacă prin „capitalism” se înțelege un sistem economic care recunoaște rolul fundamental și pozitiv al întreprinderii, al comerțului, al proprietății private și al responsabilității față de mijloacele de producție, al liberei creații umane în sectorul economic, atunci răspunsul este afirmativ, chiar dacă ar fi mai corect să vorbim despre o „economie de inițiativă”, despre o „economie comercială” sau, mai simplu, despre o „economie liberă”. Dar dacă prin „capitalism” se înțelege un sistem în care libertatea în sectorul economic nu este încadrată într-un context juridic solid care să o pună în serviciul libertății umane integrale și să o considere ca o dimensiune particulară a acestei libertăți, al cărei centru este etic și religios, atunci răspunsul este decis negativ (CA 42).

Atunci, în acest context,

proprietatea mijloacelor de producție, atât în sfera industrială, cât și în cea agricolă, este justă și legitimă dacă slujește unei munci utile; în schimb, devine ilegală atunci când nu este valorizată sau servește doar pentru a împiedica munca altora, pentru a obține un câștig care nu provine din extinderea globală a muncii și a bogăției sociale, ci din comprimarea lor, din exploatarea ilicită, din speculă și din rupțura solidarității în lumea muncii. O atare proprietate nu are nicio justificare și constituie un abuz în fața lui Dumnezeu și a oamenilor (CA 43).

Desigur, Biserica nu are modele de propus; ea se propune doar ca o călăuză ideală indispensabilă. Chiar dacă ea respectă legitima autonomie a ordinii democratice, nu are atribuția de a-și exprima preferința pentru o soluție constituțională sau instituțională determinată.

3.6. Statul și cultura

Putem afirma că Biserica apreciază sistemul democratic, chiar dacă

astăzi se tinde a se afirma că agnosticismul și relativismul sceptic reprezintă filosofia și atitudinea fundamentală ce răspund formelor politice democratice și că toți cei convingși de cunoașterea adevărului și care aderă cu fermitate la acesta nu prezintă încredere din punct de vedere democratic, deoarece nu acceptă ca adevărul să fie determinat de majoritate sau să varieze în funcție de diferitele echilibre politice (CA 46).

În acest context, rezultă ca fiind important rolul statului. El poate avea un rol de suplinitor în situații excepționale, chiar dacă trebuie mereu să respecte principiul de subsidiaritate, adică „o societate de ordin superior nu trebuie să intervină în viața internă a unei societăți de ordin inferior, privând-o de competențele sale” (CA 48).

Pentru a depăși mentalitatea individualistă, atât de răspândită astăzi, se cere o angajare concretă de solidaritate și caritate. Aceasta începe în familie, considerată drept o „comunitate de muncă și solidaritate” (CA 49).

Pentru acest motiv se cer din partea statului intervenții în favoarea familiei, o politică mai atentă de susținere a ei, realizându-se astfel „subiectivitatea societății”. Dar societatea capitalistă nu se află în aceste condiții, deoarece

astăzi individul este sufocat între cei doi poli ai statului și ai comerțului. Într-adevăr, se pare că uneori individul există doar ca producător și consumator, sau ca obiect al administrației statului, uitându-se că viața comună a oamenilor nu are ca finalitate nici statul, nici comerțul, întrucât posedă intrinsec o valoare singulară pe care statul și comerțul trebuie să o servească. Înainte de toate, omul este o ființă care caută adevărul și se străduiește să-l trăiască și să-l aprofundeze într-un dialog care angajează generațiile trecute și viitoare (CA 49).

În aceasta constă cultura unei națiuni și într-un atare context își află locul și evanghelizarea care o susține în drumul său spre adevăr. Papa amintește contribuția Bisericii în favoarea unei adevărate culturi care favorizează pacea, care luptă împotriva modelelor de masificare. Amintind apoi de enciclica lui Paul al VI-lea *Populorum progressio*, Ioan Paul al II-lea repetă că celălalt nume al păcii este dezvoltarea. La aceasta nu se va ajunge decât printr-o „concentrare mondială spre dezvoltare, care implică și sacrificarea unor poziții de profit și putere, de care se bucură economiile cele mai dezvoltate” (CA 52).

Aceasta comportă, desigur, importante schimbări în stilul de viață, cu scopul de a limita risipirea resurselor ambientale sau umane.

3.7. *Omul este calea Bisericii*

Unica și adevărata figură care domină doctrina socială a Bisericii este omul. Nu este vorba despre un om abstract, ci concret, istoric, omul, în realitatea sa de drept și păcătos. Pentru acest motiv se poate spune că doctrina socială are în sine o valoare evanghelistică. Mesajul social al evangheliei nu trebuie considerat ca o teorie, ci, întâi de toate, ca un fundament și o motivație pentru acțiune. Din acest motiv,

astăzi, mai mult ca oricând, Biserica este conștientă că mesajul său social va găsi credibilitate prin mărturia faptelor, înainte de coerența și logica sa internă. Și din această conștiință derivă opțiunea sa preferențială pentru săraci (CA 57).

Însă papa subliniază că

nu este vorba doar de a da din ceea ce prisosește, ci de a ajuta popoare întregi, care sunt excluse sau emarginate, pentru a intra în sfera dezvoltării economice și umane. Aceasta va fi posibil nu numai dând din ceea ce e de prisos, iar lumea noastră produce din abundență, mai ales schimbând stilul de viață, modelele de producție și consum, structurile consolidate ale puterii, care astăzi susțin societatea (CA 58).

Acesta reprezintă unul dintre pasajele cele mai importante ale acestei enciclice, deoarece aici se întrevide convingerea papei că nu există o altă cale de ieșire din dezechilibrul dintre bogați și săraci decât schimbând stilul de viață consumist care caracterizează nenumărate persoane și state întregi.

Biserica va rămâne fidelă și în mileniul al III-lea în a-și face proprie calea omului. Ea știe că, procedând astfel, va trebui în continuare să denunțe devierile și falsitățile; știe că „acest strigăt al ei nu va fi mereu primit favorabil de toți” (CA 61), însă coerentă Maestrului

ei și activității sale bimilenare, prin Dumnezeu, va rămâne alături de om și de problemele sale concrete, fie ele spirituale sau materiale, încercând mereu să le analizeze și să le orienteze pe acestea din urmă în lumina Revelației și a rațiunii umane.

*Catehismul Bisericii Catolice*¹⁶, publicat în anul 1992, ne prezintă sintetic esența doctrinei sociale catolice. În prima secțiune a părții a treia (Viața în Cristos) este prezentată demnitatea persoanei umane, urmând apoi comunitatea umană, în care ni se vorbește despre om și societate, participarea la viața socială și despre dreptatea socială: proprietatea și destinația universală a bunurilor, respectul datorat persoanei și bunurilor pe care le are, activitatea economică, solidaritatea între națiuni, problema săracilor etc. Într-o formă sintetică, *Catehismul* enumeră toate marile probleme legate de doctrina socială.

Făcând un fel de bilanț al unui secol de doctrină socială, observăm că aceasta se dezvoltă și devine mai adaptată problemelor societății, în timp ce societatea începe să piardă mai mult din specificul ei creștin. Asistăm la o distanțare progresivă dintre lumea muncitorească și Biserică, fenomen mai pregnant în Europa și mai latent în continentul nord-american. Ideologia marxistă a influențat mult gândirea și acțiunea muncitorilor; în lumea anglo-saxonă însă, mulți muncitori au rămas mai apropiați de creștinism și de Biserică, ceea ce a făcut ca în perioada contemporană, în țări precum Germania și Anglia, să asistăm la un mai mare echilibru politic și la un mai mare progres economic. În Europa continentală și de Est însă, marxismul prinde rădăcini adânci, devenind ideologie de stat, transformându-se în totalitarisme de orientare atee. Aici,

¹⁶ http://www.vatican.va/archive/ITA0014/_INDEX.HTM.

catolicii sunt în opoziție față de puterile care conduc statele, menținând aprinsă flacăra unei democrații autentice și contribuind, nu fără sacrificii, la schimbările benefice de la sfârșitul secolului al XX-lea.

Putem trage și câteva concluzii cu caracter general:

a. Acolo unde valorile religioase scad în atenția și trăirea oamenilor, cresc ideologiile fie liberale, fie socialist-comuniste, adesea impunându-se cu forța.

b. Lumea muncitorească devine din ce în ce mai mare și mai prezentă în societate și ajunge adesea în conflict cu puterea politică, pentru că nu-i sunt respectate drepturile. Oamenii muncii vor să participe la viața publică, fiecare asumându-și propriile responsabilități și competențe.

c. Biserica nu este aliata nici a puterilor care conduc în societate, nici doar a muncitorilor, ci este a omului în sine, apărând cu mijloacele și metodele proprii demnitatea sa de om și de fiu al lui Dumnezeu.

4. *Caritas in veritate*

După această prezentare succintă a unui secol de doctrină socială, prezentăm ultima enciclică cu acest caracter, publicată în anul 2009 de Papa emerit Benedict al XVI-lea, *Caritas in veritate*¹⁷. Adresată tuturor oamenilor de bunăvoință, de la început enciclica afirmă programatic: caritatea în adevărul al cărui martor este Isus Cristos este principala forță pentru adevărata dezvoltare a oricărei persoane și a omenirii întregi. Dezvoltarea adevărată are nevoie de adevăr, fără de care acțiunile oamenilor cad în puterea intereselor private și a logicii de putere.

Documentul se oprește asupra a două criterii obiective: dreptatea și binele comun, reluând conținutul

¹⁷ http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html.

deja elaborat și făcut cunoscut de mai bine de un secol. În prezent, ca și în trecut, Biserica nu are o soluție tehnică de oferit pentru problemele sociale, ci proclamă adevărul despre demnitatea și vocația omului deschis spre transcendent, deschidere care îl ajută să respire și nu să se sufocă în societate. Este necesară o promovare a binelui integral al omului, al oricărui om, iar adesea se constată faptul că subdezvoltarea economică nu are cauze doar materiale, ci depinde și de voința omului, de gândirea lui și, mai ales, de lipsa de fraternitate și solidaritate cu toți oamenii.

Trăim într-o lume globalizată care ne apropie mai mult pe unii de alții, dar nu ne face să trăim ca frații¹⁸. Este necesar, așadar, ca economia și tehnica să fie umanizate pentru a favoriza creșterea omului în demnitatea și drepturile lui și pentru promovarea binelui comun. Creșterea profitului fără a urmări binele comun riscă să distrugă însăși bogăția materială și să genereze sărăcie. Dereglări ale dezvoltării le putem vedea în activitățile financiare speculative, în fluxurile migratorii adesea provocate sau în exploatarea neregulată a bunurilor pământului. Toate acestea cauzează mari nedreptăți oamenilor, tensiuni și conflicte care îi afectează cel mai adesea pe cei lipsiți de putere, creând crize profunde în societate.

Este necesară o regândire a drumului pe care merge omenirea. Dezvoltarea ei economică este policentrică, făcând să crească bogăția la nivel mondial, dar mărinând distanțele dintre bogați și săraci, favorizând crearea unor noi sărăcii. Corupția este prezentă în țările bogate,

¹⁸ Contextul cultural-religios al lumii actuale poate fi considerat ca un fel de curte a neamurilor. Pe această temă, și angajamentul social al Bisericii, vezi: <http://www.il-cortile.it/chiesa-cattolica/dottrina-sociale-della-chiesa.html>.

ca și în cele sărace, iar multinaționalele nu respectă drepturile muncitorilor. După schimbările profunde care au avut loc în Europa la sfârșitul secolului trecut, astăzi este nevoie de o proiectare globală a dezvoltării, în care să se regândească puterea publică a statului și o mai bună participare a societății civile la politica națională și internațională. În contextul economic actual se constată cum mari firme sau concerne își mută centrele de producție în zone sărace ale Globului, unde plătesc muncitorii cu salarii foarte mici, comparativ cu veniturile ce le obțin în acest fel, ceea ce constituie nu numai o nedreptate pentru muncitorii astfel remunerați, dar și pentru populația din țările bogate de unde au plecat, țări în care crește astfel numărul șomerilor.

Globalizarea în care ne ducem existența are efecte și pe plan cultural, prin interacțiunea a diferite culturi proprii unor popoare și etnii diferite, ceea ce conduce la o mai bună cunoaștere și îmbogățire reciprocă. Există însă și pericolul de a considera culturile egale, pericol ce are efecte în viața oamenilor, omologând stiluri de gândire și de acțiune concretă, ducând spre un fel de „tabula rasa” în care valoarea și nonvaloarea pășesc împreună.

O problemă gravă cu care se confruntă lumea săracă este cea a lipsei de hrană și de cele strict necesare unei existențe oneste, demne. Lipsesc sau funcționează deficitar instituțiile care trebuie să elimine această gravă problemă din viața oamenilor. Agricultură trebuie reformată, iar reformele agrare sunt absolut necesare în țările în curs de dezvoltare. Sunt, apoi, state unde există un control demografic atât de rigid, încât impun practica avortului, iar în țările dezvoltate s-a răspândit o mentalitate anti-naștere, ce se pretinde a fi un pas înainte în progresul cultural al omenirii. Nu rareori ajutoa-

rele umanitare acordate populațiilor din țările sărace sunt însoțite de politici sanitare care să controleze nașterile în respectivele zone sau state. Tot în contextul ideologiilor sau politicilor contra vieții este menționată eutanasia, un alt atentat contra vieții. Când oamenii neagă sau suprimă viața, se merge în direcția în care societatea nu va mai găsi energii și motive pentru a promova adevăratul bine al omului.

O altă problemă a lumii actuale este legată de dreptul la libertatea religioasă, de la combaterea simbolurilor religioase în instituțiile publice până la terorismul internațional. În același cadru intră și promovarea ateismului în multe state, ceea ce reprezintă o împiedicare a popoarelor de a gândi și de a se manifesta liber, fapt care le privează de multe energii spirituale și pur umane.

Al treilea capitol prezintă temele fraternității, dezvoltării economice și societății civile. În mersul economiei, adesea nu s-a ținut cont de moralitatea ei. Adevăratul progres economic, dacă vrea să rămână în serviciul omului, trebuie să favorizeze principiul gratuității și al solidarității și să se inspire din el. Cei săraci nu trebuie considerați o povară, ci o sursă bună pentru progresul tuturor, iar piața de desfacere nu este un loc al dominării celui bogat asupra celui sărac și slab. Comerțul trebuie să urmărească binele comun, iar acesta trebuie să fie promovat, mai ales, de către comunitatea politică. Criza actuală îi provoacă pe cei care dețin puterea la o gândire și o acțiune în care să nu-și vadă doar propriile interese, ci și pe cele ale cetățenilor, ale angajaților. Conducătorii instituțiilor de producție și comerț nu trebuie să răspundă doar la cerințele acționarilor, ci să țină cont și de interesele și necesitățile muncitorilor.

În capitolul al patrulea, enciclica dezvoltă tema progresului popoarelor, ca și pe cea a mediului înconjură-

tor. În țările bogate există și se consumă prea multe bunuri, iar în țările sau regiunile subdezvoltate lipsesc pâinea și apa. Drepturile și obligațiile individuale au nevoie de un cadru și de un suport etic care să favorizeze fraternitatea și solidaritatea universală. În lume asistăm la o creștere demografică semnificativă, ceea ce nu înseamnă că aceasta ar reprezenta prima cauză a subdezvoltării. Oamenii trebuie să rămână deschiși spre a primi și transmite darul vieții în cadrul natural al familiei, și aceasta, într-un spirit de responsabilitate pentru noua viață care se va naște. Este nevoie de o etică a vieții pentru o bună funcționare a societății și pentru o autentică dezvoltare a ei. Finalul capitolului tratează tema mediului înconjurător. Natura este darul lui Dumnezeu de care trebuie să ne folosim în mod responsabil. Resursele planetei nu trebuie acaparate de state și grupuri de putere care le folosesc după propriile interese, menținând astfel în sărăcie și mizerie popoarele din țările sărace. Comunitatea internațională trebuie să găsească mijloacele și căile necesare unei mai corecte exploatare a resurselor planetei. Sunt necesare și o reducere a consumului energetic și o căutare a unor surse de energie alternativă. În fond, este necesară o schimbare a modului și stilului de viață, în care mulți consumă mult mai mult decât le este necesar, ajungând astfel ca persoana să fie ea însăși consumată de bunurile pe care le consumă.

Al cincilea capitol este dedicat familiei și colaborării ei pentru binele tuturor. Familia trebuie să reprezinte modelul-simbol pentru întreaga umanitate. Creștinismul poate contribui la dezvoltarea omenirii dacă Dumnezeu găsește un loc în spațiul public. Negarea de a profesa public propria convingere religioasă oprimă omul și îl agresează în conștiința lui. Atât laicismul agresiv,

cât și fundamentalismul împiedică dialogul rodnic dintre rațiune și credință, iar aceasta cauzează o ruptură în societate, cu efecte negative pentru progresul omenirii.

Ca în oricare alt document important, este prezent și principiul subsidiarității, prin care persoana umană își exercită autonomia în cadrul corpurilor intermediare. Subsidiaritatea este antidotul cel mai eficace contra oricărei forme de asistențialism paternalist și este foarte indicată pentru umanizarea globalizării. Ajutoarele internaționale pot să țină uneori un popor într-o stare de dependență, iar pentru emanciparea persoanelor trebuie angajate persoane din societatea civilă, și nu doar guvernele. Din păcate, de multe ori ajutoarele umanitare au creat în țările sărace piețe marginale de desfacere a produselor, contribuind, de fapt, la menținerea în sărăcie a respectivelor țări. În unele dintre aceste state există o altă realitate dureroasă, și anume aceea a turismului sexual, favorizat de sprijinul tacit al guvernelor locale, de tăcerea statelor de unde provin turiștii și de complicitatea multor angajați în acest sector.

Un alt fenomen îngrijorător al lumii actuale este cel al emigrării. Orice emigrant este o persoană umană care are drepturi care trebuie respectate de toți în orice situație. Muncitorii străini nu sunt o marfă și nici un simplu instrument de muncă și câștig. Toți au dreptul la o muncă decentă, iar sindicatele, separate de politică, trebuie să ia în considerare muncitorii, mai ales pe cei din țările unde drepturile sociale sunt încălcate, violate. Nu este ignorat nici domeniul finanțelor, care trebuie să aibă etica lui, pentru a nu-i defavoriza mai ales pe cei săraci și slabi din societate. Ultimul paragraf al capitolului este dedicat reformei ONU și reformei economiei și finanțelor la nivel internațional. Instituțiile internaționale trebuie să rămână coerente cu principiile de

solidaritate și subsidiaritate, pentru a putea umaniza globalizarea.

Ultimul capitol, al șaselea, se ocupă de dezvoltarea popoarelor și de tehnică. Tehnologia a îmbătat omul, dându-i iluzia că se poate recrea cu ajutorul ei. Tehnica nu poate avea o libertate absolută. Prin globalizare, există pericolul ca dominările ideologice de ieri să fie înlocuite de dominarea tehnologică de astăzi. Tehnica riscă să umbrească judecata morală a omului, de exemplu, în câmpul bioeticii. Cercetările pe embrioni, clonarea, eutanasia sunt promovate de cultura actuală care crede că a înlăturat orice mister asupra omului. Trebuie să ne formăm o privire spirituală, etică, asupra vieții, depășind viziunea materialistă și tehnicistă asupra omului și a evenimentelor care compun viața lui. Adevărata dezvoltare a omenirii are nevoie de creștini cu brațele înălțate spre Dumnezeu în rugăciune, persoane pline de iubire, de iertare, capabile să renunțe la ele însele pentru a-l îmbrățișa pe semenul lor, promotori ai dreptății și păcii, ca roade ale muncii omului și ale harului care vine de sus.

BIBLIOGRAFIE

- CAMPANINI G., *La Dottrina sociale della Chiesa*, EDB, Bologna 2007.
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DREPTATE ȘI PACE, *Compendiu de doctrină socială a Bisericii*, tr. Lucian Farcaș, Sapienția, Iași 2007.
- Dialog teologic*, nr. 19, 20, 21, Sapienția, Iași 2007-2008.
- Dizionario di dottrina sociale della Chiesa*, Vita e Pensiero, Milano 2004.
- DROULERS P., *Cattolicesimo sociale nei secoli XIX e XX*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma 1982.
- GIORDANI I., *Il messaggio sociale del cristianesimo*, Città Nuova, Roma 2001.
- HÖFFNER J., *La dottrina sociale cristiana*, Edizioni Paoline, Milano 1986.
- I documenti sociali della Chiesa. Da Pio IX a Giovanni Paolo II (1864-1982)*, Massimo, Milano 1983.
- LAUBIER P., *Il pensiero sociale della Chiesa*, Massimo, Milano 1994.
- MARX R., *Capitalul. O pledoarie pentru om*, Editura ARCB, București 2013.
- SCHMIDHALTER M., *The History of Caritas Internationalis*, Roma 2007.
- SCOLA A., *La dottrina sociale della Chiesa: risorsa per una società plurale*, Vita e Pensiero, Milano 2007.
- PITTA A. – VITALI D., *La gioia del dare*, Tau Editrice, Todi 2008.
- SORGE B., *Introdúcere în doctrina socială a Bisericii*, tr. Mihai Patrașcu, Sapienția, Iași 2010.
- TOSO M., *Umanesimo sociale. Viaggio nella dottrina sociale della Chiesa e dintorni*, LAS, Roma 2002.
- <http://www.vanthuanobservatory.org>
- <http://www.vatican.va>